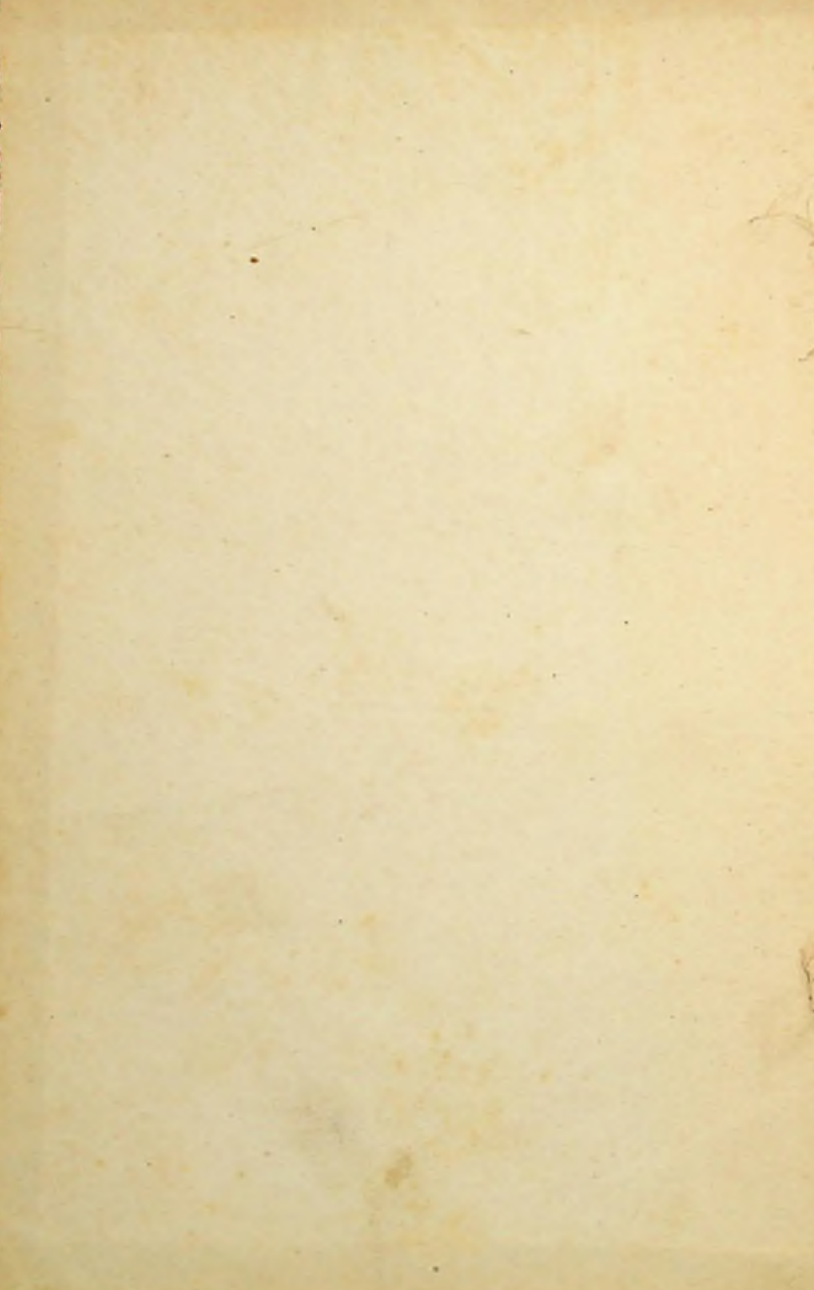

271

ПИСМА
О СЛУЖБИ БОЖЈОЈ

У ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ.

НАПИСАО

АНДРИЈА НИКОЛАЈЕВИЋ МУРАВИЈЕВ.

С РУСКОГА ПРЕВЕО

Ћ. ДАНИЧИЋ.

ТРЕЋЕ ИЗДАЊЕ.

У БИОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ 1867.

ПРЕГЛЕД.

КЊИГА I.

Литургија и свеноћница.

	НА СТРАНИ
1. Приступ	3
2. Литургија у старо вријеме	6
3. Литургија оглашенијех	12
4. Литургија вјернијех.	24
5. Вечерња	35
6. Јутрења	44
7. Литургија пређе освећена.	56

КЊИГА II.

Часни пост и Ускрс.

8. О посту у опште	71
9. Три недјеље прије часнога поста.	77
10. Прва недјеља часнога поста.	92
11. Пет средњих недјеља часнога поста	108
12. Први дани велике недјеље.	119
13. Велики петак и велика субота.	133
14. Ускрс	158

КЊИГА III.

Свете тајне.

	НА СТРАНИ
15. О тајнама у опште	173
16. Крштење и миропомазање.	176
17. Причешће и кајање	194
18. Женидба.	214
19. Свештање масла	226
20. Свештенство	234
21. Калудџерски завјети	251

КЊИГА IV.

Празници и погреб.

22. Служба Духовска	269
23. Рођење и крштење Христово	288
24. Дванаест празника	317
25. Свештање цркве	335
26. Свештање мира	352
27. Погреб.	359
28. Завршетак	369

and some

КЊИГА ПРВА.

ЛИТУРГИЈА И СВЕНОЋНИЦА.

КНИГА ПЕРВАЯ

АНТИПТИКА И СЕХОРАНИА

ПИСМО 1.

Зачудићеш се овом писму, мили пријатељу, јер ћеш у њему наћи са свијем друго него што си се научио у писмима добијати. А још ћеш се већма зачудити кад дознаш да за њим иде још множина других која ће сва говорити о истој ствари: *о светијем обичајима православне наше цркве*. Али може бити да ћеш запитати шта ме намери да ти пишем о тако великој ствари. Опомињеш ли се кад се шетасмо по околним твојега села Јаропољца како често иђасмо на молитву у оближњи манастир светога Јосифа Волоколамскога? Опомињеш ли се кад путовасмо у Москву како се свратисмо да одстојимо литургију на велику Госпођу у славном манастиру новом Јерусалиму

и поредисмо дивну грађевину његову са старом црквом Светога Гроба? И најпослије у самој столици опомињеш ли се ноћнога анђелског појања у Донском манастиру? — Ти ћеш рећи: опомињем се; а ја додајем: код све славе о служби Божјој, код све сладости у појању, опет те виђах гдје брзо клоцу и то више духом него тијелом. Спољашњом красотом својом не могаху тебе обичаји забавити, јер им не знадијаше унутрашњег дубоког смисла; читање тихо да се једва чути може и теби са свијем непознато ако га и прекидаше више пута сложно појање, само ти немило растезаше ноћну службу Божју, јер ти не знадијаше шта бива, а незнан пут по мраку свагда нам се чини као да нема краја. Али и то опажах да се ти зачувши познату молитву усрдно Богу мољаше, и ово учини те ти наумих просвијетлити она мјеста у красној служби Божјој православне наше цркве, која си мање имао прилике познати него ја. Али не надај се многоме од моје невјештине у ствари за коју се хоће богословска знања. А пије ми потребе ово ти напомињати, јер добро знаш како је знање

моје слабо; али то ме баш и слободи, те ћу говорити с тобом својски о ономе што ми је на срцу. Кад би мислио да сам вјештији у богословским стварима, може бити да би бјежао од мене као од досадна учитеља, али не ћеш бјежати од пријатеља, који је у свему као и ти и којег уста говоре само за то што му је срце препуно.

И тако молим те не толико да пазим колико да ми прашаш; не треба много тражити ондје гдје мало обричу. Истина, ја сам крив што се незван истакох, али сам рећи шта ме је нагнало: разметање или љубав? — Па ако је љубав, онда и ти с љубављу прими ријечи моје. Кад станеш читати ова писма, може бити да ће ти у души тамна која мисао сићути, па ћеш се који час више Богу молити; онда ће труд мој бити са свијем наплаћен, особито ако у ту молитву додаш коју ријеч и за спасење душе вјернога пријатеља.

ПИСМО 2.

Лепо си, мили пријатељу, примио прво писмо моје, те сам ево рад наставити уздајући се у добар почетак. А о чему бих ти прије бесједио него о светој литургији, коју толико пута слушасмо заједно и јамачно један за другога Богу се молећи? — Али ако и јесам наумио само се овлаш дотаћи ове високе ствари, опет ме је као страх, јер видим да сам изабрао посао који није према мојим силама. Једна ме само мисао храбри да ти пишем: било писмо ово како му драго слабо, ти ћеш га прочитати мени за љубав, а ишти би доста вољан ни доколан био проучити драгоцјене књиге светијех отаца о литургији, а сумњам се да би се накалио прочитати и разлагање Дмитревскога или преосвештенога Веињамина, и тако твоја је кривица што ти мјесто онога блага долази ова моја сиротиња.

Знам да су ти се обичаји о нашој литургији више пута учинили да се не могу

разумјети или да се извршују самовољно; на оваке мисли, кад се молитве не слушају као што треба, могла те је особито повратити литургија по селима, гдје се ни очима ни ушима не може много угађати. Али и на најславнијој служби Божјој, кад владика служи, могу те оваке нескладне мисли обузети, ако у уму прекинеш свезу која саставља садашњу литургију с првијем почетком њезинијем кад је постави сам спаситељ, — ако сметнеш с ума како је оно што о њој бива за неколико стотина година мало по мало постајало према ономе чим свети апостоли и свети оци бијаху задахнути. Они испромјеницијем обичајима утврдише понављање тајне вечере Христове, које изнајприје бијаше слободно у ријечима и у радњи, и једном литургијом дивно показаше сав живот његов.

У прва времена који вјеровашу Христа и собом чињаху општину, која се зваше црква, сви се скупљаху у особиту кућу која им бјеше одређена за молитву и за свете тајне, и доношаху сваки према своме имању хљеба и вина за свршивање тајне тијела и крви Христове и за заједничку трпезу љубави,

за којом сиромаси имаху довољно од онога што богати приношаху. Епископ или пресвитер, кадшто мјесто њега ђакон, т. ј. слуге црквене, примаху ове приносе, по Грчки просфоре, те их стављаху на особито мјесто, које је данас жртвеник, који је по-већим црквама одијељен од олтара. Ондаје би пресвитер изабрао и приправио један хљеб за тајну, а да би и остали приноси једнако били примљени и пред Христа у молитви и на светој тајни стављени, од свакога би хљеба за спомен ономе који га је дошио по комадић ставио ка хљебу изабраном за свету тајну, а остало би оставио за трпезу љубави. Ово и данас чини свештеник на жртвенику приправљајући за литургију хљеб, који се зове *јагње* по јагњету пасхалном, и вадећи из осталијех просфора (поскура) честице у част и спомен мајци Божјој и свијем светијем, на жртву за живе и мртве; ово је први дио литургије *проскомидија* или приправа.

По том онај који служаше службу Божју сам или преко ђакона позиваше вјерне на молитву и мољаше се на глас за добра времена и вјечна; иза тога се пјеваху псалми и читаху књиге пророчке и посла-

нице апостолске. Тада ђакони изпошаху свето јеванђеље наред цркве, и отуда постаде садашњи *мали уход* с јеванђељем, који значи и почетак проповиједања Христова кад се сам он јави послѣје проповиједања последњега пророка Јована Крститеља, које бјеше приправљање. Послѣје јеванђеља долажаше разлагање ријечи Божје с молитвама за оне који се кајаху и за оне који се истом учаху вјери а још не бјеху крштењем просвијетљени и зваху се *оглашени*. Одласком њиховијем свршиваше се а и данас се свршује други дѣо литургије, који се зове *литургија оглашених*.

Трећи дѣо — *литургија вјерних* — почињаше се двјема краткима молитвама и трећом тихом. Тако је и данас, само што се уз трећу тиху молитву свештеникову, да би се још мање чула, пјева пјесма која се зове *херувимска*. У ово доба ваљало је да они који служе литургију пренесу приправљене даре оданде гдје су приправљени на *часну трпезу*, гдје је требало свршити тајну и ево ти постанка другог *великом уходу* са светијем дарима, који сад видиш у православној цркви са славом какова пристоји светињи,

јер ово пуно тајне преношење напомиње нам и вољни полазак спаситељев на страдање којим нас избави. Тада часна трпеза или пријестол Христа цара постане и крсни жртвеник његов и гроб животворни а висина од олтара показује Голготу. У старо вријеме могаху сви вјерни видјети ово, јер сви или готово сви приступаху да се причесте; али је позније заклоњено преградом и завјесом од оних који сами признаваху да нијесу тога достојни. Али у неким црквама у Палестини часна трпеза ии данас се не заклања.

Кад би се свети дари освештали и свештеници се и народ причестили, онда би се још заједнички захваљивало Богу на милости његовој, а по томе би вјерни посједали за трпезу братске љубави у цркви у западном крају. Кад се по времену увуконше или обичаји, укинута је трпеза љубави; али спомен о њој или о обједу заједничком свијех вјернијех сачували су Руси до данас у ријечи „обједња“ којом зову литургију. Овако је свршивана служба Божја у старо вријеме.

Неке су мање ствари у литургији мењане према времену и мјестима, али се нигда

није мијењало главно; и данас имамо још од апостолских времена неколике особите литургије, које су са свијем једнаке осим неких молитава, које су служећи говорили велики свештеници како је који био задахнут духом. Литургија апостола Јакова, првога епископа Јерусалимског, која је веома дуга, поје се и данас у Јерусалиму на дан спомена његова. Њу је у четвртом вијеку свети Василије велики, архиепископ у Ћесарији, слабости људске ради, мало скратио и она се овако скраћена свршује недјељом уз часни пост и у друге неке празнике. Послије неколико година свети Јован Златоуст, архиепископ Цариградски, још мало скрати службу светог В синија, и ова служба његова оста те се служи сваки дан, јер послије овога великога свештеника нико се не усуди ни ти ће се усудити дирати у њу, а молитве њезине достигошѐ највише савршенство до којег се дух човјечији извити може.

ПИСМО 3.

Најприје у кратко говорих о литургији каква је била у старо вријеме, а сада те молим да пазниш каква је данас. Не ћу се упуштати у све појединице што бива о литургији, особито у оно што је приступачно само свештенику, него ћу се само дохватити молитава и обичаја које може чути и видјети сваки који је у цркви, и описаћу ти службу владичанску да би јасно познао цијелу литургију.

Владика се спрема на свети посао најприје тихом молитвом пред *дверима*, које се зову и *царска врата*; а она су у тај пар затворена и застрта завјесом за знак да су свете тајне сакривене од обичнога човјека, докле му их по молитви не отвори благодат.

Послије ове молитве владика се покаже усред цркве и народа на високом мјесту, на амвону, јер службу његову треба да гледа сва црква да би боље јачала, али у хаљини простој обичној, напомињући тијем како се

Христос најприје јавио просто у незнатној хаљини, у човјештву. Али будући да владика служећи треба да буде не само први слуга Христов него у нечему и мјесто самога Христа, за то у њега треба да су добра која би показивала да се угледа на Христа. Ово се показује облачењем у свето одијело, које му изнесу ђакони из олтара као анђели из певидљиве ризнице благодати и стану му га облачити као знаке од онијех добара, а други ђакони јављају тајну значењем сваке одјеће.

Још у прва времена Хришћанска ушло је у обичај црквепо одијело. Који би служили службу Божју, свагда би облачили особите хаљине да би чисти и угледни били служећи Богу. Неки су епископи за спомен светијех апостола облачили Павлову доламу и хаљину јевапђелиста Јована и угледајући се на њега и на апостола Јакова метали на главу круну свештеничких старјешина Јудејских. Другима су поклањали свете хаљине благочастиви царевн, и тако је постало цијело одијело пашијех владика.

Владници најприје обуку *стихар*, хаљину левитеку и ђаконску, понајвише бијелу за

знак чистоте и весеља духовнога. Сврх стихара дође *јепитрахиљ*, знак јарма Христова и благодати која се излијева на свештенство; по овоме значењу свјема је редовима свештеничким примијењен исти знак. Кад је превјешен преко једнога рамена, онда значи почетак и мали дио јарма Христова, и онда се знак овај зове *орар*, од Латинске ријечи *ораре*, молити се, по томе што њим ђакон напомиње кад се ваља молити Богу. Кад исти знак, под именом *јепитрахиљ*, стоји око врата преко оба рамена, онда значи право запрезање у јарам Христов, које је посао свештенички. Јепитрахиљ има и владика, јер је и у овом вишем реду свештеничка благодат. — По том долази: *појас* знак снаге и готовости на службу; *наруковице*, спомен свеза Христовијех, с којима се лакше може чинити служба, и *прибедрица*, која виси низ бедру као мач, за знак да духовни борац треба да је наоружан ријецју Божјом и за спомен онога убруса којим је Господ смјерно отрпо ноге својим ученицима. Мјесто горње хаљине свештеничке, *фелона*, која значи црвену хаљину наруженога Христа, имао је од прије

само старији а сад има сваки владика *сакос*, који је постањем својим или хаљина Јеврејскога старјенине свештеничког или царски даалматик, који су цареви византијски поклопили патријарсима а они га из смјерности прозвали сакос, т. ј. врећа, у којој се ваља кајати. Али је главни владичин знак *омофор*, нарамник, који значи не само јарам Христов у који се запреже слуга Христов, него и јарам у који се сам Христос запрегао, т. ј. јестаство човјечије, које је он као добри пастир изгубљену овцу узео на рамена своја и уишо у дом оца небескога. По овоме високом значењу владика огрће омофор онда кад служећи треба да је мјесто Христа а кад треба да је само слуга Христов као и остали, онда га опет скида. Покоравајући се заповијести неговој владика узима на прен крст; а да би још памтио шта треба у срцу да има, међу му на срце панагију, т. ј. икону свете Богородице или самога Исуса Христа; најпослије вјенчају га *митром* као духовнога старјенину у својој цркви. *Орлове* простиру владици под ноге, да би га опомињали како му ваља умом у вис летјети и да би се показало како су понадали испред

крста орлови Римски, пред којима је прољевена многа крв мученика, који не хтјеше пристајати за незнабожачком вјером. У руке му даду по свијетњак са три и са двије свијеће, *трићиле* (трикирион и дикирион), за знак видјела св. Тројице и видјела двојакога јестаства спаситељева, Божјег и човјечијег; њима благосиљајући народ, обасја га видјелом св. Духа, а пјевачи га поздраве: „На многа љета, господару!“ а први ђакон напомене му дужност јеванђељским ријечима: „Тако да сјаје видјело твоје пред људима, да виде добра дјела твоја и славе оца, који је на небесима.“

Што се човјек боље духовнијем врлинама преодијева по заповијестима Христовијем и угледајући се на њ, то му се прије отворају врата од благодатнијех тајна; — Ево за што се на владичанској литургији отворају двери одмах у почетку како се владика обуче и спреми да служи.

Кад се читају часови, приступе ђакони к владици тихо напомињући да „је вријеме урадити Господу,“ и замоле да их благослови на њихову службу о литургији. Тада најстарији између њих гласно заште благо-

слов за свету службу, и литургија се започне благосиљајући царство пресвете Тројице; овај благослов изриче најстарији свештеник а владика се у томе моли Богу, као што патријарси и пророци јављаху славу Божју и благодат Христову прије него сам Христос поче творити да спасе род људски. У *великој јектенији* или дугој молитви све је за што нам се треба разумно молити ради живота својега; она почиње од небескога мира и спасења душа наших, утврђује нас да сами себе и један другога и сав живот свој предајемо Христу Богу, а завршује призивајући у помоћ пречисту Богородицу и све свете. Може ли што бити љепше од молитве за све путнике по води и по суку, за болеснике, за оне који страдају, који су у ропству и за спасење њихово? Овдје се није сакрила ни једна невоља човјечија од милостивога ока цркве наше; а и свијет који се не види обузима љубав њезина кад се моли за све православне оце и браћу која су прије преминула и леже овдје или гдје му драго. — На ово позивање ђаконово на молитву одговарају пјевачи у име народа, а свештеник пратећи тихом молитвом ријечп

ђаконове, кад се сврши јектенија, изрече на глас хвалу триједноме Богу.

Између велике и двије мале јектеније поју се на обје стране *антифони*, т. ј. отпјевање; они су састављени од цијелијех псалама и од неких стихова изабранијех према дану који се празнује. Ово је појање уредно св. Игњатије владика Антиохијски, којег је благословно спаситељ међу оном дјецом коју су му довели да стави руке на њих. Он је тајно видно апђеле који један другоме јављаху славу Божју, и то му даде ову мисао а он је предаде цркви, у шестоме пак вијеку побожно је дарива цар Јустинијан високом пјесмом својом у славу јединороднога сина Божјега; пјесма је ова стављена на крај антифона да би се истина пророчких ријечи запечатила пјесмом како је Бог узео на се тијело човјечије.

Тако присније свечани ход с јеванђељем, који, као што ти казах, значи јавно проповиједање Христово послије крштења. Владика уставни са столице тихом молитвом спреми се да уђе у олтар. Тако подигавши у вис јеванђеље и повикавши: „премудрост“ напосије мудрост која је у јеванђељу и

опет повикавши : „прости“ (т. ј. управо стојте) опомене да би према знатноме времену док траје служба Божја сви стајали побожно и нико да не би остао сједећи или немарно наслонивши се. Владика видећи јеванђеље види самога Христа у цркви и угледајући се на Јована претечу, који видјевши Христа гдје иде повика : „гле јагње Божје које узима гријехе свијету!“ први позове вјерне да се поклоне појући : „Ходите да се поклонимо и припаднемо ка Христу; спаси нас, сине Божји!“

Прво што молитва чини јест духовна свјетлост у души, и за то одмах по овој молитви владика благосиља вјерне свијетљацима као обасјавајући их Божјим видјелом, по том с осталијем свештеницима који сауже уђе у олтар. Али свештеници у томе прихвате молитву : „спаси нас, сине Божји,“ те она тако сасред цркве пријеђе у олтар, а владика узевши кадioniцу мирисом од тамјана најприје да част прјестолу Христову, часној трпези, по том окади и цркву показујући тијем с каквом се миљом излијева свети дух послјје дубоке молитве. На кађење црква владци одговорн желећи

му много година понајвише грчким језиком, а он одмах отпоздрави желећи многа љета свој цркви почевши од владоца. Ове жеље владичине изричу ђакони и пјевачи а он потврђује благосиљајући рукама.

Послије тога владика опет приступи к молитви, која је још смјернија, јер је у олтару, пред самијем пријестолом Христовијем, још виша, јер је управљена управо к пресветој Тројици. Тада владика први пут на глас зазове прослављајући светост Божју: „Јер си свет, Боже наш, и теби славу шаћемо, оцу и сину и св. Духу сада и свагда“ — али хитећи опет к молитви остави за знак слоге ђакону да доврши ову славу, који се окрене народу говорећи: „и до вијека“.

Молитву трисветоме Богу, која се тада пјева у олтару и изван њега на измјенце, прати видјело, које је долазећи из олтара већ знатије од онога које се прије показивало у цркви. Владика узевши свијетњак са двије свијеће унакрст се њима дотакне јеванђеља на часној трпези, као извора свјетлости, пак изађе у народ и држећи у једној руци свијетњак а у другој крст благосиља с амвона сву цркву унакрст, говорећи

ове високе рјечи: „погледај с неба, Боже, и види и обиђи виноград овај и утврди га, који посади десница твоја;“ а црква у овоме благосиљању види не само два видјела на свијетњаку, знак двојакога јестаства Христа, него и оно добро, којег је ради Христос постао човјек, — крст. А кад се владика врати у олтар, и то већ не само к пријестолу него још даље к истоку на *горње мјесто*, онда узевши свијетњак са три свијеће из ове дубине светог мјеста још једном благослови тројаким видјелом божанства, које живи у свјетлости којој се не може приступити.

По том се читају посланице апостолске, а владика сједи на горњем мјесту као на-шљедник апостолски а поред њега с обје стране сједе свештеници као другови његови у служби. Али прије тога он скине омофор, да би овај знак, који је у нечему Христов, ишао с јеванђељем спаситељским кад се оно попесе да се чита, и да би се за то врјеме у смјерности изједначио с осталијем ученицима рјечи Божје. — Докле траје трогуба јектепија, уз коју се по три пута поје: „Господе помилуј,“ владика опет стане пред часну трпезу и на њој разастре *антиминс*,

комад свиле, на којем је исписан погреб Христов; он се зове *антиминс*, које ће рећи као замјена трпезина, отуда што по старом обичају часну трпезу у цркви треба да освешта владика, а будући да то не може свагда бити, за то владика освешта антиминс мјесто саме трпезе на кад се он унесе у олтар и положи на трпезу, онда се тијем довршује свештање цркве. А стари обичај да се цркве граде на гробовима мученичким и мошти њихове да се у црквама чувају, траје и данас, јер се у сваки антиминс кад се свешта метне мало светијех мошти.

Послије овијех молитава ђакон позове вјерне да се помоле за *оглашене*, да би им Господ открио јеванђеље правде и сајединио их са својом црквом, и по том рече оглашенима да изиду из цркве по што сагну главе те владика над њима очита молитву. Може бити да ћеш рећи: на што је данас тај обичај? кад већ нема такијех оглашенијех који се приправљају на крштење, јер се сви крштавамо у дјетњству, а ни онијех који се кају и који су одлучени од светијех тајна готово већ нема. Али помисли колико их међу нама има који су само оглашени

у вјери Христовој а не вјерују, који су позвани на спасење а не иду; узалуд се црква стара да би им умекнула срце молитвом и потресла га ријечју Божјом: — они имају уши а не чују, имају очи а не виде, него лете у погибао као на гозбу, али гозбу коју им је зготовила рука вјечне смрти, а бјеже од духовне трпезе коју им поставља спаситељ дајући им своје тијело и крв, и зовући: „ходите к мени сви који сте уморни и натоварени, и ја ћу вас одморити.“ А што да говорим о другима? погледајмо сами себе; зар нијесмо ми први оглашени? — Шта велиш? Ми признајемо Христа! — Јест, али зар не устима само? а дјела наша зар су боља од незнабожачких? а по ријечима светог писма вјера је без дјела мртва. Јест, пријатељу, с трепетом сагибам главу кад ћакон зазове: „оглашени, главе своје Господу сагните!“ послије чега њих ваља изагнати из цркве; у тај час колико се молим за њих толико и за самога себе да ме не би изагнали страшни апђели из царства небескога, као што из цркве изгони ћакон оглашене, и кад послије позове само вјерне на молитву, знаш ли да ме је више пута страх молити се!

ПИСМО 4.

Много је знатније чему ћемо сад приступити. Поје се *херувимска пјесма*, коју је спјевао цар Јустин:

„Који тајно замјењујемо херувиме и с њима пјевамо трисвету пјесму животворној Тројици, оставимо сад сваку бригу земаљску, да примимо цара свему, којег не видећи се носе на копљима анђелске силе.“

Овдје може бити да ће ти се чудне учинити ријечи „на копљима носе.“ Али треба да знаш шта је Јустин хтио описати у овој пјесми. Римски су војници новог цара поди-зали у вис на штиту и тако га носили кроз војску те је стајао војсци изнад копаља. У цркви се ово понавља, јер послје ријечи „оставимо бригу“ излази ђакон као војник из невидљиве војске анђелске држећи изнад главе на дискосу као на штиту цара свему у смјерном лику *јагњета*.

Како се у добри час пред самијем ходом заоре добротворне ријечи „оставимо бригу,“

— како у добри час одвлаче тврди ум од помисли земаљских! — Тада владика умивши очи и руке да би чисто видео и радио и пред часном трпезом три пута у молитви подигавши руке к небу отиде да спомене живе и мртве над жртвеником и понађе приправљено *јагње* за свету тајну да се на часној трпези принесе на жртву за гријехе људске; а Хришћани сагнувши главе кад свештеници стану пролазити, тихо их моле да их спомену пред Господом, које они и учине гласно почевши од владоца.

Још више милне има у пјесми Василија великога, која се у овај час пјева само један пут у години, на велику суботу: „Нека мучи свако тијело човјечије и нека стоји са страхом и трепетом, и ништа земаљско у себи нека не помисља; јер цар над царевима и господар над господарима иде да га закољу и да се да вјернима за јело. Пред њим иду зборови анђелски са свакијем старјешинством и влашћу: многооки херувими и шестокрили серафими, лица заклањајући и вапијући пјесму: алилуја.“

Па што у овој пјесми ушима чујеш оно можеш и очима видјети: ђакони као анђели

иду напријед са свијећама спустивши низа се ораре као крцла; други машу над судом рипидама, на којима су исписани херувими; други опет пуше сав ход облацима од тамјана као да му спремају стазу на небо; један носи на плећима *ваздух*, који значи оно платно у којем је Христос погребен, други носи омофор, знак да је Христос узео на се тијело људско, а на њему сјаје крст, који ће као знак сина човјечијега ићи пред њим на небесима о страшном суду: Најстарији ђакон држи у вис над главом дискос или круг и на њему *јагње* покривено; за њим иде најстарији свештеник с путиром, који ће се скоро напунити крви спаситељеве; послје њега иду остали свештеници носећи у рукама оруђа, од којих је Христос страдао: крст, копље, суиђер који га је напојио жучи, и ожицу, која запаја крвљу његовом вјерне. Владика без митре и омофора као слуга срета овај значења пуни ход на дверима, и стављајући дискос и путир на часну трпезу као у гроб спомиње труд Јосифа из Ариматеје говорећи: „поштени Јосиф спривши с дрвета пречисто тијело твоје увивши га у чисто платно са мирисима положи га у гроб нов.“

Опет ђакон изађе к народу и позове га да сврши молитву Господу; али молбе његове више не спомињу добара земаљскијех и временијех него само духовна и небеска; он моли за анђела чувара, за оно што је добро и корисно душама нашим, да би нам се опростили грјеси, да бисмо поживјели у миру и кајању и хришћански да бисмо живот завршили и да би нам одговор на страшном суду Христову био добар. Колико могу ове молитве човјека на добро упутити и у њему утврдити! — Послије тога чувши са свијем народом из уста владинијех жељу да бисмо имали мир, опомиње нас да љубимо један другога да бисмо могли једнодушно признавати — а пјевачи у име нас свију прихвате: „оца и сина и светог духа, Тројицу јединосушну и нераздјелну“ показујући тијем да хранимо љубав између себе и с љубављу да признајемо истиног Бога. Од прије се сви хришћани цјеливаху кад се ова цјесма пјева; сад пак само свештеници у олтару цјелују владика и један другога.

По том викне ђакон: „врата, врата, пазимо мудро.“ Ово је у старо вријеме било

знак вјернима да закључају врата на цркви да нико од опијех који немаху дијела у хришћанскијем тајнама или који гоњаху хришћанство не би могао ући у цркву док се сврпује тајна. Сад пак црква нема узрока овако се чувати, него још кад се заори: „Врата, врата,“ скине се завјес са двери, које су затворене кад служи прост свештеник, и то значи да ће се тајна открити и дати свакоме који вјерује. За то се и са судава скине *ваздух*, те се, докле се поје или чита символ вјере, маше владици пад главом за знак да силази свети дух. Још једном позове ђакон вјерне да пазе: „Станимо добро, станимо са страхом, пазимо да свети принос у миру принесемо,“ па уђе у олтар.

Тада пошљедњи пут изађе владика к народу прије свештања дарова да би распалио у њему побожност држећи у рукама свијетљаке, и подигавши их к небу раздаје вјернима три духовна дара од свакога лица свете Тројице: „Благодат Госнода нашега Исуса Христа, љубав Бога и оца и зајединицу светог духа,“ и као ради ова три велика дара моли све да „горе имају срца,“ а пјевачи му у име свијех поуздано одговоре: „имамо

ка Господу!“ — а у нашој души може бити да се најнечистије помисли врте у овај страшни час! „Шта радиш, брате!“ говораше негда свети Јефрем Сирјанин, „зар се нијеси обрекао свештенику да ћеш горе имати срце, па зар те није страх у овај час латати? Чуда великога! *јагње* се Божије коље тебе ради, све силе небеске са свештеником моле се за тебе, крв се Христова лије у тајну чашу да би се очистио, а ти се не стидиш, не плачеш за себе самога што се у ово тренуће не молиш ни за себе ни за друге!“

„Захвалимо Господу!“ зазове трећом владика благосиљајући вјерне, а кад му црква уза звопо, које на већу молитву зове, одговорн: „Достојно је и праведно,“ он се врати у олтар да преда ову хвалу. Ондје пред часном трпезом, гдје је жртва већ приправљена, спомене сва дивна и несклапа добра која је Господ учинио роду човјечијем, од постања свијета па докле га није скупио, и као излазећи из свијести, ради недостатка човјечијих ријечи за достојну хвалу, спомене пјесму апђелску, коју је чуо Исаија из уста серафима, које је видео Језекиљ као

орле, теоце, лавове и људе, и на глас зазове: „побједну пјесму појући, вашијући, зовући и говорећи.“ А пјевачи као и сами излазећи изван себе најприје одговоре ријечима самијех апђела као да су на небу: „свет, свет, свет, Господ Саваот, пуно је небо славе твоје!“ за тијем и на земљи поздраве Господа гласом Јеврејске дјеце, која с гранама изидоше на сусрет сипу Давидову: „осана на висини; благословен који иде у име Господње!“ У овај час, као што вели свети Јован Златоуст, многи свети људи виђаху у олтару апђеле гдје с њима служаху и са страхом стајаху пред часном трпезом.

Сад настане сама вечера Христова. Владика у име спаситеља показујући руком свети хљеб рече ријечи Господње: „узмите, једите, ово је тијело моје, које се за вас ломи да би вам се опростили гријеси,“ и чашу: „пијте из ње сви, ово је крв моја, која се за вас и за многе прољева да би вам се опростили гријеси,“ и овај драговољни принос синовљи (који ђакон држећи унакрст подигле) Богу оцу приносећи зазове: „Твоје од твојега теби приносимо ради свега и за све.“ По том подижући у вис руке у три

пута призове Духа светoгa послaнoгa дoђе aпoстoлимa; нo тoм гoвoрeћи ријeчи зa свeту тaјну сa стрaхoм прeкрeсти нaјпpијe хлeб, нa чaшу, a нaјпoслијe oбoјe зaјeднo, бyдући дa oбoјe чини јeднy тaјнy. Тaдa нe имaјући вишe хлeб и винo прeд сoбoм нeгo прaвo тијeлo Христoвo и прaвy крв Христoвy, сa свјeмa кoји с њим служe пaднe пичицe прeд тaјнoм кoјa нијe oд oвoгa свијeтa и кoју сe усуди учинити смртaн чoвјeк пo блaгoдaтнoм свeтoгa Духa. A дoклe гoд трaјe oвo великo дјeлo, пјeвaчи јeднaкo пјeвaју: „Тeбe пјeвaмo, тeбe блaгoспјaмo, тeби зaхвaљујeмo и мoлимo ти сe, Бoжe нaш.“

Зa тијeм чипeћи чaст тијeлy Христoвy и крви њeгoвoј кaдoм oд тaмјaнa, влaдикa спoмeнe кaо пoмaгaчe у мoлитвi и тaјни свe свeтe, кoји угoдишe Гoспoдy, a „oсoбитo прeсвeту, прeчистy, прeблaгoслoвeнy, слaвнy гoспoђy нaшy Бoгoрoдицу и свaгдaшњу дјeвoјкy Мaрију,“ a црквa јe величa зaслужeнoм хвaлoм гoвoрeћи јoј дa јe „чaспијa oд хeрyвимa и слaвнијa oд сeрaфимa, кoји сe с њoм ни пoрeдити нe мoгу.“ Пoслијe тoгa влaдикa сe пoмoли зa влaсти дyхoвнe и свјeтскe, зa свe Христiaнe живe и мртвe и зa

сав свијет, јер сав свијет обузима сила жртве Христове, а особито се моли да бисмо сви „једним устима и једијем срцем славили и пјевали Бога,“ и најпослије још моли да би милост од озго била са свјема нама.

Ђакон изашавши из олтара понови прешашње духовне молитве, али дода к њима одмах у почетку: „да би Господ примивши принесене свете даре на духовни свој жртвеник послао нам доље божанствену благодат и дар светог Духа,“ и на пошљетку спремајући се да се причести унакрст сложи на себи орар, као да би метнуо на себе крст са сваке стране и тако светијем овијем знаком заклони сваку слабост људску и без пријекора могао примити божанствену тајну. А прије тога још се сви спреме молитвом осим свијех Богу најугоднијом, молитвом самога Господа: „оче наш.“ Она се чита или поје на глас да чује сва црква а владика дода к њој тиху молитву, у којој да би имали дио сви који су у цркви, ђакон их позове да сагну главе. Најпослије кад ђакон опет намене: „Пазимо,“ олтар се заклони завјесом да се причесте који слу-

же службу Божију, а владика у тај час подигне с дискоса тијело Христово зазивајући: „свето светима“ и тијем напомене како свет треба да буде онај који жели примити овакову светињу; пјевачи пак смјерно одговоре: „један је свет, један је Господ, Исус Христос, у славу Бога оца, амин.“

Тада се спусти у путир мало пресветога тијела да би се сајединила оба лика једне тајне, и успе се у путир мало топле воде с овим ријечма: „топлота вјере пуна је Духа светог“, да би се боље споменула топлиота крви и воде што истече на крсту из прободенога ребра Христовог. Владика помоливши се за опроштење својих grijеха приступи к причешћивању; најприје раздаје пречисто тијело Христово с лијеве стране часне трпезе свештеницима и ђацима, по том с десне стране даје у чаши и божанственоу крв свештеницима, напомињући тијем последњу вечеру Христову тако да човјек не може гледати а да се не заплаче и у срцу не скруши. Послије тога најстарији свештеник причести ђаконе.

Кад се двери опет отворе, сам спаситељ позове устима ђаконовијем све вјерне за

своју трпезу: „са страхом Божијим и вјером приступите,“ и благо ономе који може достојно окусити ову небеску храпу, јер, као што вели апостол Павле, „који недостојно једе и пије, суд себи једе и пије, не разликујући тијела Господњег.“ А црква радосно покланјујући: „благословен који иде у име Господње, Бог Господ јави нам се!“ запјева дивну пјесму: „видјесмо видјело истинно, примисмо Духа небескога, пађосмо вјеру истину; нераздјелној Тројици поклањамо се, јер нас је она спасла.“ Још се једном покажу народу сви дари на дверима па се одмах склоне на жртвеник. У томе који служи спомиње како се Христос пошљедњи пут јавио апостолима и како је изашао на небо, па као да се и сам одмиче за Христом на небо, рече код часне трпезе: „благословен Бог наш“ али тако да црква ово не чује, него само свршетак ове хвале допире к земљи на двери: „свагда, сад и без престанка до вијека,“ јер је Господ обрекао да ће бити с нама до вијека.

Послије кратке јектеније и молитве из амвона владика пошљедњи пут благослови народ и отпусти га хвалећи Бога и напо-

мињући вјернима свете, који прославише Господа својим животом Богу угоднијем те се овај дан славе.

Тако се страшно свршује божанствена тајна Христова.

П И С М О 5.

Како тако истумачивши литургију сад ћу ти у кратко разложити и друге црквене службе.

Угледајући се на небеске силе, које без престанка пјесмама славе творца, и по заповијести апостолској да вријеме проводимо у псалмима и појању и пјесмама духовнијем свети оци првијех вијекова хришћанских одредише седам времена об дан и об ноћ на молитву да се моле они који су се дали само на службу Божију. Ове се молитве и данас држе или свака на по се или све заједно, особито по онијем мјестима гдје се народ не може веома често скупљати у цркву.

У по ноћи устајаху Хришћани на прву молитву, као по гласу страшне трубе пошљедњег суда, да срету женика који иде у по ноћи и који заповједи да смо будни, јер не знамо тајнога часа кад ће доћи. Мало починувши опет се скупљаху у зору да јавно исповједе гријехе своје у псалмима који истражују и откривају тајне човјечијег срца, и да захвале Богу у похвалијем пјесмама. О појању велике славе, у *први* сахат дана, они се у молитви предаваху Богу, а у *трећи* сјечајући се силаска светог Духа на апостоле призиваху благодат његову. Да је спаситељ у *шести* сахат распет и у *девети* на крсту умрљо, побожно спомињаху Хришћани у исте сахате, а послје свете литургије, која их с њим сједињаваше тијелом и крвљу његовом, захвалнијем *вечерњим* молитвама завршиваху дан у светости провели.

Али у прва три вијека, кад црква била је жестоко гоњена, те се Хришћани молитве ради скупљаху у пећине или се пођу мученицима за спомен стјецашу на мјеста орошена светом крвљу њиховом, све ове службе које бивају у различно вријеме би-

ваху заједно, и од времена за које трајаху прозваше се *свеноћница*, Грчки *панихида*, а будући да су се тада читале неке молитве за спомен покојницима, за то се панихида зову данас и саме молитве за мртве. И данас се још понајвише поћу свршује служба Божија на тужном истоку, који уздише под јармом Мухамедовским; у нас пак, гдје је црква у слави, вечерње и јутрење молитве кад бивају заједно у очи већих празника и недјеља јесу духовно спремање за светковину која настаје, и за причешће.

Постараћу се да ти разложим шта бива о *свеноћници*, која има три главна дијела: *вечерњу*, *јутрењу* и *црви час* (т. ј. сахат), јер чешће одлазиш на ову службу у очи великих празника него у тежатице, у које се проста *вечерња* са навечерјем поје без јутрење, која бива послје полуноћнице, нити има свечањих обичаја нити се читају пророштва и јеванђеља као на бденију пред празник.

Кад се свеноћница почиње, отворе се двери као врата небескога царства и свештеник огласи славу светој Тројници откри-

вајући вјернијем ову неисказану дубину јестаства Божијега; одмах за тим позове их да се поклопе ономе који је једини учинио те је тајна ова постала људима јавна: „Христу цару и Богу нашему.“ Тада свештеник с кадионицом у руци и пред њим ђакон носећи свијећу иду у наоколо по свој цркви и у препрату, да ни једно мјесто у цркви не би остало без видјела благодати Христове и без обиља светог Духа, које значи тамјан. Огањ и тамјан у овај славни час напомињу и глас створитељев: „да буде свјетлост“ и Дух Божји који се дизаше над безданом о створењу свијета, јер докле овај ход траје, пјевачи пјевају прекрасни псалм; „Благосиљај, душо моја, Господа! Господе Боже мој, врло ти си велики, у славу и красоту обукао си се,“ у којем Давид стиховима којима га је Бог задахнуо дивно описује створење свијета: „Господ се облачи у свјетлост као у хаљину, распиње небо као шатор, начинио је облаке да су му кола, иде на крилима вјетријем, чини анђели да су му вјетрови и слуге пламен огњени, утврђује земљу на темељу њезину, одијева је безданом као

хаљином, воде се боје громовнога гласа његова, и постављена им је међа преко које не ће пријећи; извори по увалама па-пајају пољско звијерје, на њима живе птице небеске, од плода дјела његовијех сити се земља, и хљеб човјеку срце кријепи; сунце познаје запад свој и бива ноћ и тада по мраку пазлазе све звјерке горске и траже себи храну од Бога; али сунце гране и оне лијежу у ложе своје, тада пазлази човјек на посао свој и па радњу до вечера.“ — Даље се Давид у овакој радости обраћа управо ка Господу: „Пуна је земља твојега блага, све тебе чека да им даш храну на вријеме; кад одвратиш лице, сневеселе се, кад им узмеш дух, нестане их; али кад понијеш Духа својега, опет постају и понављаи лице земљи: погледан на земљу, и тресе се; буди слава Господу до вијека; појаћу Богу мојему док ме је год, да му буде мила бесједа моја, ... јер су велика дјела твоја, Господе, све си премудро створио.“

Али се човјек не радова за дуго гледајући овако чисто дјела Божија. Ради своје охолости паде и слатки му се рај за-кључа; — ово се напомиње тијем што се

затворе двери одмах како се сврши псалам. Послије прве јектеније пјевачи поју изабране стихове из три прва псалма, као ричи које слијећу из изгубљенога раја свјетујући пас: „благо ономе који не иде по савјету безбожничком, — а пут безбожнички пропаће. Служите Господу са страхом и радујте му се с трепетом; благо свјема који се уздају у њ. Устани, Господе, помози ми, Боже мој! У Господа је помоћ и на народу његову благослов његов.“ Дивни се ови стихови одвајају једни од других анђелским припјевом: „алилуја.“ По том као изгнани Адам и као у име свега рода људског, којему душа тужи што је пао, пјевачи пјевају: „Господе, вичем к теби, услиши ме, услиши ме Господе, кад вичем к теби. — Да изиде молитва моја као кад пред тобом; подизање руку мојих мјесто жртве вечерње.“ У овај час изађе ђакон с кадионицом замјењујући њом оне жртве које су се припосиле Богу од постања свијета и напријед наговјешћивале жртву спаситељеву, а сам собом слуге које су попиљане на свијет да јављају за месију. Пјевачи пак пјевају даље: „Изведи из та-

мишце душу моју да хвали име твоје,“ и као радосно падајући се искупу почпу к стиховима из псалтира додавати друге од повога завјета, којима се описује празник: „Ако ћеш на безакоње гледати, Господе, ко ће остати? али је у тебе праштање. — Од страже јутрење до ноћи, од страже јутрење нека чека Израилъ Господа.“ И најпослије видећи да је спасење близу запоју: „јер је у Господа милост и велико је у њега избављење, и он ће избавити Израиља од свијех безакоња његовијех; хвалите Господа сви народи.“ Кад се двери на поворе и пјевачи запјевају славу триједноме Богу са пјесмом како је Бог постао човјек, свештеник изађе из олтара мјесто обећанога спаситеља, а пред њим ђакон с кадионицом као претеча, па кад ђакон зазове: „премудрост“ онет обојница уђу у олтар а пјевачи зацпевају дивну пјесму Софронија патријарха Јерусалимског:

„Видјело тихо свете славе, бесмртнога оца небескога, светог, блаженога, Исуса Христа! Дошавши сунце на запад, видјевши свјетлост вечерњу, пјевамо оца, сина и светог Духа. Ти си један достојан у сва вре-

мена да те пјевају гласи светитељски: сине Божји, који дајеш живот, за то те свијет слави.“ Силна пјесма ова живо описује како о заласку првога видјела данога свијету, кад се роду људском већ поче смрковати, засја за њега ново тихо видјело у благом лицу спаситеља који слабости ради људске бесмртну славу оца небескога у себи умањи. Послије ове пјесме читају се уочи празника пророштва и приче или *паримије*, које ријечима из старога завјета наговјешћују што шћаше бити у новоме, а послије трогубе јектеније пјевају се стихире, које опет прекипе свечани ход.

Свештеник и ђакон са двије свијеће, ако ли је у цркви владика, онда и он са свијем свештенством изађу на литију у препрату по староме милостивоме обичају да би и они који се кају, којима дакле бјеше забрањено ући у цркву, могли, ако ће и за мало, имати дио у заједничкој молитви; за то се ђакон моли за сваку душу Хришћанску која је у жалости и каје се и жели милости Божије, призивајући у помоћ све небеске силе и свете угоднике, а свештеник

моли да би Господ опростивши нам гријехе дао мир животу нашему.

Како се стари Хришћани послѣ дугих вечерњих молитава спремаху да почну јутрењу, старјенина би опет изашао у западни крај цркве, гдје је била трпеза љубави, и на њојзи би благословно хљебове, пшеницу, вино и уље, да би се њима поткријепили уморни. Овај се стари обичај додржао до данас, те на свршетку вечерње свештеник благосиља хљебове, чим се спомиње и духовна храна, коју нам је послао Господ у ријечима светог писма.

Тако вечерња пристије крају, и чим би се могла љепше завршити него молитвом светог Симеуна Богопримца, који чекавши толико година и најпослије удостојивши се видјети меснју од радости повика: „Сад отпушташ с миром слугу својега, Господару, по ријечи својој, јер видјеше очи моје спасење твоје, које си спремно пред лицем свијех народа, видјело, да обасја незнабошце и славу народа твојега Израѣла.“

Још се помиње и анђелски поздрав пресветој дјевојци, јер је био у вече: „Богородице дјево! Радуј се благодатна Марија,

Господ је с тобом, благословена си ти међу женама, благословен је род утробе твоје, јер си родила спаса душа наших;“ по том се заори благосиљање имена Господњег, свештеник благослови народ Божји благословом и тако се вечерња сврши.

ПИСМО 6.

Послије вечерње тихо се почиње јутрења. По старом обичају треба погасити сва кандила осим малог у олтару и пред иконама спаситеља и Мајке Божије. Тако у сред тишине и мрака у један пут се зачује: „Слава на висини Богу и на земљи мир, међу људима добра воља.“ Овај се глас у три пута понови и наводи поздрав којим су анђели поздравили пастире Витлејемске ону ноћ кад се спаситељ родио. Послије тога пзабран чатац на сред цркве у два пута заове: „Господе, отвори усне моје, и уста ће моја казивати хвалу твоју“ „да би се народ приправио да боље пазн, па онда стапе читати *шестину исалама*,

изабране ријечи из шест псалама, које су унутрашњи разговор Хришћанинов са Христом, и за то се свагда читају са особитом побожношћу а свештеник изађе пред двери да тихе молитве своје састави с овим тихијем молитвама стада својега.

Први псалам описује како се тврдо душа узда у Бога: „Господе како се умножише непријатељи моји! многи устају на ме; многи говоре за душу моју: нема му помоћи у Бога. Али ти си, Господе, обрана моја, слава моја, ти подижеш главу моју,“ и најпослије: „Ја легох и спавах и устах јер ме Господ чува.“ У другоме псалму: „Господе! немој ме карати у јарости својој пити ме наказивати у гњеву својем“ — јадује душа у невољи овога свијета и вапије: „Немој ме оставити, Господе Боже мој! немој се удаљити од мене. Похитај ми у помоћ, Господе спасења мојега.“ Трећи је псалам лијена јутрења молитва: „Боже, Боже мој, к теби раним, жедна је тебе душа моја, душа се моја прилијепила за тебе и твоја десница држи мене.“

Послије ова три прва псалма одноје се слава и три пута алилуја пресветој Тројници

па се опет наставе псалми, у којима Давид казује Богу невољу своју: „Господе Боже спасења мојега, даћу вапијем и поћу пред тобом; нека изађе преда те молитва моја, пригни ухо своје к викању мојему,“ а затијем опоменувши се добара која му Господ чини, вели души својој: „Благосиљај, душо моја, Господа, и све што је у мени, свето име његово, ... и не заборави ни једнога добра што ти је учинио.“ Овако описујући величину Божију лијепо спомиње и своје ништавило: „Јер он зна грађу нашу, памти да смо прах; човјек је у животу својем као трава, као цвијет пољски цвјета, кад дуне вјетар па њ, нестане га, и не познаје га више мјесто његово; али милост Господња остаје од вијека до вијека на онима који га се боје.“ — У последњем псалму још једном моли Господа: „Господе, услиши ме по правди својој; и немој потезати слуге својега на суд, јер се не ће оправдати пред тобом нико живи; Дух твој благи нека ме води по стази правој“ и опет слава и алилуја заврши псалме; а ђакоп изговори велику јектенију. „Бог је Господ и јави нам се“ гласно и весело запјевају пјевачи на обје

стране и као спремајући му се на сусрет додаду: „благословен који иде у име Господње“ и даље у *троицару*, у којем се пјева празник, искажу духовну радост своју.

За тијем се читају дуге двије *катисме* с краткијем јектепцијама на свршетку да би вјерни устајали на молитву; јер сама ријеч *катисма*, т. ј. сјеђење, показује да је слободно сједјети одмора ради док се она чита. На оваких двадесет катисама разлијењ је сав псалтир, у којем има сто и педесет псалама те се за недјељу дана прочитава по један пут сав, а уз часни пост по два пута на недјељу; у свакој катисми има по неколико псалама и она се у три пута прекпа славом светој Тројици и пјесмом: алилуја. Ово је читање у старо вријеме било главно у цијелој јутрењи и дошло је у све цркве на истоку од калуђера из Мисира. Ондје се пустиници из далеких крајева скупљаху у суботу самоћовавши пет дана, и цијелу ноћ уочи недјеље читашу псалтир и ово читање прекпаху високе молитве светијех игумава као што бјеше Макарије, Антоније, и други који и у пустињи сјаху славом својих дјела и чудеса,

Тада настане вријеме *помишлеју*, као по дне цијеле службе, јер ова ријеч значи много свјетлости и показује да у овај славни час, кад се и сам владика спрема да изађе на сред цркве да чита јеванђеље, треба сва црква да буде освјетљена кандилима а још већма духовнијем видјелом јеванђеља да би се радовали не само слушајући него и гледајући ријеч Божију, која ће изаћи из тајне дубине светог олтарa.

Кад се отворе двери, зацјевају пјевачи на обје стране наизмјенце изабране стихове из деветнаесте катисме припјевајући: аминуја, које особито припада јутрењи. „Хвалите име Господње, хвалите, слуге, Господа!“ пјева једна страна а друга отпјева: „Благословен Господ на Сиону, који живи у Јерусалиму!“ И опет прва зове: „Славите Господа, јер је благ, јер је до вијека милост његова,“ а друга потврђује ово додајући: „Славите Бога небескога“ али и она увјерава да „је до вијека милост његова.“

Док се ово поје, изиде из олтарa са свијем свештенством владика као сам спаситељ, који, као што вели Давид, живи у

сред похвала Израиљевијех. Он пређе по свој цркви кадећи а пред њим се носе свијеће и тако окади и препрату, јер свакога обасјава видјело Христово и обплази благодат његова. По том ако ова служба бива у славу каквога празника Господњег или у част мајке Божије и светијех угодника, ђакони изнесу на налоџу икопу празника и око ње све свештенство велича Господа или Богородицу или светог, а пјевачи одговарају истијем величањем припијевајући стихове из псалтира. Ако ли је свеноћница ова уочи обичне недјеље, онда се у свијем пјесмама спомиње дивно ускрсење спаситељево и да би оно још дубље остало вјернима у срцу, владика на сред цркве, или кад њега нема, свештеник у олтару, чита јеванђеље како је Христос ускрсао или како се јављао послѣје ускрсења. Овакијех ускршњих јеванђеља скупљенијех из свијех јеванђелиста има једанаест, те се читају на пзмјенце.

Али прије јеванђеља о ускрсу још ваља чекати радосни овај глас, те се спомиње како су жене мирносице и ученици рано дошли на празан гроб и како су се препале

саме божанствене небеске силе угледавши божанственога мртваца који је све собом оживио: „Анђелски збор удиви се видећи тебе међу мртвима, који си, спасе, смрти снагу разбио и са собом Адама подигао и из пакла све ослободио.“ Тако анђели, али не жене: „Мироносице жене с мирисима дошавши на гроб твој, спасе, ридашу, а анђео им рече: за што мислите да је живи међу мртвима? Јер као Бог ускрсе из гроба!“

Двојако ово осјећање, анђелско и људско, саставља се у једну пјесму: „Благословен јеси Господе; научи ме паредбама својим,“ коју црква тужно поје и над мртвијем Христом и над сваким самртником надајући се да ће ускрнути, а за тијем одмах сви се вјерни позивају да се поклоне са серафимима, који поју трисвето оцу и његову сину и светоме Духу.

Тада се читају или поју три антифона светог Јована Дамаскина, који као Давид опијева како му душа узлијеташе к Богу; а највише милине има у антифону, који се поје на празнике: „Од младости моје многе наваљују на ме страсти, али ти ме сам за-

клопи и спаси, спасе мој. — Који ненавидите Сиона, посрамићете се од Господа, јер ћете као трава посахнути. — Светијем Духом свака је душа жива и чистотом се узвишава, просвјетљује је Тројичко јединство у светој тајни.“

А кад се јеванђеље прочита и стави народу да му се поклања и цјелива га, онда пјевачи као да су видјели својим очима ускрсење поју: „Васкрсеније Христово видјевши, поклонимо се светоме Господу Исусу; — јер си ти Бог наш, осим тебе другога не знамо; ево дође крстом радост свему свијету; — распињање претрпјевши смрћу смрт падвлада;“ и притјечући к молитвама светијех апостола и Богородице да бисмо се очистили од многих гријеха својих, напомињу псалом од кајања: „Помилуј ме Боже.“ А владика послје јектепије ђакопове о празницима уљем духовне радости помазује вјерне, који дођу те се поклоне светој икопи.

За тијем се одмах чита и поје *канон* или *правило*, т. ј. *девет пјесама*, у славу празнику или светоме. Ови су канони примљени у јутрењу службу у седмом и осмом

вцјеку и највише их је написао рјечити Дамаскин и друг му Кузма владика Мајумски, који обогатише њима цркву за све празнике и удеспше их на осам гласова, који се поју од недјеље до недјеље на измјенце. Први се стих сваке цјесме зове *ирмос*, т. ј. свеза свијех других, који су према њему писани, а главна му је мисао извађена из пјесама старога завјета. Тако први ирмос свагда напомиње пјесму Мојсијеву по преласку преко црвенога мора: „Појмо Господу, јер се славно прослави;“ а у другом је укор његов Јеврејима, кад пзидоше из пустиње: „Чуј, небо, и проговорићу“ и као карање за гријехе поје се само уз часни пост. Трећи је спјеван по молитви Ане мајке Самуилове. Послије ове пјесме говори се мала јектенија, а тако и послије шесте и девете; а све пјесме бројем својим напомињу девет редова анђелских. Пророци Авакум, Исаја и Јона јесу углед утрима потоњим ирмосима; за њима иде: *кондак*, гдје се укратко казује какав је празник или шта је учинио свети, *икос*, које значи прилика, јер се у овој пјесми говори о празнику највише у приликама. Најпослије се опширно раз-

лаже за што се дан празнује или шта је чинио свети, које је све скупљено у *синаксари*. — Седми и осми прмос свагда спомињу труд и похвалу пјесму тројице младића у пећи Вавилонској, који усред огња прослављаху Бога отаца својих и призиваху све твари да с њима величају Господа до вијека. У деветом се прмосу пјева пророштво Захарије о сину његову, претечи, и њим се напомиње како је Христос на се узео тијело људско; за то ђакоп прије њега с кадионицом у руци као напомињући како је мајка Божија походила дом Захаријин, позове вјерне да величају пјесмама мајку видјела, а пјевачи је прослављају управо њезином молитвом, коју је изговорила поздравивши Јелисавету: „Велича душа моја Господа, и обрадова се дух мој Богу спасу мојему,“ и још припијева: „часнију од херувима и славнију од серафима, који се с њом ни поредити не могу.“

Послије канона читају се и поју још три похвална псалма са стихирима празнику који се празнује. У овпјем се псалмима скупљају све твари, и небо и земља, да поју славу творцу својему, за то се сад двери,

које стоје затворене докле год траје капон
опет отворе и свештеник започне велику
хвалу појући: „Слава теби, који нам по-
каза видјело.“ У старо вријеме говораше
ове ријечи вјернима старјешина кад би
страживши сву ноћ угледао зору на истоку,
и Хришћани прије разлаза још једном за-
једнички признаваху божанство спасите-
љево у великој похвали састављеној из пје-
сама оба завјета, почињући ријечма којима
анђели прославише дијете у Витлејему и за-
вршујући пјесмом серафима које видје И-
сак, и славом пресветој Тројици.

Ти знаш, мили пријатељу, ову пјесму од
краја до конца; а ко је не би знао, коме
не би срце заиграло од милине, кад се у
њој зове у помоћ кротко јагње које узе
гријехе свијету те сједи оцу с десне стране!
Давид и јеванђелисти одзивају се у сва-
ком стиху. Особито ваља чути ову пјесму
на истоку да би јој човјек познао красоту;
у нас је поју само пјевачи на обје стране,
али ондје, будући да литургија бива за-
једно с јутрењом, владика изашавши из
својега стола на сред цркве и док се по-
хвални стихови поју обукавши се, узме у

руке свијетњаке и благоспљајући народ запоје: „Слава теби, који нам показа видјело,“ а цијело свештенство око њега настави: „Слава на висини Богу и на земљи мир, међу људима добра воља; хвалимо те, благодаримо те, клањамо ти се, славимо те, захваљујемо ти велике ради славе твоје, Господе, царе небески, Боже оче сведржитељу, Господе сине јединородни, Исусе Христе и свети Душе! Господе Боже, јагње Божије, сине очин, који узе грјехе свијету, помилуј нас; који узе грјехе свијету, прими молитву нашу; који сједиш оцу с десне стране, помилуј нас, јер си ти једини свет, ти си једини Господ, Исус Христос, у славу Бога оца амни.“

Трогубом јектенијом и молитвом са сагнутијем главама, послије које старјешина благослови, јутрења се сврши. А *први час*, који се онд читав у мраку као шестина псалама, нагоним Хришћанина да се замисли мислећи о себи кад, зачује молитве прве које се уста наша у детињству уче изговарати: „свети Боже; оче наш; часнију од херувима; којему се у свако вријеме и у сваки час, на небесима и на земљи, ваља

клањати и славити Христе Боже наш.“ По том још једном изађе старјешина из затвореног олтара и моли се „да би Христос, видјело истинито, које обасјава свакога човјека који долази на свијет, показао нам видјело лица својега,“ и прекдајући ову тиху молитву, гласно и свечано запјевају пјевачи побједну пјесму мајци Божијој: „изабрапој војвоткињи.“

ПИСМО 7.

Има још једна служба Божија о којој дослије нијесмо говорили, и то је *литургија иређе освећена*, која се служи само уз часни пост и која ти је јамачно више пута потресла душу својим дивнијем обичајима и молитвама.

Она је постала још у прва хришћанска времена; али је са свијем у садашњи ред постави свети Григорије велики, папа Римски, у шестом вијеку још док црква није била раздијељена. Она се служи средом и

петком уз часни пост. Овај пост, који значи онијех четрдесет дана за које се Христос постно, и који је спремање за црквено спомињање његова страдања, стари Хришћани тако поштоваху да црквени оци ради срдачнога сјетовања и скрушенога духа не смјеше у ове тужне дане свршивати свечане службе Божије, осим суботе и недјеље, а у ова два дана допустише да се служи, јер су они посвећени спомену како је Бог створио свијет и како је Господ ускрсао. „Дани су часнога поста вријеме за кајање“ вели сабор Лаодицејски, „и за то сваки ваља да размишља о гријесима својима а не да иде на светковине, да се не би прије времена наситио радости духовне.“

Изнајприје није било слободно ни к извору небеске утјехе, светијем тајнама, приступати у првијех пет дана сваке недјеље часнога поста; али кад по времену слабост духовна благочастивих Хришћана, који бјеху навикли сваки дан бити у заједници са својим избавитељем, не могаше подносити да толико буду без овога добра, црква им се смилова и допусти да се у два дана, који су посвећени спомену како је спаситељ

предан и распет, свети дари, освећени у недјељу на литургији и за ово остављени у ковчегу, износе на вечерњи да им се поклоне вјерни и причесте; отуда се и зове ова литургија — *Литургија пређе освеће- нијех дарова*. Тако се она са свијем разликује од литургије светог Василија и Златоуста; у њојзи имамо праву вечерњу, која бива послје часова, и нешто обичне литургије; али ако у њој и нема оно што је у литургији најзнатније, т. ј. свепитања светијех дарова, и по томе ако и није онако свечана, опет не задаје мање страха и не подиже мање побожности; јер је заклано јагње Божије у самом почетку већ на њој, у лику хљеба натопљеног вином, које је обоје освећено и претворило се у тијело и крв Христову на потпуној литургији.

Сами су часови друкчији од онијех који се читају пред обичну литургију и много су дужи; осим одређена три псалма чита се на сваком часу још по катисма, коју два пута прекида и завршује слава пресветој Тројици и трогубо алилуја, као и на јутрењи, а на шестом часу још долази што из пророштва. Кад се сврше ове ка-

тисме, свештеник изиде из олтара пред двери, те се поклони три пута до земље са свима вјернима, говорећи главни стих свакога часа, који показује чега ради Хришћани овај час светкују молитвом.

Трећи с утјехом напомиње силазањ светог Духа: „Господе, који пресветога својега Духа у трећи сахат посла доље апостолима својим, немој га, благи, узети од нас, него понови нас, који ти се молимо.“

Прекрасна је молитва распетоме Христу на *шестом* часу: „који у шести дан и сахат на крсту прикова обијесни Адамов гријех у рају, и попис гријеха наших раздери, Христе Боже, и спаси нас.“

Тако је дивна и пошљедња: „који у *девети* сахат нас ради тијелом смрт окуси, усмрти мудровање тијела нашега, Христе Боже и спаси нас.“

И да би се ово залудно мудровање још већма поништило, на свршетку свакога часа свештеник опет излази к народу и подижући руке к небу и три пута до земље клањајући се говори високу молитву светог Јефрема Сирјанина, који тајну смјерности добро позна кад из скрушене душе

његове истекоше ове молбе: „Господе и господару живота мојега, не дај ми духа празнице, страшиности, охолости и пусте бесједе. — Него дух чистоте, смјерности, стрпљивости и љубави даруј мени, служи својему. — О Господе царе, дај ми да видим своје гријехе и да не судим брату својему; јер си благословен до вијека, амин.“

Најприје изговори свештеник ову молитву дно по дно, тихо се молећи послије свакога с малијем поклопима, па онда је још једном изговори цијелу и поклони се један пут до земље.

Све нас на овој служби зове да се кажемо; послије светог Јефрема на свршетку деветога часа моли се Василије велики: „да би Господ, који дуго чека, доведавши нас до овога сахата, у који висећи на животворном дрвету отвори улазак у рај хајдуку разумноме, и нас очистио, који пијесмо достојни погледати у висину небеску, јер ходисмо по вољи срдаца својих и узалуд прођоше дани наши, и да би нам дао да скинемо са себе старогачовјеска и обучемо се у новогачовјеска и поживимо Богу. — “

Тада пјевачи на обје стране ријечима распетога хајдука запјевају: „у царству својему помени нас, Господе, кад дођеш у царство своје.“ По том на измјенце напомиње једна страна другој добра, која могу отворити врата од овога царства, појући деветора блаженства јеванђелска: онијех који су сиромаси духом, који плачу, који су кротки, који су гладни и жедни правде, који су милостиви, који су чистогa срца, који о миру раде, које прогоне правде ради и срамоте Господа ради, — и свима овакима обричући велику плату на небесима, код свакога стиха понављају молитву разумнога хајдука. По том још у три пута припадну к пресветој Тројици с истом молбом да би свакоме дубље остала у срцу: „помени нас Господе, помени нас господару, помени нас свети, кад дођеш у царство своје.“

Послије тога почне се вечерња и до малога хода и пјесме: „видјело тихо,“ свршује се обично. Кадашто само, кад се славни спомен мученицима те је за то допуштено читати апостол и јеванђеље, ђакон на ходу

носи мјесто кадионице јеванђеље као па литургији.

Али још прије овога, кад се поје вечерња пјесма; „Господе, вичем к теби —“ свештеник испунивши сав олтар мирисом од тамјана извади из ковчега на часпој трпези хљеб пређе освећени, *тијело Христа* напојено *крвљу* његовом, положи га на дискос, побожно окади три пута обилазећи око часне трпезе, и дигнувши на главу пренесе га на жртвеник а пред њим пде ђакон с кадионицом; ондје налије у чашу и вина и воде, које се више не свешта, него само јавно допуња други лик свете тајне.

Послије вечерње пјесме: „видјело тихо,“ чатац на сред цркве чита двије паримије: једна је из књиге о постању и најприје казује како је Адам пао, како су потомци његови гријешили и како су за то били накарани; а друга је из прича Соломуновијех, у којима се већ по мало напријед јавља видјело Христа који иђаше. Да би се овај прелазак из таме к видјелу још боље показао, између једне паримије и друге свештеник држећи кадионицу и

свијећу, која долте стоји пред светијем дарима, са двери благословни народ унакрст с овијем тајне пунијем ријечима: „премудрост, управо; видјело Христово обасјава све.“ Ово видјело, које се видјети може, по нешто замјењује вјернима видјело ријечи јеванђелске, које немају у ове дане у које ваља плакати; а поред тога им још напомиње и оно божанствено видјело, којему ће се скоро поклонити у пређе освешћенијем дарима.

Да би милина, која тада вјерне обузима, још већа била, одмах иза парамија три дјетета, као три апђела, а и као она три Јеврејска младића што пјеваху Богу славу усред халдејске пећи, одвоје се од осталијех пјевача и ставши пред двери с умилљем запјевају вечерњи стих: „да изиде молитва моја као кад пред тобом.“ Овај стих на измјенце поју и пјевачи на обје стране, а између једнога и другог пјевају се и ови стихови из псалтира, који спасење посе свакоме који по њима твори: „Господе, вичем к теби, услиши ме, услиши ме Господе, кад вичем к теби; — постави Господе стражу на уста моја и вратима

загради усне моје; — не пуштај срце моје на зло, да не измишља изговора гријесима.“

А благочастиви Хришћани осјећајући са скрушенијем срцем како су им далеко сва дјела од овијех високпјех молитава, на кољенима их слушају. Они се угледају на смјернога цариника који из прикрајка бијући се у прси само говораше: „Боже, милостив буди мени грјешноме,“ и надају се као и он да ће се наћи праведни не за дјела своја, него за то што признају да нијесу достојни толике милости. А свештеник, док се поју ови стихови, стоји с кадионицом у руди пред часном трпезом, и облацима од тамјана, који се у вис подижу, напомиње да би, докле се приноси ова вечерња жртва и руке се наше подижу к Богу, сама молитва управо ишла к њему као тамјан; а кад се последњи пут запјева овај стих, онда оставивши кадионицу пада на кољена с цијелијем народом.

Од средине часнога поста ђакоп на трогубој јектенији послије молитве за оглашене позива вјерпе да се помоле и за ону браћу, која се спремају на крштење, јер

се у прва хришћанска времена оглашени који бијаху најбоље спремни, понајвише крштаваху на велику суботу. У молитвама се овијем помињаху све духовне потребе њихове: да им се просвијетли разум и побожност, да се окупају у бањи новог рођења и обуку у хаљину у којој се не труне, да се роде од воде и духа, да буду савршени у вјери и примљени у свето изабрапо стадо. По том је ваљало и они да изађу из цркве, јер „сад силе небеске са нама не видећи се служе, јер ево иде цар славе, ево се жртва тајна свршена носи на копљима.“

У овај велики час покаже се на сјевернијем вратима свијећа која вјернима јави да иде цар њихов у лику жртве коју носи свештеник на глави; пред њим иде ђакон застирући му пут кадом од тамјапа, а народ сав попада ничице пред тајном која се докучити не може, као што је падао Исаија пред славом онога који сједи на херувимима, пред славом у коју човјек гледати не може, — и страшна типина настане у цркви; једва се само чује испред олтара изнад глава на земљу оборенијех

тихи једнаки бахат од тројице, која се по кад кад уставе, или звека од кадионице, која се потреса пред дарима, и донста се чини да тада — силе небеске с нама не видећи се служе! — таква гроза од овијех гласова подузима бојазно срце. Тако народ једнако нишине лежи, а пјевачи уставши запјевају: „с вјером и љубављу приступимо, да добијемо дио у животу вјечном, алилуја.“

Тада сви устану, јер је жртва већ на часној трпези готова да се да вјернима да једу; а да би је добили, на то их ђакон изашавши из олтара спрема молитвама за вјечна добра, а свештеник молитвом Господњом: „оче наш,“ и одмах се застрезавјес а свештеник зазове: „пређе освећено свето светима.“ Пјевачи по обичају одговоре, „један је свет, један је Господ, Исус Христос,“ и док се свештеник и ђакон причешћују, они поју цркви да би јачала: „окусите и видите како је благ Господ, алилуја.“ А кад ђакон на дверима позове народ да се причести, они још јаче запјевају пророчким ријечима Давидовијем: „Благосиљаћу Господа у свако доба, хвала

ће његова бити једнако у устима мојима; хљеб небески и чашу животну окусите и видите како је благ Господ, алилуја.“ А кад се свети дарн понесу на жртвеник, онда се поје обична пјесма: „Нека су пуна уста наша хвале твоје Господе; — чувај нас у својој светињи, да се вас дан учимо правди твојој, алилуја.“

Особито је дубином својом знатна молитва иза амвона, у којој свештеник моли: „да би нам сведржитељ, који нас је увео у часне дане ове да нам се очисте душе и тјелеса, да се уздржавамо од страсти и да се надамо ускрсу — дао да бисмо се за добро трудили, пост свршили, вјеру нераздјелну сачували, главе невидљивих змија сатрили, и показали се да смо павладали гријех и да бисмо без пријескора дочекали и поклопили се светоме ускрсу.“

А ја желећи теби све ове молбе да се паврше, сад ћу мало стати, јер казујући ти службу Божију нехотице дођох до самога поста, о којем из почетка не рекох да ћу говорити. Ја бих ти веома рад био показати дивне красоте, пуне тајнога значења, које има и ова служба; оне се све

налазе у књизи која се зове *триод посни*,
и ако ми јавиш да и сам то желиш, ја
ћу одмах за посао, еда бих ти показао
како је све што се тиче добра твоје душе
и мојој души драго.

КЪНГА ДРУГА.

ЧАСНИ ПОСТ И УСКРС.

ПЕЧАТЪ

ПЕЧАТЪ ПОСТЪ И УЧЕБЪ

ПИСМО 8.

Ево као што си жедно, мили пријатељу, наставићемо бесједе своје и сад ћемо приступити к *часноме посту*. Али немој мислити да ћу те завести у какву безводну пустињу, из које ћеш једва чекати да изидеш и на крају њезином да ти сине *свијетли празник*. Не, и ову — као што ти мислиш — пустињу оживили су благодатнијем водама свети оци и обратили је у земљу родну, засијану цвијећем Исуса Христа, јер јој вртари бјеху Дамаски и Кузма, Студити и Андрија Критски, видјела својему вијеку и потоњима, која засјаше из таме скровитијех ћелија. Док не почнемо гледати труде њихове, могу ти напоменути, као у њихово име, ове слатке ријечи које је рекао блажени Јероним својему пријатељу:

„Погледај, сво ти сабрах дивна мјеста из светог писма и оплетох ти мирисан вијенац за кајање од лијепога јеванђељског цвијећа; стави га себи око чела; узми кротак дух и крила голубова, на по-

лети и тражи мира у Господа, оца толико милостивога.“

Занста, блага црква старајући се дјецп својој за спасење, у седам педјеља часнога поста и у трима које су пред њим, написала је (ако је слободно тако казати) пјесму од свега рода људскога у три раздјела живо обиљежена: како је пао, како је испкупљен и какав му је пошљедњи суд. А сву ову пјесму испунила је горким плачем у кајању, дивотама из псалтира, пророштвима о спасењу које пђаше, описивањем страдања спаситељева и већ не само у пјесмама духовнијем него и у обичајима, да би пјесма још јача била. Сав спољашњи човјек треба са унутрашњим заједно да ради о спасењу својем: и ухо му треба да слуша, и око да гледа, и уста да се моле и руке да се подижу к небу, и кољена да клечају, и до земље да се сагиба попосито чело, и најпослије да пости лакоми желудкац, који вуче доље високе помисли које дух замишља.

На три недјеље дана прије часнога поста већ се почиње духовно спремање. Прича о царинику и фарисеју учи нас да се смјер-

но Богу молимо не размеђући се духом. По том у другу недјељу прича о изгубљеном сицу обратиће свакога грјешника, који није са свијем отврдио, да се покаје за грјехе своје; ако ли коме ни то не буде доста, њега ће у потоњу недјељу затрести страшно јеванђеље о пошљедњем суду. Сва је сирна недјеља, коју ми понајвише проводимо у весељу, одређена да се спомиње овај суд. Али дап прије црква жалостиво спомиње у молитвама душе свијех који су изгинули или на пречац помрли не могавши за времена имати дијела у молитвама и тајнама, и ово чини за то да ни једна душа која јој је предана не би изашла на суд без штита њезина који избавља. А на свршетку сирне недјеље да би се поштрили вјерни, спомиње трудбенике у пустињи, који вијек свој вјековаше у посту и у молитви.

Најпослије пошљедња недјеља испред самога поста отвора нам улазак у њ казујући како нам је праотац Адам пао по грјеху, да бисмо знали за чим ћемо плакати у плачне дане и још боље осјетили из какве нас је безданице извукао спаситељ

кад га на свршетку овијех дана станемо славити што је смрт надвладао; и за то се у прва четпри дана поста чита велики канон за кајање.

Није малог чега ради ни то црква уредила да се у прву недјељу часнога поста слави како су опет постављене иконе да се поштују, по чему се и ова недјеља обично зове *недјеља православља*. Она је овијем споменом рада привести нас да у паломе човјеку поповимо облик Божји топло вјерујући Исуса Христа. Кад пак познајући слабост људску види да тјелесна снага почиње малаксавати од труда уз пост, онда у по поста износи крст Господњи, знак од побједе, да би се вјерни окријепили, и у пету недјељу па ново прихвата уморне читањем великога канона за кајање и угледом на духовне труде Марије Мисирке и похвалом мајке Божије, брзе помоћнице у нашим невољама.

Ускрсење Лазарево, пуно утјехе, као напријед јављајући да ће устати сви мртви, и слави дочек спаситељев с врбцом, веселећи душу духовном радошћу, дају њојзи нову снагу да би поднијела тешке

труде у велику недјељу, која опширнијем разматрањем обузима сав свијет, који се види и који се не види, сву дубоку свезу између неба и земље, што су тако далеко једно од другога, између живота и смрти, што се чине да се не могу сложити, сва страдања онога који је и Бог и човјек, која може измјерити сама вјечност ако и јесу — за чудо — била само у неколико земаљских дана, и најпослије из ненада преноси нас од плача старога Адама над гробом Адама новога ка гласу који просвјетљује, к веселому гласу: „Христос ускрсе!“

Сав часни пост, који се зове и *четрдесница*, бројем дана својих напомиње како се Мојсије постно четрдесет дана на Синају да би примио стари завјет, и како се на Хориву постно четрдесет дана пророк Илија, који чу глас Господњи у тихоме вјетрићу послѣ буре и грмљаве, и како се сам спаситељ на гори гдје је био кушан постно четрдесет дана пред што ће почети јављати нови завјет. Овај је пост као десетак од читаве године, који на дане живота нашега кротко срце приноси Господу.

Али будући да у седам недјеља часнога поста има више од четрдесет дана, може бити да ћеш запитати: од којег се и до којег дана броји четрдесница? Треба знати да црква још од времена апостолских не држи недјељом и суботом све што иде у пост: недјељом за то што је овај дан одређен да се спомине радосно ускрсење Христово, а суботом за то што је она спомен како је Бог створио свијет, и за то се у ове дане не клечи у цркви. По томе неки стари оци у Палестинској пустињи узимаху сирну недјељу на седам потоњих и изостављајући из овога времена све суботе и недјеље састављаху четрдесет дана управо поснијех. Али православна црква држећи се казивања апостолских, обично под именом *четрдесница* разумије првијех шест недјеља поста, осим Лазареве суботе и Цвијети, јер су ово благи дни, а то управо чини четрдесет дана, и за то се уочи Цвијети поје: „корисну души четрдесницу свршивши, молимо се теби, који љубиш човјека, да видимо и свету недјељу твојега страдања.“ А велику недјељу ради страшнога спомена Господњему страдању

црква разликује од осталијех педјеља особитијем молитвама и обичајима и поштује као вијенац свему посту и приступ к Ускрсу.

На ове високе, драгоцјене дане часнога поста, који су нам даровани само на спасење наше, сада сам рад да особито пазим. Немојмо жалити времена на молитву, које толико пута расипамо, и док нијесу узалуд прошли дани наши, дајмо дужни десетак на њих Богу, који нам је све дао.

ПИСМО 9.

Најприје ти у кратко описах сав часни пост, да би у један мах могао прегледати ову духовну љествицу, која нас води од земље на небо као она што је у сну видје Јаков путник; а сад ћемо се позабавити па неким пречаницама њезинијем, јер на њима стоје земаљски анђели и небески људи, оци у пустињи и у цркви, светијем молитвама својим помажући нам петти се; а наврх љестава стоји сам Господ — наша пасха. У овом ћу ти писму мало опширније

разложити *три прве* недјеље, у које се ваља спремати, и скупити ти дивне красоте вечерњих стихира, јутрењих канона и синаксара, које побоље показују тежњу срца к Богу и признавање како смо слаби. Ово ће бити као китица духовнога цвијећа, као онај мирисни вијенац о којем говори Јероним.

„Немојмо се, браћо, молити као фарисеј, јер ће се понизити онај који се узноси; понизимо се постом пред Богом, као цариник вапљући: очисти нас, Боже, грјешце.“

Овијем се смјернијем ријечима почиње *триод иосни*, и према овоме првом вечерњем стиху његову поје се на јутрењи пред каноном красни тропар:

„Врата од кајања отвори ми, који живот дајеш, јер рани дух мој кући светој твојој, посећи тјелесну кућу сву оскврњену: али ти, милостивни, очисти по доброти и милости својој.“

Али треба да ти кажем шта је триод; ево шта о њему вели синаксар: „У овај дан почињемо у име Бога и триод, који помоћу светог Духа лијепо сложише од

пјесама многи свети богоносни оци наши. Али је велики писац Кузма био први који је смислио триод, т. ј. *три пјесме* светој и живонаечној Тројици, начинивши по три пјесме за сваки дан велике недјеље светог страдања Господа и Бога нашега Исуса Христа. Послије њега други оци угледајући се на њ, а собито Студити Теодор и Јосиф написаше духовне пјесме и за остале недјеље часнога поста. Мисао је овим свјетитељима била: да цијелом књигом триодом у кратко напомену добра која је Бог од почетка свијета учинио људима и да их изложи да их сваки памти. Као што војводе прије боја храбре угледима и ријечима војнике разбијајући немар и страх; тако и свети оци, да би очистили зла која су остала у душама нашим, храбре нас да будемо готови на трудбу коју пост задаје; а будући да је добродјетели прво оружје кајање и смјерност, а сметња охолост и обцијест, за то прије свега стављају пред нас причу о *царинику и фарисеју* из светог јеванђеља.“

Још се већма срца дохвата синаксар о *изгубљеном сину*, који се чита у другу не-

дјељу: „Има људи, који имају на души много тешких гријеха почевши од малена живјети беспутно, те падну у зло и дођу у очајање (а узрок је очајању охолост); па опет не ће да се поправе, него још утврђујући на себи окове зла уваљују се још у гору погибао. Такове људе жале свети оци и желећи спасти их стављају овдје ову причу, да би из коријена ишчупали очајање и обратили на добро грјешнике, показавши им богатство благости и љубави Божије према човјеку: јер се из ове приче Христове види да никакав гријех не може бити јачи од милости.“

Сви стихови и вечерњи и јутрењи ове недјеље, као тајни укори нашој савјести, потресају душу и узалуд се упире поносите срце; уста и нехотице говоре: „похити да ми отвориши наручје очино; беспутно строших живот свој, гледајући на богатство милости твоје, спаситељу, које се не може потрошити: немој сад презрети сиромашнога срца мојега, јер к теби, Госпode, у јаду вичем: згријених, оче, до неба и пред тобом.“

И да би нам црква још боље напоменула да смо само странци у земљи туђој, за три

недјесље прије великога поста даје нам да појемо жалосну пјесму Вавилонскога робља, која пробија срце силијем гласима својим и тугом за завичајем, које је пуна. Послије сваког силнога стиха овога псалма долази тихо алилуја, као глас анђелски, који се једва чује од плача земаљског:

„На ријекама Вавилонским сјећасмо и плакасмо сјећајући се Сиона. О врбама сред њега вјешасмо харфе своје. Јер опдје питање нас за пјесме наше, који нас заробинше, и који нас одведоше, говораху: пјевајте нам коју пјесму Сионску. Како ћемо пјевати пјесму Господњу у земљи туђој? ако заборавим тебе, Јерусалиме, нека буде заборављена десница моја; нека прионе језик мој за грло моје, ако се тебе не узасјећам, ако не уздржим Јерусалима сврх свакога весеља својега. Опомени се, Господе, синова Едомских на дан Јерусалимски како говорише: раскопајте, раскопајте га из темеља! кћери Вавилонска, крвнице, благо ономе ко ти врати ово што си нама учинила! благо ономе који узме и разбије дјесцу твоју о камен!“

Колико је пјесма ова силна као спомен, али је још силнија по ономе шта значи: Вавилон, т. ј. *смеса*, показује смијешану множину зала и гријеха, који владају у свијету, плијене немарцу душу и одводе је у ропство; Јерусалим, т. ј. *град мира*, значи душу, која се разабрала од забуне и обратила се к Богу — мир безазлене или кајањем очишћене савјести. Ах прпјатељу, не заборављајмо овога Јерусалима, старајмо се да га не заборавимо! Мисао да се разбију дјеца Вавилонска о камен била би веома жестока кад би се од слова до слова узела, али како је красна у алегорiji! оно значи: благо оном ко има јунаштва да о камен вјере разбије зле помисли како настану, и жеље прије него постапу зла дјела и навике.

Још једном показује црква како је милостива старајући се и за мртве као и за живе, о чему синаксар у суботу пред сирну недјељу свједочи: „У овај дан свети оци наредивше да се спомињу сви људи који од постања свијета преминуше; јер многи на пречац помријеше у туђинству, изгубоше на мору и у горама гдје путова нема, у

нећинама и пропастима, од помора, од глади, у ватри и у ратовима, и од зиме и од друге свакојаке смрти; тако и сиромаси и болници не моглише се помоћи појањем одређенијех исалама. Тога ради свети оци из љубави к људима одреднише да их саборна црква све спомене заједно и то у суботу, јер субота значи починак, и за њом одмах иде недјеља, која је посвећена спомену другогa доласка Христова.“

Али још на вечерњи у ову суботу за душе јавља нам се страшни суд, који су живо описали пророци као да су га очима видјели: „Затрубиће трубе и испразниће се гробови и ускрснуће све јестаство човјечије у трепету!“ — „Њинге ће се расклопити; објавиће се људска дјела пред судачком столицом, која се не може подијети; а сва ће долина зајечати од страшнога плача видећи све који су згријешили гдје се по праведноме суду оправљају на вјечне муке и узалуд плачу.“

И гле, кад се страхота ова сагледа, диже се најпослије глас кајања: „Јаох мрачна душо! Кад ћеш се већ ода зла отети? докле ћеш лити сузе у немару? за

што не мислиш о страшноме смртном часу? шта, зар не стрепиш сва од страшнога суда Христова? Какав ћеш му одговор дати? дјела твоја стоје да те осуде, оно што си чинио, тужи те. Али, душо, дође вријеме; потеци, похитај, са вјером вапиј: сагријешних, Господе, сагријешних ти, али знам, човјекољупче, твоју милост; пастиру добри, немој ме одлучити од опијех што ти стоје с десне стране, ради велике милости твоје.“

Овако и на јутрењему канону више Теодор Студит: „Боже кад дођеш с тисућама анђелске небеске војске, удостој и мене, несрећнога, да те сретем, Христе, па облацима.“

„У плачној долини кад па мјесту, које изабереш, сједнеш, многомилостиви, да учиниш праведни суд, немој обзнавити мојих тајна нити ме посрамити пред анђелима, него ме пожали Боже и помиљуј:“

Мудро су уредили свети оци да се овај други страшни долазак спомиње послје прича пунијех утјехе о царнику и о изгубљеном сину, да не би когод сазнавши Божију љубав према човјеку постао нема-

ран говорећи: Бог љуби људе, па наумио ја кад му драго оставити гријех, свагда ће ми помоћи. Они плашећи онијем што нас чека, ради сту немарне натјерати да не гледају само љубав Божију к човјеку, него да виде у Господу и праведнога судију, који свакоме плаћа по дјелима његовијем.

Послије овога великог спомена о суду долази пред сам пост као неки почетак очишћању *сирна* или *бијела недјеља*, која не дајући меса јести полако нас приводи к правој посту, да ни тијело наше не би у један пут осјетило велике промјене у храни; јер су свети оци знали за све слабости људске и старајући се души за спасење пијесу држали да им не приличи постарати се и за немоћи јестаства човјецијега; с тога се поје први дан ове недјеље: „Отворише се предња врата од божанственога кајања; приступимо усрдно, очистивши тјелеса, остављајући јела и страсти као послушници Христа који призва свијет у царство небеско: принесмо десетак од цијеле године цару над свима да с љубављу угледамо и ускрс.“

Али је црква овај пост, ка којему нас призивље, дубоко истумачила у стихирама сриједи и петка: „Душо моја, која се постиш не једући а нијеси се очистила од страсти, узалуд се радујеш неједу; ако те оно не поправи, Бог ће на тебе као лажљивицу омрзнути, те ћеш се изједначити са злијем духовима, који нигда не једу. И тако немој учинити да пост буде залудан једнако гријешећи, него буди непоколебљив према жељама неваљалијем, у мисли стојећи пред распетијем спасом, и заједно се распињући с онијем који је пострадао тебе ради вичи к њему: помени ме Господе, кад доћеш у царство своје.“

У ова два дана бијеле недјеље већ се почиње служити служба као и у часни пост с поклонима; мјесто литургије читају се само часови с вечерњом и два чланка из пророштва пророка Јоила о посту и о суду у сриједу, и пророка Захарије у петак о Божјим обрицањима Израиљу и о чишћењу. О собито су знатне ријечи Јоиллове:

„Тако каже Господ: обратите се к мени свијем срцем својим у посту и у плачу и у ридању, и раздерите срца своја а не

хаљине, и обратите се ка Господу Богу својему, јер је милостив и податљив и дуго трпи и веома је добар и жао му је злијех дјела; ко зна: може бити да ће се повратити, да ће му се ражалити, те ће оставити за собом благослов и жртву и прелијевање, које приносите Богу нашему. Затрубите у трубу на Сиону, осветите пост, проповиједајте лијечење; саберите народ, осветите цркву, изберите старјешине, скупите дјецу која сисају; да изиде женик из постеље своје и невјеста из ложнице своје; на подножју пред жртвеником нека заплачу свештеници, који служе Господу и реку: пожали Госпoде народ свој.“

Још је славније друго пророштво његово о суду: „Тако каже Господ: нека устану и изађу сви народи у долину Јосафатову, јер ћу ја ондје сјести и расудити свијем народима унаоколо. Повадите српове, јер треба резати виноград; ућпте те газите, јер је када пуна; пресипају се доње каде, јер је много злoбe њихове. Гласови се заорише на пољу судном, јер је близу дан Господњи на долини судној! сунце ће и мјесец помрчати и звијезде ће сакрити свје-

тлост своју, а Господ ће са Сиона повикати и од Јерусалима пустити глас свој, и затрепће се лебо и земља.“

Али погледај, с каквом љубављу поздравља црква своје изабране у суботу, која је посвећена њихову спомену: „ходите сви вјерни, да запјевамо пјесме светијех отаца: Антонија врховнога, Јевтимија свијетлога и свакога и свијех заједно, и у мисли станове њихове обилазећи као други рај сладости, покликнимо: ево дрвета, која је посадио Бог наш: цвјеташе и принесеше Христу плоде непропадљивога живота питајући душе наше.“

„Радуј се Мисире вјерни, радуј се Ливијо света, радуј се Тивандо изабрана: радуј се свако мјесто и граде и страпо, који отхрапите становнике небескоме царству, који их одгајисте у уздржању и у мукама, и показасте их Богу да су са свијем по његовој жељи; они се показаше да су видјела душама нашим, синувши духовно на све стране свјетлошћу чудеса и знакова својих дјела.“

Од овога повог раја, који духовно посадише оци пустиници, црква с високим

пјесмама на један пут прелази к изгубљеном рају и у очи поста напомиње како се горко преситно Адам: „Створитељ мој Господ, узевши мене, прах од земље, даде ми живот задахнувши ме духом својим који живот носи, и почасти ме на земљи старјенинством над свијем што се види и заједницом с анђелима; сотопа пак лукави, употребивши као оруђе змију, јелом превари ме и растави с божанственом славом предавши ме у земљу најдоњој смрти; него изазови ме натраг милостиви Господару!“

„Господе, по савјету ђавољему преступивши твоју божанствену заповијест, свукох, несрећни, са себе одјећу коју је Бог ткао и обукох се у смоково лишће и у кожане хаљине и бих осуђен да једем хлеб трудни; а земља би проклета да ми рађа трње и коров; али ти, који си у пошљедња времена од дјевојке примио тијело на се, дозволивши ме натраг уведи ме опет у рај.“

Слушај како горко плаче Адам сједавши изгубљеноме рају на помолу: „Дуже блажени, биље које је Бог посадио, красоте рајске! сад за мношћем прољевајте сузе са

лишћа као од очију, за мнош, који сам оголио и отуђио се од Божије славе.“

„Жали, рају, својега Господара, који је осиромашно, и шуштањем лишћа својега намолити створитеља да те не затвора од мене палоба.“

У синаксару за ову недјељу опширно су свети оди вјернима на јачање описали како је Адам у гријеху пао, и два велика свети-теља: Григорије Богослов и Јован Златоуст својим дубоким тумачењем просинају духовну свјетлост на горку промјену првог живота нашега.

„Између пропадљивости и непронадљивости бјеше створен Адам да би имао оно што сам избере по својој вољи; Бог је могао њега створити и безгрјешна, али је требало да човјек сврши посао који чини слободна воља: тога ради бјеше му дан закон, — да се маша за сва дрвета, само не за ово, т. ј. за дрво од познања добра и зла. Може бити да је ово значило да може из размниљања о свијем стварима изводити познавање силе Божије, али јестаства Божијега да мишљењем не испитује. Овако мудрује и свети Григорије Богослов.

Бог је заповједио Адаму да мисли умом о Божијем јестаству, које се може разматрати у спољашњим стварима, али ни по што да не испитује какав је Бог изнутра по јестаству, гдје је он и како је све из ничега створио. Али Адам, оставивши све друго највише бјеше рад дознати јестаство Божије и будући још несвршен, прост и дијете, паде у кушање, јер сатана преко Јеве подиже у њему жељу да сам постане Бог. А велики и божанствени Златоуст говори да је дрво ово имало двојаку снагу; он вели да је рај на земљи, али да је и духован и тјелесан, какав је био и сам Адам, и да су оба била на сриједи између пропадљивости и непронадљивости, и на тај начин чува ријечи светог писма не држећи се самијех слова њиховијех.“

На свршетку ове три недјеље за спремање још се једном призивају вјерна дјеца цркве на труд:

„Пољана за добродјетели отвори се! који хоћете да сте страдалци, уђите опасавши се добријем трудом поста, јер који по закону страдају, праведно се вјенчавају. Узевши оружје крста одољећемо непријатељу кад

нам је вјера стијена која се не руши, и штит молитва а клобук милостиња, и мач пост, који сасјецца са срца сваку злоћу. Који ово чини добиће истини вијенац од цара свему, од Христа у дан судни.“

ПИСМО 10.

Што сам ти у пређашњем писму сабрао најљепша мјеста из духовнијех пјесама за три прве недјеље прије поста, и готово сам њима напунио цијело писмо, то је за то да би ти познао красоте језика црквенога, који нам је мало приступачан. Не дај да ти се досади читајући изабране ове пјесме, јер је у њима благо велико, оне отворају душу да прима у себе све што је добро. С њима ми стигосмо до прве недјеље часнога поста, до чисте недјеље, и сад пам прелазак к њему не ће бити онако тежак као што обично биња послјије вике и весеља уз бијелу недјељу, која — на жалост — са запада пријеђоше и међу нас.

Ову прву педјељу као почетак посту свети оци проводише особито у тишини и у трудби духовној да би јаче сатрали у себи свјетске навике и предали се са свијем духовноме размишљању, јер у свачем много вриједи први почетак, и многи одлажаху далеко у пустиње за сав пост. И у нас је у старо вријеме био лијеп обичај да један другога походимо бијеле недјеље молећи се смјерно прије кајања за опроштење, али се он промијенио у весеља и у шетње.

Један између великих путника, земљак, и готово врсник светог Јована Дамаскина, свети Андрија, који славом својих добријех дјела најприје сјајаше у пустињи Палестинској, а по том као бралач вјере на шестоме васељенском сабору у Царпграду, и најпослије на владичанском пријестолу Критском, сложи у самоћи у својој пећини дивни *канон за кајање*, који је с љубављу црква примила. Она постави закон да се он чита, као вјерно јављање онога што осјећа сваки Хришћанин скрушенога духа, два пута уз велики пост: на великом павечерју у прва четири дана по мало, и у четвртак пете недјеље на јутрењи сав;

њему је додан и мали канон Марије Мисирке, која бјеше углед какав с помоћу благодати Божије може бити грјешник који се покаје.

Од свијех канона, којима је црква наша тако богата, највећи је и најзнатији овај велики канон светог Андрије Крћанина, јер он духовнијем веома високим размишљањем обузима оба завјета и у особитој свјетлости показује знатније људе из свенитене историје, изводећи науку и из њихова падања, и у плач њихов мијешајући своје сузе. Свакој је пјесми почетак гласна молитва, по том излазе пред нас праоци, патријарси, судије, царевн и пророци старог завјета, које једне с другима састављају дубока размишљања; најпослије као малаксавајући од теже овијех размишљања писац у пустињи враћа се опет на молитву и у ријечима јеванђелскијех прича тражи да достојно искаже душу своју Богу. — А девета је пјесма сва, као вијенац канона, посвећена само спомињању дјела спаситељскијех. Ја ти не могу описати цијеле ове умотворине, него ћу ти само показати нека особита мјеста, да би могао боље слушати кад се чита.

„Од куда ћу почети плакати за дјела јаднога живота својега? какав ли ћу учинити почетак, Христе, садашњему ридању? али као милостив дај ми опроштење грјеха.“

„Ходи, јадна душо, с тијелом својим, ономе који је све саздао исповједи се, и клони се од сад пређашњег безумља и принеси Богу за кајање сузе.“

Тако почиње плач свој Андрија Критски, а пјевачи му на сваки стих у име народа тужно одговарају: „помилуј ме, Боже, помилуј ме!“

И по том из уста његовијех теку горки али и високи по духу укори: „Нама омиље пријеступ праоца Адама и као и оп видјесмо да смо наги пред Богом; мјесто Јеве у осјећању Јева у мисли постаде нам тјелесна помисао, која се чипи слатка али запаја горчином. Прстекосмо Кајина крвнијем дјелом, од своје воље поставили крвници душевној савјести, и не принесосмо као Авељни чисте жртве ни живота безазленога Богу.“

„Чуј, небо, да проговорим, земљо слушај глас који се каје Богу и пјева њега.“

„Душо моја, ти си сама отворила све уставе гњева Божијега и потопила тијело и живот као што се негда потопи земља и све што остаде изван ковчега у којем бјеше спасење.“

Овако страшно описавши потоп наших страсти зове јадну душу, која не наслиједи ни благослова Симова ни простране владе Јафетове, зове из незнабожачке земље Харанске, од гријеха њезинијех, у обећану земљу у којој се не труне, и каже јој да буде од своје воље дошљак у свијету као Авраам; да разумије нову жртву Исакову сажежену тајно Господу и да се угледа на његово срце; да се чува да тијело са угађања, као друга робинја Агара, не би родило новог Иманла, слободу у гријеху, који треба да се изагна из дома Божијега. Он јој ставља на углед мирни живот свештеника Божијега и цара у самоћи, Мелхиседека, који бјеше слика Христова; каже јој да бјежи од пламене жеље тјелесне као од пожара Содомскога и да се не обзире патраг да не би постала ступ од соли, као жена Лотова, него да утече горе у Сигор.

Приближује се, душо, приближује се крај, а ти не мариш, не спремаш се, времена је све мање, судија је близу врата; као сан, као цвијет пролази вријеме живота, — што се узалуд бунимо.“

Дубоко је описано што је видео Јаков и како је страдао: „љествица, коју видје негда велики патријарах, душо моја, знак је узлажења у радљивости и пењања у разуму; и тако, ако желиш ући у живот радљиви, разумни и који сматра, — а ти се понови.“

„У сликама двију жена Јаковљевијех ваља разумјети двојаки живот, који ради и који размишља: Лија, која има много дјеце, показује радљивост, а Рахила која много трпи — размишљање; али без трпљења не ће бити ништа ни од радње ни од размишљања.“

Ево и великога Мојсија да накара душу. Она није као он убила Мисирца, који изби сина Израћева, т. ј. није сатрла у себи тјелесне помисли, од које страда и пропада ум духовни: па како ће кајањем доћи у пустињу гдје нема страсти, да би ондје гледала Бога, којег видје Мојсије у купини

која не сагоријеваше! — Палица његова, која удари море, бјеше слика крста божанственога, којим и ти душо можеш много учинити: „Нека буду сузе моје бања Силомова,“ виче пјевач, обузет величном судова Божијих који се пред њим разастираху, „да и ја умијем зјенице срцу и видим у уму тебе, видјело превјечно!“

Царевн Јудејски и пророци Израилски један за другијем слазе са својега пријестола или излазе из дубине својих пустиња на звање пастира Критскога да бесједе души која се пије покајала или да је поразе дјелима својим. Диван је у канону овај збор помазаника Божијих, који као чувари старога завјета воде душу к новоме да јој студенци Ханапејских мисли не би били милији од живијех потока из камења, из којега тече Божија премудрост.

„Давид, изабран за цара, царски бјеше помазан из рога божанственијем уљем; и ти, душо, ако хоћеш царство небеско, помажи се сузама мјесто уља.“

Страшни излазе пред њу угледи, Саул и Авесалом и Соломун, који изгуби премудрост, Ровоам и Јеровоам, који раздије-

лише царство, и губави светокрадица Осија и Ахав безбожни, који прогоњаху пророке.

„Ако се угледаш на њ и не покориш се ријечима Илије Тесвићанина, и теби ће се, душо, затворити небо и тебе стићи глад Божија; него буди као удовица у Сарепти и захрани пророку душу.“

„Прођоше дани моји као сни кад се човек буди, и ја плачем на постељи својој као цар Језекија, да би ми се додали животу дани: али какав ће Илија стати пред тебе, душо, ако не Бог свему?“

И њ овоме давачу живота, спаситељу душа, најпослије подиже се писац духовних дјела, прешавши све што је у старом завјету, те више као хајдук; „Помени ме!“ вапије као цариник: „милостив буди ми грјешнику!“ угледа се у непоколебљивости на Хананејку и на слијепце на раскршћу: „Помилуј ме спие Давидов!“ прољева сузе мјесто мира Христу на главу и на ноге, као жена грјешница, и горко плаче над собом као Марта и Марија над Лазарем.

„Закоп ослаби, слави се јеванђеље, Христос постаде човек, призивајући на кајање хајдуке и жене грјешнице, — душо, по-

кај се! већ су отворена врата царству и прије тебе наваљују на њих цариници и фарисеји и грјешници који се кају!“

Кад пак у неком духовном страху идући назорице за чудесима спаситељевијем и радујући се свакоме труду земаљског живота његова, дође до страшнога заклања његова, — онда га пзда снага срца његова те са сваком твари замукне на затресеној Голготи пошљедњи пут покликнувши:

„Судијо мој и знанче мој који ћеш опет доћи с анђелима да судиш свему свијету, милостивијем оком својим и онда видјевши ме пожали: помилуј ме, Исусе, који сврх свега јестаства човјечијега сагријешних.“

Пазећи кад се чита овај дивни канон нехотице повикаћеш из дубине срца својега: „Господе, кад не бисмо имали светитеља твојих да се за нас моле, и твоје благости, да нас помилује, — како бисмо смјели пјевати тебе, спаситељу, којег без престанка славе апђсли!“

И ову молитву говори црква послје похвалнога псалма, који се прекида пјевањем: „Господе над силама с нама буди!“ на истом великом павечерју, које се зове ме-

тимон, од Грчкога: *метимон о теос*, с нама Бог, јер се неколико пута стих овај поје.

Уз цијели часни пост на јутрењи и вечерњи читају се књиге старога завјета; тако на првој вечерњи чита се вјернима: књига о постању и књига прича Соломуновијех, која показује да је почетак премудрости страх Гѡсподњи. Она прва, која описује шта је било, открива нам високо постање наше и шта је прво било са свијетом: а друга, која поучава, управља нас у дјелима овога живота. А на шестом часу пророштво Исаије, који је и јеванђелист и пророк, јер о пскупитељу који шћаше доћи говори јасно као да је у његово доба живио, саставља собом оба завјета. Ове три књиге историчким, поучнијем, и духовнијем размишљањем, којег су пуне, питају душу на путу кајања.

„Чуј небо и слушај земљо,“ тако почиње Исаија, „јер Господ проговори: синове родих и одгајих, а они се одвргоше од мене; зна во онога чији је и магарац јасле господара својега, а Израиљ мене не зна и народ мој мене не разумије!... Измијте се и бићете чисти, очупајте неваљалство

са душа својих; научите се добро творити, тражите прав суд, помозите ономе коме чине криво, дајте правцу сироти и правдајте удовиду па онда дођите те ћемо се судити, и ако буду гријеси ваши као скерлет, ја ћу их убијелити као снјег.“

Даље од тужбе на старога човјека у старом завјету прелазећи к радосном чекању новога човјека у новоме завјету, пророк говори: „у пошљедње дане показаће се гора Господња и дом Господњи наврх горе, и надвисиће сва брда и доћи ће к њему сви незнабошци и поћи ће народи многи и рећи ће: ходите да изидемо на гору Господњу и у дом Бога Јаковљева, он ће нам показати пут свој, па ћемо ићи за њим. Тако каже Господ: од Сиона ће изаћи закон и ријеч Господња из Јерусалима и судиће усред незнабожаца и покараће многе народе.“

Ове недјеље у сриједу бива *пређе освешена литургија*, о којој сам ти опширно говорио у пређашњим писмима. Дивне се стихире поју цркви па јачање на првој литургији у часни пост, која особито води душу к молитви.

„Браћо, постели се тјелесно, дајте да се постимо и духовно: раздријешимо сваки узао неправде, скако писмо неправедно подеримо, дајмо гладнијем хљеба и сиромаше који немају крова уведимо у куће, да бисмо примили од Христа Бога велику милост.“

„Што је год добродјетели или похвале, све припада светима: они савише врат свој под мач ради тебе, који си савио небеса и к нама сишао; они пролише крв своју ради тебе, који си строшио себе за нас и узео на се облик ропски, и угледајући се на твоје сиромаштво они се поништише до смрти. Њиховијех молитава ради, Боже, по множини доброте своје, помилуј нас.“

Особито су знатне приче које се читају у овај дан; у њима Соломун учећи нас говори: „ако призовеш премудрост и глас свој даш разуму, ако устражиш мудрост као сребро и узгледаш као благо, разумјеш страх Господњи и наћи ћеш познавање Бога; јер Господ даје премудрост и од њега долази познавање и разум. Ако дође премудрост у твој ум, ако души твојој омилан духовно осјећање, — добар ће те савјет сачувати и света помисао заклонити;

јер ће праведни живјети на земљи и свети ће остати на њој, а безбожницима ће путови пропасти.“

О постању чита се сваки дан по реду као што је у самој књизи, али је вриједно знати да се у оне дане кад је литургија те се скупља више народа у цркву, читају два чланка најзнатија свему роду људскоме: у сриједу, како је човјек створен по обличју Божијему, а у петак, како је био непокоран те је изагнан из раја. У петак пред што ће се свршити литургија изнесе се наред цркве *кољиво*, т. ј. варена пшеница са сухим воћем, те га свештеник благослови и онда се поје канон за спомен светом Теодору Тирону, који је био војник и мученик кад су гомили цркву. Кад једном Јулијан одметник ругајући се Хришћанима заповједи да се све што је за јело на пазарима Цариградским покропи крвљу од идолских жртава, онда се свети Теодор јави у сну патријарху да би сачувао вјерне да се не оскврне и каза му ово просто јело да се њим тајно по кућама хране; од тада црква нареди те се сваке године спомиње милостива помоћ његова.

Од другога дужег гођења постала је друга слава којом се завршује ова недјеља дана. То је *недјеља православља*. Кад је седми васељенски сабор сабравши се као и први у Никеји за цара Костантина и мајке му Ирине и за светог Тарасија патријарха Цариградског, на ново поставио да се поштују свете иконе, које бјеше почео безбожно укидати Лав Исаурски, — није за дуго трајао мир и срѣћа у цркви на истоку; нови иконоборци насташе између господара Цариградских и пошљедњи између њих Теофило бијаше најжешћи. По смрти његовој благочастива му жена царица Теодора са нејаким сином Михаилом загладавши потресенијем царством изабра за патријарха светог Методија, који бијаше чувен ради вјере за њезинијех гонитеља, и с њим сазва духовни сабор у Цариграду да би се утврдио мир у цркви. Тада се цркви с великом славом повратише иконе и заклади, које бијаху разграбили безаконици. Овај је радосни догађај прослављен молитвама за живе и мртве који се трудише за праву вјеру и напомињањем клетава које су у различна времена метане на раз-

личне лажне науке, које је православна црква дужна била одбити, јер се ваљало бојати да не помјесте темељ вјери. Она је жалосну дужност ову извршила из љубави к човјечанству да би спасла многе хиљаде неуких, покаравши неколицину варалица, и у том се угледала на апостола Павла употребивши управо његове ријечи: „ако и ми или анђео с неба јави вам јеванђеље друкчије него што вам јависмо, проклет да буде.“ Тако је рекао апостол у посланици ка Галатима (I, 8) описујући одмах за тијем како се сам обратио и од гонитеља вјере постао апостол, и ја ти препоручујем да још једном прочиташ ову посланицу његову. Овај вјечни спомен благочастивјем царевима и патријарсима православне цркве и ова гласна клетва на отпаднике њезине једнако се од оно доба до данас понавља у почетку часнога поста, у прву недјељу, и тијем се вјернијем ради утврђивања њихова у вјери напомиње како ће одијелити јагањце од козлића сам небески пастир Христос у пошљедњи дан.

Црква избаца из своје заједнице као отров из здравога тијела оне који казују да

нема Бога, да је свијет сам од себе постао и да све у њему бива случајно, без промисла Божијега, и који не признају благодати милости, премудрости творца; избаца и оне који се не клањају јединоме Богу у светој Тројици, који не вјерују долазак сина Божијега на земљу у тијелу човјечијем, који не примају благодат коју имамо од икупљења проповиједаног јеванђељем, једине помоћи за спасење, и који не вјерују да Дух свети, који је умудравао пророке и апостоле да нам покажу истини пут, и сад живи вјернима у срцу. Црква избаца и оне који хуле на дјевојаштво мајке Божије, који не признају да је душа бесмртна, да ће бити свршетак свијету и пошљедњи суд, на којем ће се дати свакоме по дјелима, који не признају светијех тајна цркве Христове, ни сабора светијех отаца и њихове науке, која се слаже с божанственијем откривењем, који хуле на свете иконе, које црква прима за спомен дјелима Божјим и његовијем угодницима, и за помоћ да бисмо се побожно на њих угледали.— Најпослије она одбија од себе не само оне који не дају Божије Богу, него и оне који

не дају царево цару и који се буне на помазаника Божијега и невјеру му чине, и све такове осуђује као недостојне чланове, који јој кваре унутрашњи и спољашњи мир.

ПИСМО 11.

„Посну пучину тихо препловити удостој ме, Христе, утишавајући таласе мисли моје, и у пристаниште Ускрса управи ме.“

Овако почињем ово писмо, мили пријатељу, у којем ћу изложити остале црквене службе уз часни пост, али у кратко, да ти сувише не досађујем, јер из два пређашња писма можеш видјети како је обилато красотама духовнијем и овијех пет недјеља часнога поста; тако на прилику: „поставивши духовну трпезу пост нас учи да се обилно хранимо с ње: једимо као јело животне даре светогa Духа и пијмо као пиће грозне сузе Богу прољевене, и развеселивши се без престанка приносимо хвалу Богу.“

„Како ћемо вас, светитељи, назвати? — еда ли херувими? јер на вама почива Христос; или серафими? јер га непрестано славите; или анђели? јер се туђисте од својега тијела; или силе? јер творите чудеса; — велика су ваша имена а још већи дари; молитe за спасење душа наших.“

Овако су високе и књиге из старог завјета, које се у ово вријеме читају, особито друге недјеље књига пророка Исаије како је гледао Господа горе на пријестољу и шестокриле серафиме који око њега пјеваху: „свет, свет, свет је Господ саваот, пуна је сва земља славе његове!“ — и како се онда усред дима и појања, којег бијаше пуна црква, један серафим живијем угљеном с олтара дотаче уста пророковијех а он очистивши се ослободи се те кад Господ запита: „кога ћу послати к народу својему?“ повика: „ево мене!“

И гле шта ова задахнута уста чудесно јавише о Христу: „дијете роди нам се, син, и даде нам се, којему влада бјеше на рамену његову, и име му гласи: великога савјета апћео, чудан, савјетник, Бог јаки, Господар, кнез мира, отац будућега вијека.“

Иза Исаије није остао премудри Соломун пророчки описујући тајну вечеру у причи треће недјеље: „Премудрост сазида себи дом и утврди ступова седам, закла своје жртве, раствори у чашп својој вино и приправи трпезу своју; посла слуге своје с високим проповиједањем: ко је безуман, нека дође к мени, и онима који ум траже рече: ходите, једите хљеба мојега и пијте вина, које вам растворих; оставите безумље и будите живи да до вијека царујете, и тражите разума да живите, и упутите се путем знања.“

Као што се у прву недјељу часнога поста слави спомен како је црква надвладала иконоборце, тако се и у другу спомињу труди светог Григорија архиепископа Солунскога на малом сабору у Цариграду против јереси Варлама и Акиндина, који не признаваху да је свјетлост преображења Христова божанствена. У трећу пак недјељу слави се поклон часноме крсту Господњему и по њој се цијела недјеља дана зове *крстопоклона*. Синаксар ове недјеље веома красно описује узрок ове светковине:

„Кад путници путујући далеке и тешке путе, уморни нађу гдје дрво с дебелијем хладом, они сједавши мало одморе се и као помладивши се иду даље; тако су и сад у пост усред тужнога пута и труда посадили свети оци животворни крст, који даје хлад и почињак, и уморне чини да су лаки и јакни да доврше труд. И као што бива кад цар долази, пред њим носе заставе и скиптар, по том и он сам иде радујући и веселећи се што је надвладао а с њим се заједно весели и сав народ његов; тако и Господ наш Исус Христос, хотећи показати да је надвладао смрт и са славом јавити се на Ускрс, послао је напријед скиптар свој, царски знак, животворни крст, који нас напуња радости и даје нам пову снагу, да бисмо се колико је могуће спремили да дочекамо самога цара и прославимо свијетлога побједитеља; а послао је усред часнога поста, јер је пост као горки извор ради скрушења и ради туге коју задаје. Као што негда Мојсије метну дрво усред горкога извора и ослати га, тако сам Бог, који нас је провео од Фараона преко духовнога црвеног мора, живо-

творнијем дрветом часнога крста сладн горчину поста и тјешн нас у пустињи докле нас не пзведе својим ускрсом к духовном Јерусалиму. И будући да се крст зове и јест дрво живота а ово дрво бјеше посађено усред раја, за то свети оци згодно усред поста посадише крсно дрво, напомињући тијем још како је лако бпо Адам и како се исцијелно овијем дрветом, јер једући с њега не ћемо умријети него још боље оживјети.“

То значи свети обичај који бива на јутрењи у ову недјељу послнје велике славе. Кад се поје дивно „свети Боже,“ свештеник пред којим иде ђакон с кадионицом, изнесе из олтара на главн крст накинџен цвијећем, које нам напомиње да је вијенац од трња уцватио ружом и лиљаном пољским. Свештеник стави крст наспред цркве на налоњу, и пред њим се три пута са свијем народом поклати до земље појући: „крсту твојему поклањамо се, господару, и свето ускрсење твоје славио.“

Тада на обје стране поју пјевачи стихире крсту и величају дрво спасења и

призивљу све земље незнабожачке да му се поклоне радосно.

У двије потоње недјеље часнога поста спомињу се вјернијем на јачање духовни труди двојице великих пустиника: у четврту — светог Јована Љествичника, који нам је проведавши деведесет година у размишљању на гори Синајској оставио своју високу умотворину под именом *љествица*. Ова љествица са тридесет пречаница према годинама Христовијем кад се јавио свијету, показује како треба у духу да напредује Хришћанин; она је огледало живота калуђерског запечаћенога животом самога Јована.

Чудесна жена, света Марија Мгспрка, која се из бездане певаљалства у један пут оте и покаја се у цркви Јерусалимској и по том стече савршенство духовно у пустињи Јорданској а и силу чудотворну, јавља нам се у пету недјељу силно показујући колика је благодат Божија над грјешником који се покаје и зовући нас да се и ми отмемо од страсти. К томе нас позива готово цијела пета недјеља, а и велики канон светог Андрје Критскога опет се чита,

јер су већ близу дани страдања Господњега.

У суботу црква са славом притјече у заклон мајци Божијој и готово цијелу јутрењу обраћа у дивни акатист пречистој дјевојци, изабрапој војвоткињи, често из дубине срца зовући: „радуј се, невјесто незаручена!“ Њезином помоћу управо у ове дане поста за цара Ираклија и патријарха Срђа избављена би столица Грчка од Сарацина и Скита који је бјеху опколили, и онда свештенство и народ у Влахеранској цркви појаху њојзи за част пјесме с хвалом не сједајући да се одморе цијелу ноћ, откуда је постало и име: *не-сједалан*, Грчки *акатист*.

Будући да је у овијем пјесмама поред хвале пресветој дјевојци прекрасно описана тајна како је син Божји узео тијело на се, за то је црква наредила за спомен и јачање потоњим нараштајима да се у одређени дан свршује ова служба, која се зове *похвала* Богородици, и препоручила синонима својим да често по својој вољи читају акатист у особитијем црквенијем и домаћим молитвама.

„Радуј се“ поју јој вјерни, „цвијете који не венеш, дрво које си родило јабуку мирисну, мирисни лиљане, угодни каде за молитву, живи рају, облаче пресвијетли, свјетлости видјела које не заходи, звијездо која јављаш сунце, кола онога који је па херувимима, лађо онцјех који су се ради спасти, завјетрино на пучини јада, приста-ниште земаљскога пловљења, ступе огњени, који водиш човјештво у небески живот.“

Шеста је целјеља великога поста као неки почипак од тешких трудова, јер се два пошљедња дана њезина празнују: *Лазарева субота* и *Цвијети*, и сви канони и стихире осталијех дана спремају нас да у мисли радосно сретемо Христа с грапама добријех дјела одваливши камен упорности од срца.

„На Марту и Марпју угледајући се, вјерни, пошљимо ка Господу божанствена дјела мјесто молитава да би он дошавши ускрсао ум наш, који мртав лежи у гробу немарности и не осјећа, и који ни мало не зна за страх Божји и пема у себи животнијех сила; зазовимо ка Господу: Господе податљиви, ти страшнијем својим при-

ступом оживи негда друга својега Лазара, — тако и нас све оживи, који имаш велику милост.“

У ову се недјељу довршује читање књиге о постању красном приповијетком о Јосифу, који бјеше као Христос у том што га браћа продадоше и послје у Мисру познаше, и приповијетком о погребу Јаковљеву у земљи обећаној. За тијем Исаија јаснијем пророштвима напомиње самога Христа говорећи: „Тако каже Господ: ево те дадох да си завјет роду, да си видјело незнабошцима да би им био на спасење до краја земље. Тако каже Господ, Бог Израиљев, који те је избавио: посветите онога који попиштава душу своју, на кога мрзе слуге кнезова незнабожачких; цареви ће га видјети и устаће кнезови и поклопити му се ради Господа, јер је вјеран светац Израиљев и ја тебе изабрах.“

Пророштва Софоније и Захарије, која се читају на вечерњи уочи Цвијети, исто тако јасно јављају да ће доћи Господ у обрадовани Сион па и друге ствари које ниђаху бити о овоме уласку његову: „Радуј се кћери Сионова, казуј кћери Јерусалим-

ска, ево ти иде цар твој, који је праведан и спасава; он је кротак и јаше на магарцу и на магарету.“

И праотац Јаков на умору подиже се са самртнога одра својега, да јави два-паесторици синова својих што ће бити и да ће доћи Христос из Јудејске: „Јаков сазва синове своје и рече им: скупите се да вам јавим шта ће вам бити до помпљетка; скуните се и послушајте ме, синови Јаковљеви, послушајте оца својега. Јуда, тебе ће хвалити браћа твоја; руке ће твоје бити непријатељима твојим на плећима, теби ће се клањати синови оца твојега; Јуда је лавић, од млада дрвета изашао си, сице мој, легавши заспао си као лав и као лавић, — ко ће га пробудити? не ће престати кнеза из Јуде ни вођа искрајњега, докле не дође који му је одређен да га умпри, и овога незнабошци чекају.“

Са овако високим пророштвима дочекује црква Цвијети на дан ускрсења Лазарева, које је одредила да се празнује у очи Цвијети за то што је оно било наскоро пред што ће страдати Христос и што тјешу и увјерава да ћемо сви устати из мртвијех

као што се и поје: „Увјеравајући прије страдања да ће бити опште ускрсење, из мртвијех си подигао Лазара, Христе Боже; за то и ми као дјеца носећи знаке од побједе теби, побједитељу смрти, вапијемо: осана на висини, благословен који иде у име Господње!“

За спомен овога радосног доласка Господњег и ми узимајући у руке освећену врбицу као излазимо на сусрет кроткоме цару, који иде сам од своје воље да пострада, и вапијемо: „данас благодат духа светог сабра нас и сви узевши крст свој говоримо: осана на висини, благословен који иде у име Господње!“

А света црква као добра мајка водећи нас к овој духовној слави дубоким мислима уразумљује нас шта значе те гранчице и како треба с њима срести Христа: „Запљештимо сложено, вјерни, приносећи Христу као дјеца гранчице добријех дјела; простримо и ми по путу његову хаљине дјела Богу угоднијех и у тајни дочекајмо га.“

ПИСМО 12.

Приступајући да ти опишем службу Божију велике недјеље нехотице стајем од страха видећи величину ствари које сам се може бити без помње машно, јер је ову велику недјељу особито украсила црква високим пјесмама и обичајима који много значе и чланцима из пророштава и јеванђеља, које је премудро разредила, тако да би се и расијани Хришћанин сматрајући само ову недјељу дана спремно да сrete пасху и да му дан Господњи по ријечима светог писма не дође из непада „као лупеж ноћу.“

Сваки је дан велике недјеље као корак у вјечност, јер су њезинијем данима назначени пошљедњи дани земаљскога живота Христова, — како се ту страшно одлијеже оно што је било! како ли треба да пазимо на ове дане, у које смо икупљени, јер смо и ми позвани да идемо путем земаљскијем и небескијем за Христом!

„Идући Господ драге воље да пострада апостолима говораше путем: ево идемо у Јерусалим и сн се човјечји предаје као што је за њ писано. Ходите да и ми с очишћенијем мислима путујемо с њим и разапнемо се с њим и да будемо њега ради мртви земаљскијем сластима да бисмо с њим и оживјели и чули га гдје виче: ја већ не идем у земаљски Јерусалим да страдам него к оцу својему и оцу вашему, и Богу својему и Богу вашему, и подићи ћу вас са собом у горњи Јерусалим, у царство небеско.“

„Господе, ти рече својим ученицима: гледајући на мене немојте на високо мислити, него се управљајте по смјерности; пијте чашу моју, коју ја пијем, да се и ви прославите са мном у царству очином.“

„Богат божанством дођох, који сам сâм створитељ, да послужим сиромасу Адаму, којега облик сам од своје воље узех на се и по божанству не могући страдати наумих и душу положити за њ.“

Овијем високим савјетима као у име самога спаситеља срета нас велика недјеља његова страдања на првој јутрењи водећи

нас оваким поучавањем и у потоње дане. А овако високе мисли казују два духовна пјевача, обојица пустинници, обојица владике, али од којих један остави стадо да би самоћовао, а други из самоће изиде па владичанску столицу: Кузма Мајумски и Андрија Критски одговарају један другоме јутрењим и вечерњим триодима — као антифонима, које шаљу од јутра к вечеру и од вечера к јутру; њих двојица као два видјела обасјавају свете дане ове.

На свакој јутрењи буди нас од сна грјеховнога на духовну радњу рука благе цркве, рано куцајући у затворена врата нашега срца да нас Господ не би затекао а ми спавамо да се не пробудимо.

„Ево иде женик у поноћ, и благо слози којега нађе будна; а онај је недостојан кога нађе немарна: пази дакле душо, да те не надвлада сан, да не будеш предана смрти и да се од тебе не затвори царство; него прени се вичући: свет, свет, свет си Госпode, ради Богородице помилуј нас.“

А ми пробудивши се на овај глас с којим је спасење осјећајући своју недостојност плачемо као Адам на вратима од раја, као

невјеста остављена пред ложницом: „ложницу твоју, спасе, видим украшену, а немам хаљина да уђем у њу; просвјетли и одјело душе моје, који дајеш свјетлост, и спаси ме.“

Према величини овијех дапа подиже се и служба Божија: часовима и вечерњи, које је обоје бивало уза сав пост понедјељником и уторником, додаје се пређе освешћена литургија као што бива у сриједу; а и књиге старога завјета читају се друге, али се држи овај исти ред.

Мјесто Исаије долази на шестом часу пророк Језекиљ, пун страхоте и тајне, које је видео на води Ховарској у вријеме ропства Вавилонскога. Он види на огњенијем колима, која креће дух, дивне ликове животниња шестокрилијех, многооких, са четири лица: орловијем, телећим, лавовијем и човјечијим, која је црква дала јевапђелистима да су им знаци; он их види гдје су обрнути лицем на све стране и свуда сложено иду и лебде над земљом, а падњима сјаје слава Господња у облику човјечијем; види и књигу од тајна, коју му даје апђео да окуси и он налази да је слатка.

Тако је и послѣ вечерње; књига о постању прочитана је, стари Јаков већ је погребен у земљи обећаној, па се отвора друга књига Мојсијева, излазак из Мисира, којим именовано свето писмо свагда зове царство гријеха, оштро забрањујући синовима Израиљевцима да се у њ не враћају. Како се Мојсије родио и како је чудесно избављен у колијевци на води Нилу, како је одгајен у дворџу Фараонову и како је побјегао у пустињу Мадјамску гдје га чекаху откривења Божија — све ово казује нам се у прва три дана.

Лепо говори срцу нашем и велики страдалник Јов мјесто Соломуновѣх прича. Једно за другим видимо три раздјела живота његова: најприје нам се јавља Јов у свој свјетлости земаљске среће, богат је имањем, богат дјецом, за коју се сваки дан Богу моли да не згријеше Господу, анђели га хвале, завиди му нечастиви, који моли за допуштење да невољом куша праведника. И гле, док се ово чита, нама је само један дан, а Јову је дан овај као права вјечност, — тако у један пут прође срећа његова: лупежи отјераше му стада,

вјетар обори му кућу те поби дјецу; али Јов још не виче на Господа, пего: „Господ даде, Господ узео!“ виче раздирући на себи хаљине. У трећи дан он већ сједи пред нама на сметлишту, сав у ранама, укори жене и пријатеља муче га, али усред свега овога кушања, Јов оста кротак у срцу „и не даде безумља Богу.“

Спомињање овога праведног страдалника, које бива сваки дан ове недјеље, и у први дан спомен о Јосифу, којег брата продадоше. који бјеше бачен у тамницу међу два злочинца, од којих се један избави а други погине, и који се најпослије подиже над цијелијем Мисиром, те га чудесно прехрани хљебом, — спомињање ово сликама Христовијем у старом завјету води нас к страдању самога Христа.

Али сврх свијех књига старог завјета питају јеванђеља душу нашу у велике дане ове; сваки дан на јутрењи и на вечерњи слушамо дјела Христова која је творио у исте дане: у понедјељник — како је рекао те је смоква посахла за то што није родила и шта је пророковао о свршетку свијета, а по томе црква опомињући нас поје: „бра-

ћо, бојећи се клетве која је стигла смокву те је посахла за то што није имала плода, принесимо плод достојан кајања Христу, који нам даје велику милост.“

И у уторник из јеванђелских прича о пет мудријех и пет лудијех дјевојака, које не зажегоше свијетљаке да изађу на сусрет женику, и о талантима које је господар полазећи дао слугама својим, изведене су прекрасне стихире:

„Ходите, вјерни, да усрдно послужимо господару, јер раздаје благо слугама својим; сваки нека умножи себи таланат благодати: један нека принесе мудрост као плод добријех дјела; други нека свршује службу просвјетљења; вјерни нека казује о коме који не зна тајне, и богати нека раздаје сиромасима: тако ћемо умножити што нам је дано у зајам и као вјерни кућаници благодати удостојићемо се радости господарева.“

У сриједу на јутрењи јеванђеље по Матеју, које се по мало читало, замењује се јеванђељем Јовановијем, у којем спаситеља пред само страдање прославља од озго глас небески, и он јавља напријед да ће сам од

своје воље умријети: а на литургији опет казује Матеј о блаженој жени, која је из-
 лила миро Исусу на главу и на ноге и тако
 га помазала за смрт, и по томе се поје:
 „Тебе, сина дјевојчина, позна жена грје-
 шница да си Бог, и с плачем к теби гово-
 раше, јер бијаше учинила дјела за која
 треба плакати: раздријеши дуг мој као што
 ја раздријеших косе, љуби ону која љуби
 и коју праведно треба ненавидјети, а ја ћу
 с царницима казивати за тебе, добротворе
 људски!“

Али цркви нијесу доста кратки чланци
 јеванђелски за ове велике дапе, него је
 рада једном недјељом дапа допунити свијех
 шест пређашњих, у којим вјерни нијесу
 имали јеванђелске утјехе, и за то се у
 прва три дана на часовима читају сва че-
 тири јеванђеља: Матеја и Марка у попедје-
 љак, Луке и Јована у уторак и сриједу.
 На тај начин не само страдања Христова
 него и сав живот, сав нови завјет његов
 спомиње пам се прије ускрса, којим ћемо
 се искупити, као што је и у староме за-
 вјету Мојсије напоменуо Израћљцима запо-
 вијести Божије — у законима поновљенијем

— пред што ће их други Исус, Навин, превести преко Јордана и увести у земљу обећапу.

Такова су три прва дана велике недјеље; они су једнаки по служби Божијој; али се три потоња веома разликују један од другог молитвама и обичајима уређенијем према ономе што се у који спомиње.

Промјена се ова почиње још на јутрењи на *велики четвртак*, на којој се већ не чита псалтир као у друге дане, и послје јеванђеља по Луци о тајној вечери канон светог Кузме, у којем се она пјева, замјењује триод часпога поста. На првом часу чита се пророштво Јеремијино о страдању Господњем: „Ја као јагње безазлено, које воде да закољу, не опажах да су ми зло намислили говорећи: ходите, метнимо дрво у хљеб његов, да га истријебимо са земље живијех, да му се име више не спомиње.“

О томе пророкује и Исаја на вечерњи, која у овај дан бива заједно с литургијом Васпанија великога, јер се вечерње вријеме подудара са самом тајном вечером: „Господ ми даје вјешт језик да знам кад треба рећи ријеч. Плећи дадох да ме бију и образе

да приушавају, а лица не одвратих од срамоте и запљувања, и Господ, Господ би ми помоћник; тога ради не посрамих се, него положих лице своје као тврди камен, јер знадох да не ћу бити осрамоћен, јер је близу који ће ме оправдати.“

И стихире на велики четвртак исказују с једне стране лукавство Јудејско и издајство Јудино а с друге трпљење јагњета Божијега: „Већ се слеже сабор Јудејски да преда Пилату онога који је засновао и саздао све. Гле безаконика! гле невјерника! они оправљају на суд онога који ће судити живијем и мртвијем, спремају страдање ономе који лијечи од свакога страдања! Господе који дуго трпиш, велика је милост твоја, слава теби.“

„Јагње, које проповиједаше Исавља, иде драге воље на заклање, и даје плећп да га бију, образе да га приушавају, а лица не одврати од срамоте и запљувања, и на смрт срамну осуђују га; али безазлени све прима драге воље да свима дарује ускрсење из мртвијех.“

У овај дан, који напомиње како је кротко предан нови завјет на мирној вечери за-

печаћеној крвљу Бога човјека, да би се све ово на супрот ставило старом завјету, који је дан Мојсију у сред вјетра и грома Синајскијех, чита се књига *о изласку* која огњенијем бојама описује дивни овај догађај: „Кад би трећи дан у јутру, зачуше се гласови и муње заспјеваше и подиже се црн облак на гори Синајској и труба затруби веома јако и поплаши се сав народ у околу. Мојсије изведе народ на сусрет Богу из окола и постави га под гором, а гора се сва димљаше, јер Бог силажаше на њу у огњу и дим излажаше горе као дим из пећи, и препаде се сав народ; а трубни се гласи силно разлијегаху; Мојсије говораше а Бог му одговараше гласом.“

За овим разговором одмах долази други између Бога и човјека опет у бури и облаку. Господ говори Јову, кад се у несрећи својој поче колебати и сумњати о правди Божијој, и пита га: је ли испитао премудрост Божију у дјелима његовијем? гдје је био човјек кад је Бог створио земљу и сви га анђели славиле? — За тим се прекрасно казује како је Бог створио сви-

јет: како је Господ заградио врата мору које се разлијеваше, и дао му одијело од облака и поврио га маглом и поставио му обалу рекавши: доведе ћеш доћи а даље не ћеш, и у теби ће се разбити таласи твоји. Свако ово питање величином својом обара човјека и Јов клонувши под овом тежом најпослије виче што ће повикати из дубине срца а не из празнога ума сваки који испитује уредбе Божије: „знам Господе да све можеш и да нема ништа што ти не можеш!“ и тада ће сазнавши да је ништа, са смјернијем Јовом моћи и он казати Господу: „од прије слушах о теби само ухом а сада те и око моје види.“

О овом утјехе пуном гледању Бога, који се начини човјек да бисмо му могли приступити, и давши нам тијела и крви своје даде нам нови завјет да бисмо сами постали нови, дивно говори на литургији апостол Павле у својој посланици; а јеванђелист Матеј од тајне вечере води нас к почетку страдања Господњег, к жалосној молитви у мраку на гори Маслинској и к тужној предаји и к Петрову одрицању. На тако страшном мјесту стаје јеванђелје, и укор

Јуди са скрушеном молитвом хајдуковом на овој литургији замјењује херувимску пјесму: „прими ме, сине Божји да данас имам дио у тајној вечери твојој, јер не ћу непријатељима твојим казати тајне нити ћу те пољубити као Јуда, него као хајдук признајем те: помени ме, Господе, у царству својем.“

И мјесто обичне похвалне пјесме мајци Божијој поје се првос јутрењег канона да би се споменом о вечери Христовој боље спремила срца да је приме: „Ходите, вјерни, на високом мјесту да се насладимо господарева гозбе и бесмртне трпезе, узвишенијем умовима, из ријечи учећи се познати ријеч, која се опет вратила к оцу Богу и коју величамо.“

Кад владика служи на велики четвртак, онда се спомен о тајној вечери Христовој допуњава тијем што владика послије литургије, на којој је он мјесто Христа, пересвештеницима поже као што је Христос прао ученицима. На сред цркве на амвону владика се свуче а око њега посједа два-наест свештеника, по том владика по ријечима јеванђеља по Јовану, које на глас

чита ђакон, узме убрус, налије воде у умиваоницу, те им пере ноге. Да би ово прање ногу било са свијем опако као што је било Христово, владика и најстарији свештеник прихвати од ђакона читање јеванђеља: свештеник изговори ријечи које је рекао апостол Петар бранећи Христу да му не опере ногу, а владика понови одговор Христов, и на пошљетку опет се обукавши и сједавши међу свештенике доврши јеванђеље говорећи им у име Господње: „ви зовете мене учитељем и Господом, и право велите, јер јесам; кад дакле ја опрах вама ноге Господ и учитељ, и ви сте дужни један другоме прати ноге, јер ја вам дадох углед да и ви тако чините као што ја вама учиних. Занста, занста вам кажем: није слуга већи од господара својега, нити је посланик већи од онога који га је послао. Кад ово знате, благо вама ако га извршуете.“

ПИСМО 13.

Ево и великога петка са страдањем Господњим: он стоји међу знаменитијем данима ове педјеље као какав велики крст, који баца сјенку на гроб Христов у суботу; тако је он сав пун и руге и славе крстове! сваки је часак његов мјера страдању Бога човјека, које нас је искупило: оно се одзива у свакој ријечи његовијех духовнијех цјесама, пророштава и јеванђеља.

Сама *јутрења* већ казује сва страдања Христова, разређена у *дванаест јеванђеља*; све што је било у петак јавља се опијем редом којим се збило у избранијем чланцима из свијех јеванђелиста, од дивне бесједе Господа кад се прашташе с ученицима на тајној вечери и од пошљедње молитве његове пред растанак, које је обоје онако лијепо сачувало пуно љубави срце Јованово: „сад се прослави син човјечји и Бог се прослави у њему,“ па до пошљедње пакости коју и на мртвоме по-

казаше фарисеји, који као што вели Матеј „отишавши са стражом утврдише гроб и запечатише камен.“

Ово се исто о страдању чита и на *царским часовима*, особито за овај дан састављенијем из псалама који помињу страдање Христово, само другим редом: на јутрењи се чита што се збило једно за другим као што је било, а на часовима излазе као свједоци четири јеванђелиста један за другим, сваки казујући исти велики догађај али се разликујући један од другога само у ријечима. Ово управо показује да су они вјерни свједоци, који се слажу у самој ствари, јер вјерно казују оно што за цијело знају, а гдје што се разликују у ријечима, јер говоре што знају а не што су се договорили. Најпослије на *вечерњи*, која молитвама и обичајима описује како је распет и погребен Господ, оно што се збило у овај дан те је прије казивано на по се, слива се у једно читање састављено из три јеванђелиста, те догађаји теку као поток пред очима нашим.

Тако је мудро разређено оно што се чита из јеванђеља, али је исто тако иза-

брапо и оно што се чита из посланица апостолских и из књига старог завјета, а тако су и сами антифони и стихире на јутрењи, на часовима и на вечерњи; а литургија се не служи овај дан једно за то што је црква у жалости а друго ради дубокога мишљења да је жртва Голготска, коју је примио спаситељ на велики петак, особита и да су у њој све жртве свијех олтара.

Између првијех шест јеванђеља на јутрењи петнаест дивнијех антифона, извађенијех које из псалама и пророштава које из умотворина Хришћанских пјевача, потреса душу милинама својим:

„Што осјећамо, покажимо Христу да је чисто, и као пријатељ његови принесимо за њ на жртву душе своје и немојмо се морити бригама земаљским као Јуда, него у унутрашњим становима својим вапијмо: Оче наш, који си на небесима, ода зла нас избави.“

Антифон овај са свијем одговара имену својему, јер он на супрот ставља мир Хришћански злоћи Јудејској исказаној у првом стиху његову ријечима пророчкога

псалма: „кнезови народни сабраше се на Господа и на Христа његова.“

И у другим су антифонима прорицања из старог завјета о Христу: „поставише тридесет сребрника, цијену цијењенога, кога су цијенили синови Израђљеви.“

„Дадосе ми жуч да једем и у жеђи мојој напојише ме оцта.“

„Раздијелише хаљине моје између себе и за доламу моју бацише ждријеб.“

Поред овијех јаснијех и по томе силнијех пророштава, која се навршише у овај велики дан, још други антифони казују дивну разлику између божанства и јаднога човјештва, које је обоје у једноме Христу:

„Данас виси на дрвету који је објесио земљу на води; вијенац од трња има на глави цар анђелима, облачи се у лажни скерлет који одијева небо облацима, прима приушке који је ослободио у Јордану Адама!... Поклањамо се страдању твојему, Христе, покажи нам и славно своје ускрсење.“

Па где шта у истијем пјесмама с крста виче распети онијем који га разапеше: „Народе мој, шта сам ти учинио или чим

сам ти досадно? — Слијепцима сам вашим дао вид, губаве очистио, болнога с одра сам подигао. Народе мој, шта сам вам учинио, па шта ми враћате? — за ману жуч, за воду оцат, мјесто љубави прико-
васте ме на крст; али не ћу више трпјети: сазваћу незнабошце своје и они ће ме прославити с оцем и Духом и ја ћу им дати живот вјечни.“

Тако и апостоли вапију књижевницима Израиљевијем: „Ево цркве, коју разапесте и гробу предадoste, али својом влашћу он ускрсе. Немојте се варати, Јудејци! ово је онај који вас је избавио усред црвенога мора и хранио вас у пустињи; ово је живот и видјело и мир свијету.“

Овакоме невјерју њихову на супрот: „мали глас пусти на крсту хајдук и велику вјеру нађе; за једно тренуће спасе се и први уће на отворена врата рајска. Господе, који си примио његово кајање, слава теби.“

Оваки се дивни тропари поју и на царским часовима прије читања четири пророштва: Софонјина, Јеремијина и Исајина. Послије њих пред сваким јеванђелистом апостол Павле носећи на себи ране Господа

Исуса јавља славу крста, њим се само хвалећи, и показује нам сву љубав Бога који даде да пострада за нас Христос, који је постављен за старјешину свештеничкога ради очишћења гријеха наших; он најпослије виче: „Ко преступи закон Мојсијев, без милости гине код два или три свједока; па колико мислите да ће горе муке заслужити онај који сина Божијега погази, и крв завјета којом се освети не уздржи за свету, и Духа благодати наружи? — страшно је упасти у руке Бога живога.“

Још се слух и срце тресе од ових високих ријечи, а већ нам се стану понављати све страхоте с којим Господ бјеше разапет на великој вечерњи и то у оно исто доба; јер су Јевреји, као што се и сад чини на истоку, бројили сахате дану од сунчаног рођаја, и по томе шести сахат, у који је Христос разапет, пада у подне, а девети, кад је спаситељ испустио душу, у трећи, и тако ми у једно вријеме с Ариматејцем приступамо к погребу божанственога тијела; али нас највише спрема за њ пјесме и паримије пуне тајне:

„Свака се твар измијени од страха видећи тебе на крсту, Христе, гдје висин: сунце помрча и задрма се земља из темеља, све страдаше с онијем који све сазда! Господе, који си од своје воље за нас пострадао, слава теби.“

Тако гласи једна стихира, а друга јој одговара: „Страшна и славна тајна данас се види: дохватају се онога који се опипати не може, веже се онај који опрости Адама клетве, који испитује срца и утробе, неправедно се испитује; у тамницу је затворен који је затворио бездану; пред Пилатом стоји онај пред којим с трепетом стоје небеске силе; рука створења бије створитеља; на крст се осуђује судија живијех и мртвијех; у гроб се меће који је разорио пакао! Господе безазлени, који све подносиш радо и све избављаш од клетве, слава теби!“

На паримијама пророци Мојсије и Исаја излазе као на неку духовну распру казујући један неисказану славу а други неисказану ругу Господњу; али се обоје ово, које се само чини да се не може сложити, губи у томе што се суштаство Божије

схватити не може, јер ограничени разум човјечји не може постићи ни руге ни славе Господње, него је само из далека може гледати ћутећи у страху као што је чинио Мојсије кад је молио Господа да му покаже славу своју па се, ако и јест у молитвама својим од свијех Божијих угодника био најслободнији, опет сакрио испред лица Господњег у камените расјелине Синајске.

И кротки Исанја још на осам вијекова прије него је Господ узео тијело на се, напреже снагу духа својега да би могао гледати Бога, ако је обукавши се у човјека и умалио свјетлост своју, којој се не може приступити; али жалосно гледајући све страдање његово за гријехе свијета препаде се и повика: „Род његов ко ће исказати? — Тако каже Господ: ево ће разумјети слуга мој и подигнуће се и много се прославити! препашће се тебе ради многи, тако ће лик твој бити грђи него у другијех људи и слава твоја грђа него у синова човјечијих; тако ће му се зачудити незнабошци многи и цареви ће затворити уста своја; јер ће њега видјети они којима нијесу јављали за њ, и који нијесу

чули за њ, дознаће. Господе, ко вјерова говорењу нашему, и рука Господња коме се откри? јависмо им дијете као коријен у земљи сухој; пије на очима нити има славе; и видјесмо га и не бјеше на очима, не имаше љепоте; него бијаше без части и мањи од свакога сипа човјечијега, — човјек у болести и који зна подносити бол; сви одвраћају лице своје од њега, бјеше поруган и нико га ни за што не држа. Он носи гријехе наше и за нас болује, а ми мишљасмо да га је Бог наказно болешћу, и муке му задао; а он бјеше мучен за гријехе наше и за безакоња наша; он је наказен да бисмо ми имали мир, болешћу његовом ми смо оздравили; сви залутасмо као овце, човјек зађе с пута својега, и Господ га предаде ради наших гријеха; и он кад га мучише не отвори уста својих, као овца на заклање одводи се и ћути као јагње пред онијем који га стриже: у смјерности његовој сврши се суд, — а род његов ко ће исказати?“

Апостол Павле посланицом својом укида ово незнање двојице пророка; он слаже славу и ругу Господњу — *ријечју крстовом:*

„ријеч је о крсту лудост онијем који гину а нама је који се спасавамо сила Божија; јер је писано: погубићу премудрост премудријех и разум разумнијех одбацићу. Гдје је премудри? гдје је књижевник? гдје је препирач овога вијека? не претвори ли Бог мудрост овога свијета у лудост? јер кад својом мудрошћу не позна свијет Бога у премудрости Божијој, била је Божија воља да незнањем проповиједања спасе оне који вјерују. Јевреји знаке ишту и Грци премудрости траже; а ми проповиједамо Христа разапета, Јеврејима саблазан а Грцима безумље, онијем пак који су позвани, и Јеврејима и Грцима, Христа, Божију силу и Божију премудрост, јер је лудост Божија мудрија од људи и слабост је Божија јача од људи.“

Док се висока ова писма прочитају и за њима јеванђеље, прођу нам у побожном размишљању сахати у које је страдао Господ и настапе девети, у који је погребен. Онда мјесто Јосифа из Ариматеје владика најпорије испуни олтар мириснијем кадом за спомен онијех мириса, у које је Јосиф увио божанствено тијело; по том дигне

слику његову, *плаштаницу*, са часне трпезе, на којој се као на Голготи свагда приноси жртва пуна тајне; изнесе је на глави на сред цркве, која се онда претвори у свети гроб, и тако остане до радоснога дана, до Ускрса; а вјерни иду за владиком као што су негда побожне жене ишле за Јосифом гледајући гдје су полагали Господа; а док овај знаменити ход траје, пјевачи поју погребну пјесму: „Тебе, који се одијеваш видјелом као хаљином, Јосиф спмивши с дрвета с Никодимом, и видећи те мртва, нага, непогребена, проли сузе од жалости и ридајући рече: јаох Исусе преслатки, којег мало прије сунце угледавши на крсту уви се у мрак и земља се потресе од страха и раздрије се завјес црквени, — гле сад те видим гдје нас ради прими смрт. Како ћу те погребсти, Боже мој, или каквијем ћу те платном обавити? Којима ћу се рукама дохватити непропадљивога тијела твојега, или какве ћу пјесме зацјевати свршетку твојему, милостиви? величам страдање твоје, пјевам погреб твој с ускрсењем, зовући: Господе, слава теби.“

Тајнога чекања пуна је сва необична јутрења на велику суботу, достојна врата Ускрсу. Христос лежи у гробу на сред цркве, у наоколо стоје у црнијем хаљинама свештеници, а врата су на олтару отворена као на сусрет божанственоме мртвацу, и опијело једнако прекидају пјесме о ускрсу, а запаљене свијеће у рукама побожнога народа просијају свјетлост по свој цркви као зору од онога видјела што ће сјутра синнути из гроба.

Како се јутрења почне, одмах послѣје шестине псалама тропар изриче ову смјесу плача и радости: „Поштени Јосиф снмивши с дрвета пречисто тијело твоје увивши га у чисто платно са мирисима положи га у гроб пов.“

„Кад си сишао к смрти, животе бесмртни, одмах си усмртио пакао сијевањем божанства; а кад си и мртве ускрсао испод земље, онда све силе небеске викаху: који живот дајеш, слава теби.“

„Мироносицама женама на гробу апђео ставши рече: миро мртвијем приличи, а Христос се показа да не зна за пропaдљивост.“

Око плаштапице почиње се друга смјеса старога завјета с новијем, пјесама Давидовијех с похвалама Христу; пајприје их поју обје стране, по том један чатац или пјевач одговара другоме на сваки стих псалма стихом похвале, и тако се преплета сва седамнаеста катисма као многожични покров, којим је праотац Давид покрпо одар, па којем три дана лежа божанствени снп његов.

„Благо онијем који без мане ходе по закону Господњему“ виче Давид, и одговара му се: „живот си, и у гроб бјеше положен, Христе, и анђелске се војске препадоше славећи понижење твоје;“ и на ново говори цар: „Благо онијем који траже свједочанство његово, свијем срцем држе га.“

Гдјешто ове пјесме различнога вијека теку једна поред друге а противне су једна другој по ствари коју пјевају, а гдјекоје се за чудо слажу и послје толико стотина година, црква као одговара пророку на његово незнање.

„О заповијестима твојим размишљах и на путове твоје пазим,“ вели Давид, и пу-

товн му се овн просвјетљују: „истинити царе неба и земље, ако се и затвори у мали гроб, опет те је познала свака твар.“

Овако је на троје раздијељена сва катисма, и на свршетку поје се тропар као и у почетку, али већ обични ускршњи, који описује радост анђела и забуну миропосица: „Благословен јеси Господе, научи ме наредбама твојим.“

И канон за суботу описује ову високу забуну неба и земље: „Спасе мој, силе небеске и оне испод земље, мислећи о теби како си и горе на пријестолу и дође у гробу, забунише се ради вољне смрти твоје, јер сврх свакога ума јављаш се мртав, који си почетак животу.“

„Препадни се од страха пебо и нека се крене из темеља земља! ево се међу мртве броји онај који живи на висини и у мали гроб склања се.“

У деветој пјесми дивно виче као из гроба божанствени син к матери која га видје на крсту: „Не ридај за мном, мати, гледајући у гробу сина којег си без сјемепа у утроби понијела; јер ћу устати и прославити се и подизаћу са славом без пре-

стапка као Бог оне који те у вјери и љубави величају.“

Пјесма ова преноси нас од превисокога размишљања о његову божапству к њежноме, приступачнијему осјећању његова човјештва; она се поје и па литургији мјесто обичне похвале пресветој дјевојци.

Послије велике славе тихо појући трисвету пјесму опет се обноси плаштаница; премда се чини да је овај обнос највише само понављање вечерњег, да би га ондје, гдје су свештеници дан прије служили с владиком, могла и њихова духовна чеда уживати у својим црквама, опет јутрењи обнос друго значи него вечерњи. У вече само полагамо у гроб божанствено тијело као Јосиф; а сад обношење плаштанице око цркве са заставама значи да је Господ и онда, кад је земаљски почивао, радно као побједитељ и цркву своју заклопио расконавши пакао. И још нешто тада плаштаница напомиње: кад је свештеници вративши се с њом у цркву прије него је положи у гроб принесу к дверима пред пријестол (т. ј. пред часну трпезу), то значи да се рањени ради нас Господ нигда

није одвајао божанством својим од пријестола славе очине.

Кад се сврши обнос, виче над гробом који ће се скоро испразнити свједок за ускрсење мртвијех, пророк Језекиљ:

„На мени бјеше рука Господња и изведе ме Духом Господњим и постави ме у сред поља које бјеше пуно костију људских и проведе ме око њих и много их бјеше у пољу и све бјеху сухе. И Дух рече мени: сине човјечији, хоће ли оживјети кости ове? и рекох: Господе Боже, то ти знаш. И опет рече: сине човјечији прореци за кости ове и реци им: сухе кости, чујте ријеч Господњу, ево говори Господ Господ костима овијем: дух животни дунућу у вас, и даћу вам жиле и метнућу на вас месо и навућу на вас кожу и даћу вам дух свој и оживјећете и дознаћете да сам ја Господ. И прорекох како ми заповједи Господ, и кад говорих, настаде глас и земља се затресе и стадоше се прикунљати кости једна к другој, свака к своме саставку; и видјех и изидоше по њима жиле и месо растијаше и хваташе се по њима кожа, али у њима не бјеше духа. И зачух глас:

прореци за духа, прореци, сине човјечији, и кажи духу: тако каже Господ Господ: од четири вјетра дођи душе и дуну на мртве ове да оживе. И прорекох како ми заповједи Господ, и уђе у њих дух животни, и оживје све и стаде на ноге, — збор велики.“

И апостол Павле који је свуда гдје се год казује о рапама Господњим, моли нас да се очистимо од старогa квасца пакости и лукавства и да празнујемо у пресноћи истине и чистоте, да бисмо с вјером примили обећаногa Духа.

У сред овога радосног чекања јеванђелист Матеј још једном казује о пошљедњој пакости Јудејаца, који мишљаху да ће стражом и печатом задржати у гробу сина Божијега; слушајући ово пехотице нам долази на ум како је више пута мала мјера човјечијега ума, који не схвата великих судова Божијих нити им се покорава, него се труди да повргне оно што не докучује. На свршетку јутрење црква прославља Јосифа, који је погребаво Христа:

„Ходите да прославимо Јосифа, који се свагда спомиње, који поћу дође к Пилату

и замоли за живот свијех: дај ми тога странца, који нема гдје главе склопити; дај ми тога странца, којег ученик лукави предаде на смрт; дај ми тога странца, којег мати гледајући на крсту гдје виси ридаше вапијући: јаох мени, јаох мени, чедо моје, јаох мени! — што Симеун папријед рече у цркви, оно се данас сврши: теби ће пробости нож срце! али у радост ускрса својега плач претвори.“

Што се већма приближује крај страдању Христову, то служба Божија све славнија бива, и црква, која није имала заједнице у тијелу Господњему у сам дан заклања његова, опет приступа к овој утјехе пуној тајни у суботу. Она и даре Духа светог дијели крштењем, које је у старо вријеме бивало особито у овај дан, да бисмо среди Христа с множином оправданијех крвљу његовом.

С вечерњом је састављена литургија светог Василија великога и ноје се доцније тако да би се могла свршити по заходу сунчапоме на један сахат и као пријећи у други радосни дан. По обичају црквеном вечерња у очи празника већ њему припада

а не прошлome дапу, за то и служба на велику суботу стихирама и паримијама описује и труд спаситељев у суботу и његово ускрсење. Црква свагда сједињавајући спомен о заклању јагњета Божијега са споменом о његову ускресу као да није могла дуже од једнога дана држати у себи мртва Христа ни гроба његова; њезине вечерње стихире већ нас сазивају да се поклонимо ономе који ће се скоро пробудити и пјевају како је пакао надвладан:

„Стани народе око Снопа, и опколите га и подајте у њему славу ономе који је ускрсао из мртвијех, јер је он Бог наш, који нас је избавио од безакоња наших.“

„Данас пакао јечећи вапије: камо ми срећа да нијесам примио онога којег је родила Марија, јер он дошавши затр власт моју, и врата од мједи разби и као Бог ускрсе душе, које од ископа заплијених.“

А род људски поје: „славу свега свијета, која процвјета од људи в роди господара, небеска врата Марију дјевојку, пјесму опијех који пемају тијела и пакит вјерних; јер се она показа као небо и кућа божанства; она оборивши непријатељску

преграду утврди мир и отвори царство; имајући њу за тврђу вјере имамо бранитеља Господа, којег је она родила. И тако не бој се, народе Божији, јер ће свесилни син њезин надвладати непријатеље.“

За стихирама чита се *петнаест паримија* из књига старог завјета, које напријед описују ускрс и славу цркве. Књигом о постању свијета започињу се ова висока сматрања, да бисмо у божанственом мртвацу, који пред нама лежи, са страхом познали творца свега свијета, који једини могао је у нама поповити свој изгубљени лик, који је у почетку сам дао Адаму.

По том Исанија кликује од радости што је човјештво опет подигнуто под сјеном цркве: „свијетли се, свијетли се, Јерусалиме, јер видјело твоје дође и слава Господња обасја те; ево тама покрива земљу и мрак је на незнабошцима, а тебе обасјава Господ и слава се његова види на теби, и поћи ће царевн за видјелом твојим и незнабошци за свјетлошћу твојом; подигни очи своје и погледај у наоколо скупљену дјецу своју, сви синови твоји

дођоше из далека и кћери твоје допијеће се на рукама. — Ко су ово што к мену лете као облаци, као голубови с голубињима? — они притекоше ради светог имена Господњег и да се прослави светац Израиљев.“

Тајно јагње пасхално, које је дано Јеврејима за спомен изласка њихова из ропства и којег су крвљу били они сачувани од смрти која је морала Мисирце, оваје се ставља у обличју јагњета Божијег Исуса Христа, а гроб његов за три дана погвјешћује се лежањем пророка Јоне у киту посланог да казује народу Нинивијском да се покаје, и да би се управо показало да се мисли Исус, одмах се казује о другом Исусу, Исусу Навину, који је превео Израиљце преко Јордана у земљу обећану.

Дивно описани прелазак преко црвенога мора, у ком се по ријечи апостола Павла крстио сав народ Израиљски у име Мојсија као ми у име Христа, јер је Мојсије био његова слика, завршује први дио паримија, и пјевачи на обје стране као Марија и дјевојке Израиљске попијевају на измјенце: „Појмо Господу, јер се славно прослави!“

а чатац на ново чита на стихове сву дивну пјесму: „коња и коњика врже у море, појмо Господу; помоћник и покровитељ би ми и избави ме, појмо Господу; ово је мој Бог и славићу га, Бог оца мојега и подпзаћу га, појмо Господу; Господ бије бој, Господ је име његово, појмо Господу.“

У потоњим паримијама описује се заклање и ускрсење Господње са пророштвима о сазивању незнабожаца. Аврам се спрема да принесе на жртву јединца сина Исака, које значи јединороднога сина Божијега на жртву принесенога за свијет, а два чудесима највећа пророка, Илија и Јелисије, подижу из мртвијех дјецу и тијем спремају род људски за дочек ускрса Христова.

Али што они јављају чудесима, оно пророци Софонија, Јеремија и Исанја јављају ријечима. Сва тројица видјеше напријед славу цркве и незнабошце гдје су се стекли у њу, а Јерсемија обриче нови завјет народу Божијему написани у мислима и у срцима; Исанја пак обриче народу овому пово име, којим ће га назвати Господ и дати му сву земљу да је његова и овцама Божијим пастира, који ће стављати у њих

Духа светога. И он управо изриче оне ријечи које је по том рекао сам Исус дошавши на земљу: „Дух је Господњи на мени; за то ме помаза; посла ме да проповиједам сиромасима, да исцијелим скрушене у срцу, да казујем заробљенијем да ће се отпустити и сlijепијем да ће прогледати, да јавим пријатну годину Господњу и дан спасења.“

Чудо, којим су избављена од смрти у нећи Халдејској три дјетета, која, као што описује Данило, у сред пламена пјеваху Бога отаца својих, завршује паримије, и по том опет обје страпе одговарају читачу, који на глас чита пјесму њихову: „Благосиљајте Господа, сва дјела Господња, појте и славите до вијека.“

Апостол Павле као и на јутрењи опет нас свјетује да бисмо погребавши се с Христом у води крштења и с њим ускрснувши ходили у новом животу и били мртви гријеху а живи Богу у Исусу Христу; а црква за то што су се у овај дан крштавали незнабошци као и на Лазареву суботу, мјесто трисвете пјесме поје: „који се у Христа крстисте, у Христа се обукосте; алилуја.“

Читањем апостола завршује се субота, у коју је Господ лежао у гробу и почиње помањати лице даница за недјељу. Као што зраци сунчани прије него се сунце укаже обасјају врхове горама, тако сице и црква од свјетлости сунца правде, које ће скоро гранути: оно јој најприје обасја високо мјесто, олтар, и тајне пуна свјетлост ова — као миро на глави, које се као што вели ислам, стаче на браду, браду Аронову и на скутове од хаљине његове, — пада најприје на хаљине владици, који из ближе и боље него други гледа тајне, па онда на свештенике и ђакопе који с њим служе, јер они у један пут свуку црне хаљине па обуку бијеле, а тако се забијели и пријестол и жртвеник; четири полуђакона у бијелијем хаљинама измијене црну стражу око плаштанице као мјесто анђела и као да чекају мирносноце. А у томе три дјетета пред њом поју радосну пјесму: „Устани Боже, суди земљи, јер су твоји по наслѣдству сви незнабошци.“

И док ђакон изађе из олтара да чита јеванђеље, дотле је све тако свијетло и весело у цркви, као да је већ сам Христос

ускрсавши стао у сред ње с поздравом: „мир вам!“ тако се све на један пут измијени и небеска слава сине на земљи.

Таконовијем устима јеванђелист Матеј јавља како су дошле мироносице на празни гроб и како су их срели анђели и сам Исус; он не таји ни то како су пакосни фарисеји дали новаца стражарима да разгласе да је тијело украдено, и најпослије води нас у мисли за ученицима у Галилеју на гору да се поклонимо Исусу, те чујемо пошљедње ријечи Господа кад излажаше на небо: „даде ми се свака власт на небу и на земљи; идите дакле и научите све народе крстећи их у име оца и сина и светог духа, учећи их да све држе што сам вам заповједио; и ево ја сам с вама у све дане до свршетка вијека. Амин.“

По том се довршује литургија светог Василија велкога, и послије свега овога превисоког размишљања обузети страхом пунијем тајне мјесто херувимске пјесме појемо: „Нека мучи свако тијело човјечије и нека стоји са страхом и трепетом, и ништа земаљско у себи нека не помишља, јер цар над царевима и господар над го-

сподарима иде да га закољу и да се да вјернима за јело. Пред њим иду зборови анђелски са сваким старјешинством и влашћу: многооки херувими и шестокрили серафими, лица заклањајући и вапијући пјесму: алилуја.“

ПИСМО 14.

Најпослије приближи се радосно одавно жељено јутро, па како га дочекују вјерни? како проводе остатак велике суботе? — читајући *дјела апостолска*, не излазећи из цркве као да су ради претёћи саме мпроносице и с апђелом одвалити камен од гроба, у којем лежи онај који даје живот. Кад настане по поћи, пошљедња се пјесма одлијеже суботи, опет се чује пуни тајне канон: „Који је негда таласом морскијем покрио мучитеља и гонитеља (Фараона), њега дјеца онијех које је спасао (Јудејци) сакрише под земљу (Христа): али ми као дјевојке (Израиљске) појмо Господу, јер се славно прослави.“

С капопом већ се свршује субота и па-
стаје педјеља. Са славом се отворе двери
и свештеници на главама унесу у олтар
плаштаницу и положи је на часну трпезу.
Пјесма: „ускрсење твоје, Христе спасе,
анђели поју на небесима“ најприје се чује
у олтару још затвореном за то што се оно
што је одсуђено човјештву најприје от-
крива на небесима па се тек послјије јавља
на земљи. За тијем свештеници изађу с
крстом и са заставама и идући око цркве
опет поју по мраку и тишини ноћној: „ус-
крсење твоје, Христе спасе, анђели поју
на небесима, и пас на земљи удостој да
чистијем срцем тебе славио.“

На западнијем затворенијем вратима ста-
не сав ход, који је само спремање. У том
црква остане празна, за свештенством иза-
ђе и народ, дјеча Адамова хите к новом
Адаму да би зачувши радосни глас да је
устао ушли на уска врата у његов нови
живот, и ондје се као дијете кад проговара
развијеже из уста на ново рођепога чо-
вјештва: „Христос ускрсе уз мртвијех,
смрћу смрт сатр и онијем који су у гробу
живот дарова.“

Али се на овај глас, који је покидао ланце паклене, не отворе одмах врата црквена, које значи радосно певјеровање ученика Христовијех; него се још заори и пророчки псалам Давидов: „да ускрсне Бог и разаспу се непријатељи његови и да бјеже испред лица његова они који га ненавиде,“ и сваки стих овога псалма потврди пјесма: „Христос ускрсе!“

Најпослије најстарији између свештеника држећи у једној руци крст, на ком је исписан распет Христос, а у другој кадионицу с тамјаном окади у накрст затворена врата и она се отворе, те се онда са славом почне улазити у цркву из спољашње таме у унутрашњу свјетлост, као што је ишао Христос са најдоњег краја земље па највише небо с омијем које је избавио отворивши улазак крстом својим. Појући побједну пјесму више се не стаје него се иде преко све цркве у олтар, који остане отворен за сву пасху, јер је од то доба царство Божије отворено вјернима; а црква се на један пут засија од свјетлости запаљенијех свијећа и пјесвачи стану пјевати: „Дан ускрса, просвијетлимо се, народе,

пасха, Господња пасха! јер од смрти к животу и са земље на пебо Христос Бог приведе нас, који пјевамо побједну пјесму.“

„Очистимо осјећања, да угледамо Христа, који сјаје свјетлошћу ускрса којој се не може приступити, и побједну пјесму појући да јасно чујемо кад рече: радујте се.“

„Небеса нека се достојно веселе, а земља нека се радује, свијет нека празнује који се види и који се не види, јер Христос уста, весеље вјечно.“

Из душе светог Јована Дамаскина истекао је овај божанствени каноп, вијенац свијех духовних пјесама; прва га је у долини плачној чула Лавра светог Саве и с радошћу предала васељенској цркви. У њој свијетле мисли пјевачеве прелијећу и пебо и земљу и бездану, јер је сам испуњен Христом, који све напуња.

„Сад је све пуно свјетлости, небо и земља и пакао; нека дакле празнује свака твар ускрс Христов, којим се утврђујемо.“

У другом ирмосу канона призива Дамаскин вјерне: „да пију ново пиће, које чудесно тече не из нероднога камена (у који

је Мојсије ударно палицом), него из гроба Христова, који је извор непропадљивости.“

Као што се дијете завре у њедра милој мајци или јој се ухвати за скут да би свуда било с њом, — тако се пјевач Јован не одваја од искупитеља сјединивши се с њим у духу:

„Јуче се погребох с тобом, Христе, данас устајем с тобом, прослави ме, спасе, у царству својем.“

Између свакога ирмоса кад се поју стихови, које више пута прекида: „Христос ускрсе из мртвих,“ свештеници на измјенце иду с крстом и кадоницом и свијећама по свој цркви пунећи је мирисом од тамјана као ранијем мирисом мироносица које са сузама тражећи мртваца поклонили се радосно живоме Богу. — Они идући свуда говоре: „Христос ускрсе“ да не би нико остао у сумњи у ову спасења пуну и свијетлу ноћ, кад видјело које нема почетка свима силу из гроба. У ирмосима пак сад се описује како је пророк Авакум видео анђела, који показу да спасења, сад се с Исаијом позивљу вјерни: „да ране рано у јутру и мјесто мира да

принесу пјесму господару да би угледали Христа, сунце правде, које сјајући свему живот даје;“ сад опет славн се побједа његова у подручју пакленом:

„Сишао си у најдоњи крај земље и разбио си вјечне ланце, у којима бијаху сужњи, Христе, и послије три дана као Јона из кита, ускрсао си из гроба.“

„Смрти крај празнујемо, паклу истрагу, другога живота вјечнога почетак,“ покликује Дамаскин казујући како је за нас велика слава и скупљења: „ово је славни и свети дан први по суботи, цар и Господ, празник над празницима и слава над славама, у који благосиљамо Христа до вијека.“

У овој свечаној пјесми радују се оба Сиона, али се нови вјенчава славом с којом се испоредити не може слава старог: „погледај у наоколо, Сионе, и види: јер ево дођоше к теби као видјела Богом свијетла, од запада и сјевера и мора и истока, чеда твоја, која у теби благосиљају Христа до вијека.“

„Свијетли се, свијетли се, нови Јерусалиме, јер слава Господња тебе обасја; играј сада и весели се, Сионе, а ти се

чиста Богородице, радуј, ради ускрса порода својега.“

Шта се може испоредити с овом високом јутрењом! Духовна радост заноси свакога, сваки би рад био исказати што осјећа и мјесто ријечи теку пјесме из уста; сваки би заиграо пред Господом као пегда Давид пред ковчегом завјетним, јер народ Божји сад види гдје се старе прилике навршише на Христу. Кад се сужњима, који дуго тамноваше у љутој тамници, на један пут отворе врата и покаже се ко их је ослободио, — они од радости долазе изван себе: збацајући окове бацају се пред ноге својему добротвору или у наручје један другоме, и скачу и плачу и смију се и поју, и праштају један другоме, и моле се, и опет плачу и опет поју; — тако је и на јутрењи на Ускрс.

„Дан ускрсења! просвијетлимо се светковином, и један другога загрлимо и рецимо: браћо! и опима који нас ненавиде, опростимо све ради ускрсења и тако запјевајмо: Христос ускрсе из мртвијех.“

Уз ову пјесму стапу се сви у цркви љубити један с другијем; мирни поздрав раз-

лијеже се по свој цркви, која се сва обрати у једно тијело Христово свезано духом његове љубави, јер у овака тренућа доиста није могуће не цјеливати брата својега из све душе.

Кад свети Дамаскин већ доста радости учини својим божанственијем пјесмама, њега замјени други црквени пјевач, свети Златоуст, који у мало ријечи свјетује свакога ко је душеван, да се наслади овом свијетлом светковном и да уђе у радост Господа својега. Да би показао колика је милост Господња која нам се јавља, он напомиње причу о пајамницима, који у различно доба дођоше да раде у винограду, али од милости Господарева примише сви једнаку плаћу за труд. Он свакога зове за трпезу Господњу и никоме не да да тужи што је сиромах, јер се јавило опште царство; никоме не да да се боји смрти, јер је Христос сплавши у паклао уништио паклао, који мишљаше да прими земљу па сrete небо: „Гдје ти је жалац, смрти; пакле, гдје ти је побједа? -- Христос ускрсе а ти паде.“

Оваке духовне радости пуни су и ча-

сови на Ускрс; они лете у пјесмама, и свака пјесма гласи како је Христос над- владао смрт и пакао. Кад се неколико пута отпоје „Христос ускрсе из мртвијех,“ онда долази обична пјесма о ускрсу: „Ускрсење Христово видјевши поклонимо се Господу Исусу, јединоме који је без гријеха: крсту твојему поклањамо се, Христе, и свето ускрсење твоје појемо и славимо.“

По том се поје како су дошле мироносице на празни гроб, а за тијем кондак јутрењег канона, који се и на литургији поје: „Ако си и у гроб сишао, бесмртни, али си разбио силу паклу и ускрсао као побједитељ, Христе Боже; женама мирносицама који си рекао: радујте се! и својим апостолима мир даровао, онима који су пали подај ускрсење.“

И на пошљетку поје се радосни тронар, који тако живо описује божанство Христово, које је свуда и у сам час смрти његове: „У гробу с тијелом, а у паклу с душом, као Бог, у рају с хајдуком и на пријестолу с оцем и Духом био си, Христе, који све испуњаш, неописани.“

Ове дивне пјесме цијеле свијетле не-

дјеље замјењују не само часове него и полуноћницу и почетак вечерње, јер се у свијетле дане ове сва служба Божија служи као први дан. „Христос ускрсе!“ које нигда не престаје, започиње и завршује литургију на Ускрс као радост, коју не могу смјестити у срцима својим вјерни; у почетку службе свештеници поју: „да ускрсне Бог и разаспу се непријатељи његови“ око часпе трпезе, па којој је разастрта плаштаница те тако стоји до Спасова дне за знак да је Господ ускрсавши из мртвијех још четрдесет дана био на земљи. На свршетку литургије благосиља се *артос* (по Грчки хљеб), који напомиње да је спаситељ био нама хљеб животни, и овај се *артос* раздаје вјернима пошљедњи дан Ускрса, ради заједничке љубави њихове у Христу.

Од првога дана Ускрса до Спасова дне чптају се на литургији дјела апостолска да би Хришћани могли чути како се брзо развијело проповједање о искупљењу поред свега гоњења и страдања, која су подносила прва дјеца цркве новог завјета. Једно од најљепших тренућа на ли-

тургији, кад је владика на Ускрс служи, јест читање јеванђеља, којим се показује како су апостоли проповиједали по свему свијету на свијем језицима и свима народима. А какво је јеванђеље изабрано на овај дан да буде радосни глас? — почетак јеванђеља по Јовану који је легао на прси миломе учитељу и тако нам јасно открио тајну његова божанства: „У почетку бјеше ријеч и ријеч бјеше у Бога и Бог бјеше ријеч. Она бјеше у почетку у Бога. Све је кроз њу постало и без ње ништа није постало што је постало. У њој бјеше живот и живот бјеше видјело људима. И видјело се свијетли у тами и тама га не обузе.“

Владика први почне читати јеванђеље Словенски на часној трпези, последије њега свештеници на Јеврејском, Грчком и Римском језику, којима је језицима био написан натпис на крсту, а по том и на другим новим језицима, који добише спасење. А изван олтара стану четири ђакона, један на амвону према истоку, остали пак на сјевернијем, јужнијем и западнијем вратима цркве, која у ово вријеме замје-

њује сав свијет, јер „по свој земљи отиде казивање њихово и по крајевима васељенога свијета ријечи њихове,“ те и они читају исто јеванђеље Словенски завршујући га овијем ријечима: „јер се закон даде преко Мојсија, а благодат и истина постаде од Исуса Христа.“

И на вечерњи, која напомиње како се спаситељ онај дан кад је ускрсао показао ученицима у кући њиховој ако су врата и била затворена, владика чита јеванђеље о овоме радосном догађају стојећи на дверима према народу као замјењујући тим долазак Христов, и црква чује из његовпјех уста два пута поздрав спаситељев поплашенијем ученицима: „мир вам!“ последије чега им је одмах, дунувши, дао дар Духа светог, који даје власт везати и одријешити гријехе; и још чује за сумњу апостола Томе који не бјеше ондје и сам себи узе за мало божанствену радост не хотјевши вјеровати да је Господ ускрсао докле не метне прста својега у ране његове. Али последије осам дана, по ријечима Јовановијем, разби се невјерје и самога Томе; он видје Господа и метну прст свој

у ране његове и од радости повика: „Господ мој и Бог мој!“ а Исус му одговарајући рече: „пошто ме видје, вјеровао си: благо онима који не видјеше и вјероваше!“ Јовап пак, видећи да ће бити не-вјерја, које се не ће тако лако разбити, опомиње свакога: „а ова се написаше да вјерујете да Исус јест Христос син Божији, и да вјерујући имате живот у име његово.“

КЊИГА ТРЕЋА.

СВЕТЕ ТАЈНЕ.

THE END

THE END

ПИСМО 15.

Молитве и обичаји уз часни пост и о Ускрсу, октривајући нам тајну како је пострадао и ускрсао онај који је и Бог и човјек, полако нас воде да разгледамо духовно благо које је спаситељ даровао својој цркви поставивши јој за темељ седам тајна по ријечима светогa писма: „премудрост сазида себи дом и утврди седам ступова.“

До овијех тајна не може доћи земаљски ум наш, које показује и само име њихово, али до њих доћи може вјера наша, као што се види отуда што су сједињене са животом човјечијим у свијем знатнијим раздјелима његовијем. Ова свеза њихова, која се мимоћи не може а у којој је и спасење наше, нагони ме, мили пријатељу, да ти разложим молитве и обичаје, којима црква јавља оно у тајнама што се не види и у које као у одјећу облачи тајне да бисмо осјећајући их духом узлијетали да их гледамо.

Још из мајчинијех њедара прихвата нас црква, те самој колијевци приступају двије тајне, једна на ново рађајући а друга утврђујући, *крштење и миропомазање*. Оне с љубављу примивши дијете показују да му други родитељи, други хранитељи не по тијелу него по духу требају не само за овај свијет него и за Христа; а трећа божанствена тајна *причешће* поставља га у заједницу са Христом, који просвјетљује свакога човјека који долази на свијет, учећи још и каквом духовном храпом треба да се храни свега вијека нови члан небескога царства.

Али дијете расте, с годинама се развијају страсти не са злога јестаства, јер је од њега које се у Адаму замјетнуло даровао Христос довољан лијек, него са злога управљања слободне воље; ово управљање изводи нове изданке из коријена првога гријеха мјесто да га потиरे развијајући благодатни живот. Тада црква опет човјека зазива на пут добријех дјела четвртом пуном спасења тајном, *кајањем*, која, као што крштење персе од гријеха Адамова, очишћа пред Богом од гријеха

учињепијех у животу, само ако их истинито признамо и расплачемо се.

Бог је благословио човјека и дао му да умножава род свој, али по што је Адам пао, гријех са проклетством паде на овај дар и од расадника рода човјечијега начини расадник првога гријеха; за то је у Хришћанству требало дати нов благослов да би човјек рађао људе као што је и сам у славу творцу, те црква благосиља момка и дјевојку петом тајном, *женидбом*, да буду муж и жена.

Најпослије кад се као презрео род или прије времена увео цвјетић човјек спрема да остави земљу у којој је био странац, и страшна вјечност преда њ дође, брижљива га црква не пушта без духовне брашњенице, него шеста тајна, *свештање масла*, која се свршује пад болесником, или исцијели тијело или спреми душу за полазак.

Али да би међу људима било таквијех који би могли давати ове тајне са спасењем које је у њима, црква избира најдостојније између њих и полагањем руку, које се не прекида од времена апостолских, даје им седму тајну, *свештенство*, којом

они добијају силу да могу браћи раздавати благодат светогa Духа.

Ово је седам ступова дома премудрости, ово је седам грана знаменитогa свијетњака, који је пророчки поставио Мојсије у шатору а Соломун у цркви; оне свијетле свијету и обасјавају цркву као седам виших духова, који се свагда сјају на небесима око пријестола славе.

Ми пак побожно приступајући сад да полако разматрамо сваку ову тајну колико им приступити можемо, спремимо се овим разматрањем да их кротко примимо кад нас у вијеку која од њих сретe, као анђео који је водио младога Товију на тешкоме путу његову по Халдејској ропској земљи.

ПИСМО 16.

Почињући описивати службу Божију која бива о светом крштењу, треба да ти напоменем да као што све тајне имају силу давати нам благодат св. Духа тако и сва-

ка на по се има у себи особити дар под каквим обликом који се види.

Тако свето *крштење* пере нас од првога Адамова гријеха тијем што заронимо у воду на коју се сиђе благодат. Оно именом оца и сина и светога Духа, које има силу за стварање, чини да се на ново родимо за нов живот не више по староме праоцу, који је пренио на сав род свој духовну болест и пропадљивост грјеховну (по томе што оно што се роди не може бити боље од онога што га роди, и што из кузнога извора тече кузан поток), него по новоме човјеку, по Христу Богу, који је све собом поновио и сам крстивши се дао божанствену силу овој тајни.

Као што се у онај час кад се спаситељ крстио јавило свијету тројако лице јединога божанства: глас очин објави сина и св. Дух сиђе у облику голубињем, — и као што је спаситељ шаљући у свијет апостоле заповједио им: „идите и учите све народе крстећи их у име оца и сина и светога Духа,“ — тако и света црква, пи за једну титу не одступајући од ријечи Христовијех, доводи нас међу дјецу ње-

гову три пута спустивши нас у воду у име свакога лица свете Тројице, и то је те-мељ и главно светоме крштењу, а остале молитве и обичаји или само јављају тајну или спремају за њу вјерне.

У прве вијекове Хришћанске они који се спремаху да се крсте зваху се *оглашени* за то што им се истом оглашиваше почетак вјере; они нијесу смјели бити у цркви кад се свршују тајне, а који између њих бијаху најбољи и већ изабрани да се просвијетле крштењем, они се спремаху уза сав пост молитвама и поучавањем да приме ову тајну, и о првој половини литургије бјеше им слободно стајати у цркви у препрати до особите молитве која се чита за њих.

Драгоцјен спомен од овога поучавања остао нам је из четвртога вијека у умотворини св. Кирила архиепископа Јерусалимског, који полако спремаше слуге гријеха за слободу синова Божијих, по-млађујући им душе вјером:

„Страшно је“ вели „зло гријех и пај-тежа болест души преступање закона, које јој троши снагу и баца је у огањ вјечни.

Али шта је управо гријех? — Он није непријатељ који те јавно напада, човјече, него је зло биље, које из тебе тајно расте; кад заборавиш Бога онда почињеш мислити зло и чинити безакоње. Али не започињеш ти сам гријеха, злу је први почетак и отац ђаво; ово је казао Господ а не ја: „јер ђаво гријеша од почетка“ (1. Јов. III, 8). Али он није згријешао за то што је створен да гријеша; не, он је створен добар, па је сам од своје воље постао ђаво и со-топа и од дјела својих прозван је супарник; он подиже зле жеље у онијем који га слушају, са њега је и праотац наш Адам био изагнан из раја. — Али ће онај који је пролио за нас драгоцјену крв своју опростити нас од гријеха; само му се предај с вјером! Хоћеш ли да видиш љубав Божију к људима? — Кад је Адам преступио заповијест Божју, није ли га Бог онда могао предати смрти? па шта би? правда Божија изагна недостојнога из раја, али опет постави Бог грјешника рају на погледу да би гледајући од куда је пао доцније могао се спасти кајањем.“

„Доиста је крштење велико дјело, и за

то разумно к њему приступај. — Као што човјек има два дијела: душу и тијело, тако је и очишћање двојако: без тијела за оно што нема тијела и тјелесно за тијело; вода очишћа тијело, а Дух свети запечаћава душу да бисмо приступили к Богу са срцем покровљенијем и тијелом опранијем чистом водом. И тако кад видиш воду, немој мислити да је проста вода, него се од силе св. Духа надај спасењу, јер без овога двога не можеш доћи до савршенства; ово не говорим ја, него Господ Исус Христос; „ако се ко не роди од озго водом и духом, не може ући у царство Божије“ (Јов. III, 5). Нити онај има потпуне благодати који се крсти водом а не удостоји се Духа, нити ће ући онај у царство небеско који — ако ће како бити добар по дјелима — не буде запечаћен водом; ово је оштра ријеч, али није моја, него Господ рече: „који узвијерује и покрсти се, спашће се, а ко не вјерује, осудиће се“ (Мар. XVI, 16).

„Ако ли ко жели знати за што се водом а не којом другом стихијом даје благодат, оп ће то наћи у светом писму. Вода

је нешто што оживљује и између четири видљиве стихије свијета најлепша је; анђели живе на небу, а небо је постало од воде; на земљи живе људи, а земља је постала од воде; и Дух се Божји дизаше над водом прије него је за шест дана све створено; почетак је свијету вода и почетак је спасењу Јордан; Израаљ се избавио од Фараона морем, а свијет се избавља од гријеха водом с помоћу ријечи Божије. Гдје год Бог чини завјет с кијем ондје је и вода: с Нојем је учињен завјет послје потопа, и знак крштењу бјеше умиваоница постављена у шатору. Крштење је свршетак старога завјета и почетак новога: крштење је осветио Исус крстивши се сам, ако је и био безгрјешан, за то да би онијем који се крсте дао божанствену благодат и славу. И ти кад сиђеш у воду, мртав си од гријеха и као погребеш се у њој као Исус у гробу каменом, па кад изидеш из ње а ти оживиш правдом да би ходио у новоме животу, и ова је вода теби у један час и гроб и мајка.“

„Да чуднога чуда!“ више св. Кирило,
„нијесмо донста умрли нити смо донста

били погребени нити смо донста ускрснули, него је у спољашњем свршивању ове тајне само слика а у истини је и сили њезиној спасење. Христос бјеше донста разапет, донста погребен и донста ускрсе, а мене, ако и нијесам страдао, даје спасење у заједници својега страдања.“

Спремајући се за тајну ваља се напријед одрећи ђавола, којему је робовао свијет до Христа и још робује изван њега; ово спремање сад припада кумовима од како се Хришћанство распространило те час још у дјетињству призива у царство Божије. Али у самоме почетку цркве наше често су се и дјеца крштавала; тако је апостол Петар крстио у Јафи првога незнабошца, капетана Римског Корнилија и сав дом његов, мало и велико. Вјера свештеника, који крсти, и родитеља и кумова наклађује незнање у дјетета, а благодат Божија, која се као милост од озго раздаје не по заслугама него по вјери нашој и по љубави Христовој к човјештву, прима сваки вијек, јер су сви наједнако ње недостојни и свијем наједнако треба спасење.

Будући да су кумови, који су негда би-

рапи да поучавају нове Хришћане и да их чувају од зла друштва са незнабошцима, сад не само дужни поучавати истинама свете вјере онога којег из воде прихвате, него ради младости његове и одрицати се за њ и завјетовати, — то помисли како нам ваља пазити кад се примамо тако светог посла и с каквом вјером треба сами да стојимо а не да нас други замјени на овој тајни, која нам задаје толики одговор. Занста кум је, који познаје сву важност својег посла, духовни отац кумчету, и род по тајни, у који уђе пред лицем Христовијем, толико је свет колико род по крви и прелази и на рођену дјецу његову, која постају браћа духовноме сину.

Свештеник кад би примао незнабошца у оглашене, ставно би га према истоку на вратима црквенијем у кошуљи те би му отпасао појас показујући тијем да се од то доба дријешни свеза његова са свијетом и стојећи на уласку к истини да му се ваља одвратити од мрака пређашњих дјела. По том три пута дунувши му у лице да би изгнао духа злоће, три пута би га прекрстно стављајући му на главу руку

и надно би му име с молитвом; „да би Господ сачувао онога који је прибјегао к светоме имену његову, напунио га вјере, надања и љубави да разумије истинога Бога, да би га записао у књигу од живота и прославио у њему име пресвете Тројице.“

С овом се молитвом и дијете прима у оглашене, по том иду четири заклетве да се одриче лукавства кушачева. На пошљедњој свештеник вапијући к створитељу рода људског да би отворио духовне очи дјетету и дао му анђела свијетла, дуне му у уста, чело и прси три пута говорећи ове ријечи: „изагнај из њега свакога злога и нечистог духа, који је сакривен или се гнијезди у срцу његову.“

Тада свештеник набраја свакојаке пријеваре: духа лукавства, духа злоће, духа идолопоклонства и свакога лакомства на камату, духа лажи и сваке нечистоте, да би тијем показао човјеку свега тајнога непријатеља његова и увјерио га да треба са свијем од њега да се одвоји, да би се истипито сјединио с Христом; по томе обрнувши дијете према западу три пута га

запита: „одричеш ли се сотоне и свијех дјела његовијех и свијех анђела његовијех и сваке службе његове и све охолости његове?“ а кум мјесто дјетета одговори: „одричем се.“

Али ово одрицање још није доста, него свештеник да би још већма раскипуо сваку свезу с духом лажи и неправде и да би показао како треба пазити на тајно варање његово које се и не осјеча, још три пута запита: „јесп ли се одрекао сотоне?“ и опет му три пута одговоре: „одрекох се.“ За свједочанство јавнога непријатељства он каже те и дуну и пљупу на њега, и по том обрне дијете, које ће се крштењем просвијетлити, од тампога запада према свијетломе истоку, три пута питајући питањем утјехе пунијем: „удружујеш ли се с Христом?“ и три пута чувши одговор: „удружујем се,“ још три пута запита: „је си ли се удружио с Христом?“ а на то му се одговори: „удружих се.“ — „И вјерујеш ли га?“ најпоследње запита свештеник, — „вјерујем га да је цар и Бог“ одговори кум и мјесто кумчета очита символ вјере (вјерују).

Ово је питање пошљедње, и за то је свештеник, прије него крштењем обуче дијете у Христа, рад чути тврдо и драговољно признавање да је Христос Бог и да је био постао човјек, да би с вјером била примљена тајна, која се само вјером добија; и послѣ тога опет запита: „Јеси ли се удружио с Христом и вјерујеш ли га?“ и на ново саслуша исти одговор и символ. Тада рече дјетету да се поклати Христу као што се негда поклатио слијепца кад га је спаситељ излјечио те је прогледао, и кумови се поклате говорећи: „Поклањам се оцу и сину и светоме Духу, Тројици јединосушној и нераздијелној.“ А свештеник заврши оглашњавање молитвом ка Господу, који хоће да се сви људи спасу и истину познаду, да би удостојио слугу својега благодати која је у крштењу, напунио га силе светог Духа у јединству с Христом и учинио га чедом царства својега.

Овако приправивши дијете да прими крштење, свештеник пође да освети воду, која је јавни облик тајне, али се најприје смјерно у себи моли Господу, који испи-

тује срца и утробе, да не гледа на гријехе његове, да онај који јавља слободу другима не би сам остао роб гријеху, и не гледајући на недостојност свештеникову да утврди повину Христову у светој цркви његовој.

Укријепивши се свештеник смјерношћу на глас рече: „Велики си Господе и чудна су дјела твоја и ни једна ријеч не ће бити вриједна пјевати чудеса твоја,“ и опширно казује славу Бога, којег поје сунце и слави мјесец и слуша свијет и од којег дркћу бездане, с којим су звијезде и којему служе анђелске силе заклањајући крилима лица своја. По том силазећи са страхом к неисказаној љубави Христовој према човјештву, који не могаше гледати рода људскога гдје га ђаво мучи, него као слуга дође да нас спасе, покликне: „ти дакле, човјекољупче царе, дођи и сад силаском светог својег Духа и освети воду ову,“ и молећи да би на њу сишли сви благослови Јордански три пута је закрсти говорећи: „нека се сатру под знаком крста твојег све противничке силе.“

Најпослије се моли да зли дух, који

мрачи помисли и мутни мисли, не би сишао с дјететом у воду која избавља, освећује, очишћа тијело и дух, у њој да ослабе све-зе, да се опросте гријеси, да се просви-јетли душа, да буде бања новoga живота, да попови дух, да дарује посипаштво, да буде одјећа у којој се не труне и извор живота; и још се моли да би дијете које ће се крстити свукавши старогa човјека обукло се у новогa, и погребавши се с Христом у води крштења с њим и ускр-снуло и било прибрано међу првенце на небесима.

Тада настане час да се свршује тајна али свештеник прије него спусти дијете у воду, спомињући смрт Христову помаже га за овај тајни погреб уљем као мртва-ца, јер је од тада мртав свијету, него је жив Богу, по чему се и уље ово зове уље радости, а помаже му прси, да би му се исцијелила душа и тијело, уши, да би чуло вјеру, руке, да би се трудило, и ноге, да би ходило по заповијестима.

Ово уље значи и добру маслину Исуса Христа, на коју се прицјепљује крштени као нова грана, откинут будући за свагда

од дивље маслине овога свијета, а п сама вода освећује се у накрст уљем за знак мира Божијега с људма, јер је Господ напријед јављајући благодат која иђаше послао у ковчег Ноју голубицу с маслиновом граном.

Тада свештеник узевши голо дијете и ставивши му на главу руке према истоку замочи га три пута у воду у којој је спасење призивајући име оца и сина и св. Духа, и пово чедо цркве извади се из воде, у тајни рођено и поспњено Богу Исусом Христом. Дијете обуку у одјећу правде, у бијелу одјећу нераспадљивости, која замијени кожане хаљине, какве је Господ дао Адаму кад је сагријешно, а куму се да у руку свијећа за знак духовнога видјела, које је обасјало дијете и учинило га да може примити другу добротворну тајну, *миропомазање*, т. ј. савршење у вјери.

Као што се на крштењу водом духовно човјек опере од гријеха, тако се миром, којим се помаже тијело, запечатити и утврди у истинама вјере на пово рођењу од воде, те му се дају силе духовне за трудбу, која се пиште од Хришћанина. И премда

свештеник свршује ову другу тајну одмах за првом, крштењем, за то да би ново чедо цркве имало у себи одмах из почетка оружје јако да се брани од пријеваре; али миро, у којем се оно даје, треба папријед да је осветио владика саборно за то што су апостоли оне које кршћаваху свагда довршивали у вјери саборном молитвом стављајући руке на њих. Тако је Петра и Павла послао сав збор апостолски у Самарију да утврде у вјери оне који бијаху ондје примили свето крштење, те их запечатише даром св. Духа; и саме је апостоле, док још није био видљиво сишао на њих Дух свети по узласку Христову на небо и учинио их учитељима свему свијету, спаситељ утврдио у вјери у дан кад је ускрсао и међу њих на затворена врата дошавши дунуо на њих и рекао: „примите Дух свети.“

А миро се употребљава за то да би владика који га је освештао могао њим преко других осветити оне који се крсте и да би се видљиво показало невидљиво помазање св. Духа, које слази на Хришћанина као оно помазање којим су се све-

штали у старом завјету свештеници, цареви и пророци. Свештеник молећи се помаже дјетету миром у накрст све тијело: чело, очи, ноздрве, уста, уши, прси, руке и ноге, и како што помаже он рече: „печат дара Духа светога, амин.“ Истом од овога часа припада дјетету име *Хришћанин*, јер и име Христос т. ј. помазаник, значи да је спаситељ био помазан с неба Духом Божијим, као што сам за себе јавља: „Дух је Господњи на мени, за то ме помаза да јавим јеванђеље сиромасима“ (Лук. IV, 18). Тада свештеник с кумовима који носе дјете три пута обиђе око крстонице према сунцу појући: „који се у Христа крстите, у Христа се обукосте,“ јер нови војник, који се обукао у Христа, треба да иде к њему, сунцу правде, по науци вјере, не угоднијем путем свјетским, који се завија на запад, него стјихјама и почесима његовијем и страстима својим на супрот.

Послије овога знаменитога хода посланица апостола Павла к Римљанима казује пам духовну силу крштења: „Сви који се крстисмо у Исуса Христа, у смрт његову

крстисмо се. Тако се с њим погребосмо крштењем у смрт да као што уста Христос из мртвијех славом очином, тако и ми у новом животу да ходимо. Јер кад смо једнаки с њим једнаком смрћу, бићемо и васкрсенијем; знајући ово да се стари наш човјек разапне с њиме, да би се тијело грјешно покварило, да више не бисмо служили гријеху. Јер који умрије, опрости се од гријеха. А ако умријесмо с Христом, вјерујемо да ћемо и живјети с њим, знајући да Христос уставши из мртвијех већ више не умире; смрт више не ће обладати њиме. Јер што умрије, гријеху умрије један пут; а што живи, Богу живи. Тако и ви дакле држите себе да сте мртви гријеху а живи Богу у Христу Исусу Господу нашем.“ (VI, 3—11).

А послѣ апостола свршетак јеванђеља по Матеју свједочи да је сам Христос уредно ову тајну: „Једанаест ученика отидоше у Галилеју у гору куда им је казао Исус. И кад га видјеше, поклонише му се; а једни посумњаше. И приступивши Исус рече им говорећи: даде ми се свака власт на небу и на земљи; идите дакле и нау-

чите све народе крстећи их у име оца и сина и светог Духа, учећи их да све држе што сам вам заповиједао; и ево ја сам с вама у сваке дапе до свршетка вијека, Амин.“

У прва времена свете цркве наше, кад би се ко крстио, готово не излазећи из цркве посно би седам дапа бијелу хаљину, коју су му облачили дике ради и за знак духовне радости, а осми дан свештеник би га с молитвом распасао и покропивши га светом водом убрисао би га сунђером као већ очишћена и свршена, и омишао би га за знак да је оставио мртва дјела. Овијем би му свештеник напомињао да онај, који се обуче у свету хаљину Христову и опере од гријеха и очисти вјером Христовом и постриже у име његово, треба да је чист свега вијека својега чувајући хаљину нераспадљивости да се не оскврпи и сарезујући у срцу својем све страсти земаљске.

Сад пак, кад се обје ове тајне заједно свршују на дјетету, с њима се саставља и овај пошљедњи обичај. Свештеник молећи Бога да дјетету сачува дарс св. Духа и да му да живот вјечни, покропи га во-

дом говорећи: „оправдао си се, просвијетлио си се, осветио се, опрао си се, именом Господа нашега,“ и по том отаре га повлашенијем сунђером спомињући велике тајне, које се на њему свршише.

Најпослије одсијече му косу у накрст у име пресвете Тројице и помоли се да би на главу дјетета вјером освећенога сишао благослов Божји као негда на Давида и да би оно напредујући до сиједе старости славило Господа и свега вијека својега гледало добро Јерусалимско.

ПИСМО 17.

Послије двије високе тајне, које у један пут изводе човјека из грјеховне таме на видјело Христово и чине га те је са свијем ново створење, јер се у води на ново роди а миром се запечате на њему дарови св. Духа, — послије ове двије тајне даровао нам је Господ трећу, још већма божанствену (ако се може тако казати), јер је његова воља да смо заиста у

заједници с њим примајући у себе тијело његово и крв његову, и да у овој духовној храни налазимо ону силу која треба да нас држи на путу у вјечни живот.

Свака се слава за мир или за какву свезу међу људима запечаћава братском трпезом да се посвједочи заједничка љубав, и онај који гости не жали блага да би само показао сву љубав своју к онима који дођу на пријатељски позив његов; али благо које нам се поставља на божанственој трпези спаситељевој веће је од свакога човјечијега као и само јестаство његово. Чим је велики страдалник Јов потврђивао пророчки своју доброту и љубав којом га љубљаху домаћи, који желећи с њим бити још у тјешњој свези викаху: „ко би нам дао да се наситимо од тијела његова?“ то је управо за знањ своје љубави допустио синовима човјечијим син Божји, који је за њих пострадао.

У старом је завјету све било само сјенка, слика новог завјета; тако је народу Израњском који је Бог изабрао да приправи свијет за дочек Христов, са законом за спомен како је избављен из ропства

Мисирског дана била храна тајне пуна, *јагње пасхално*, којег је крв Јудејце покрупивши им домове сачувала од помора, који је морпо Мисирце. Још једна небеска храна бјеше дарована Израњцима избављеним јагњећом крвљу, *мана*, која их четрдесет година храњаше у пустињи докле не дођоше у земљу обећану, и ова *мана* бјеше знамење небескога хљеба, којим нас искупитељ храни док смо на путу идући у његово царство. Он нам даде ову бесмртну храну као плод који узре на његову крсном дрвету, којим нас поврати у безазленост Адамову, као што и Адаму бјеше посађено у рају дрво од живота, да би живио до вијека. И тако је слика ове тајне хране свуда: у рају почетак и у пустињи сјенка и свршетак у гостионици Сионској, гдје спаситељ благословивши хљеб рече: „Узмите, једите, ово је тијело моје“ (Мат. XXVI, 26).

Али је Господ, прије него идући драге воље да пострада постави ову тајну, за рана науком и чудесима, која је наговјешћиваху, спремао народ да је прими. Тако је Господ уређивао и тајну крштења, јер

прије него јој даде благодатну силу да спира гријехе, он посла Јована у пустињу, који крштаваше само крштењем покајања проповиједајући да онај који за њим иде већ не ће крстити само водом него и Духом. Тако је спаситељ за рана показао да је и хранитељ народу два пута чудесно умноживши неколико хљебова да се једном пет а другом четири хиљаде људи насити, и тијем их учаше да ће он један хранити собом сав свијет. А кад народ потече за њим ради ове земаљске хране, он им објави да ће храна коју ваља од њега чекати, бити небеска и да без ње нема правога живота: „Ја сам хлеб живи, који сиће с неба; који једе од овога хљеба, живјеће вавијек, и хлеб који ћу ја дати, тијело је моје, које ћу дати за живот свијета.“ Ово чувши Јевреји стадоше се препирати међу собом говорећи: Како може овај дати нама тијело своје да једемо? Али им Исус рече: „Занста, занста вам кажем: ако не једете тијела сина човјечијег и не пијете крви његове, не ћете имати живота у себи. Који једе моје тијело и пије моју крв има живот вјечни

и ја ћу га васкрснути у пошљедњи дан: јер је тијело моје право јело и крв је моја право пиће. Који једе моје тијело и пије моју крв, стоји у мени и ја у њему. Као што ме посла живи отац, и ја живим оца ради, и који једе мене и он ће живјети мене ради. Ово је хљеб који сиће с неба: не као што ваши оци једоше ману, и помријеше; који једе хљеб овај живјеће вавијек.“ (Јов. VI, 51—58).

И многи између Капернаумљана, почетак потоњих Капернаумљана по невјерју, чувши ово повикаше у очи Христу Богу: „ово је тврда бесједа! ко је може слушати?“ За то спаситељ видећи напријед невјерје и знајући да се човјек замрачен тјелеснијем помислима, не може подићи до тајне његова божанства, напријед каза ученицима својим да нико не може доћи к њему ако му не буде дано од оца његова, и желећи од њих слободну вјеру запита их: „да не ћете и ви отићи?“ али Петар одговори му и за апостоле и за све који вјерују: „Господе, коме ћемо ићи? Ти имаш ријечи вјечнога живота. И ми вје-

ровасмо и познасмо да си ти Христос син Бога живога“ (68—69).

И тако човјек не може чистога и божанственога жпвота, живота духовнога, који је изгубио окусивши род с дрвета од познања добра и зла, на ново наћи друкчије него једући правога хљеба небескога, хљеба живота. Није доста само вјсровати ријечима Христовијем него треба примати у себе његово тијело и крв његову, о чему је Господ јасно казао да је то прва потреба и залог за живот вјечни. Божанствени живот треба да нађе достојно мјесто у јестаству нашем да би се укинула распаљивост, која се у нама рађа од правога гријеха, и да би сав човјек могао ускрснути у пошљедњи дан не само у духу него и у прослављеном тијелу, јер не чини човјека само душа него и душа и тијело; за то је и ријеч Божија постала нама храна у два најзгоднија лика, у хљебу и вину. Са свијем су јасне ријечи Христове: „Ако не једете тијела сина човјечијега и не пијете крви његове, не ћете имати живота у себи“ (Јов. VI, 53). Не може бити сумње шта ове ријечиз наче; чувај се да ка-

кво год друго наопако значење не нађеш у овако јаснијем ријечима и да не гледаш само знаке какве и какву духовну заједницу ондје гдје спаситељ више да га сваки чује: „Тијело је моје право јело и крв је моја право пиће“ (55). Он треба да је у нама као ми у њему, да би сав човјек живио његовијем животом.

„Ово чините за мој спомен“ (Лук. XXII. 19), рекао је спаситељ ученицима својим, и у томе им још прије смрти дао залог да ће до вијека бити међу њима, које им је и послје узлазећи на небо обећао: „и ево ја сам с вама у сваке дапе до свршетка вијека“ (Мат. XXVIII, 20). Поставивши аностоле да извршују његов пови завјет и давши им власт да у име његово чине оно што је сам чинио пред њима, он је учинио те сви људи могу примати у себе тијело и крв његову, и тако се без прекида понавља жртва његова на крсту да би људи свуда и свагда могли сами имати дио у њој и допста примати у себе сина Божијега, јер без тога не могу имати вјечнога живота.

Божанствена је литургија понављање тај-

не вечере Христове; и на њој се по молитви свештениковој и по што сиђе Дух свети претвори хљеб и вино у тијело и крв Христову, а вјерни приступају те обоје у себе примају. Али будући да је тајна ова, која јавља смрт Господњу до другога доласка његова, тако велика да по ријечима апостола Павла: „који недостојно једе овај хљеб или пије чашу Господњу, крив је тијелу и крви Господњој, и једе и пије себи суд не разликујући тијела и крви Господње“ (I. Кор. XI, 27—29), за то црква, која старајући се за свакога пушта к страшној тајни и безазлену дјецу, што се одраслијех тиче, држи се савјета истог апостола: „али човјек да испитује себе, па онда од хљеба овога да једе и од чаше да пије“ (28).

Али како ће човјек испитивати сам себе? како ће продријети у све ожуке поноси-тога срца и као што ваља оцијенити све гријехе своје пред Богом? Кад би управо као у огледалу видео сву мрачну душу своју, не би ли га обузело очајање, које би га одвукло те нигда не би смио приступити да се причести? и тако не имају-

ћи животне хране не би имао ни живота вјечнога. А с друге стране, како је сваки рад правдати оно што чини, колико би их било који би задовољни били собом те би приступали к тајни и постајали криви тијелу и крви Господњој. Могло би се паћи и таквих људи, који би осјећали да су недостојни, али би опет бојећи се пријекора људског усудили се у тајни примити у себе суд мјесто спасења. Борба спољашњег човјека с унутрашњим и савјести с дјелима мучнија је и од најзамршенијих парница овога свијета, па за њих траже људи помоћи у судије који по закону има власт расправити их, а како не би овака помоћ требала човјеку и у борби са самим собом?

Све је ово напријед видјела милостива црква; на све је она као мајка пазила, те је и страшну тајну причешћа и оне који се причешћују заклонила другом тајном, *кајањем*. На исповијести човјек откривајући душу своју самому Богу пред освештанијем слугом његовијем, добија од њега опроштење за гријехе своје, ако се истинито раскаје, или му се забрапи да

не приступи к тајни тијела и крви по власти од озго, коју је сам Христос дао ученицима својим рекавши: „Примите Дух свети; којима опростите гријехе, опростиће им се, а којима задржите задржаће се“ (Јов. XX, 22—23), и још прије тога Петру: „Што свежеш на земљи, биће свезано на небесима; и што раздријешиш на земљи, биће раздријешено на небесима“ (Мат. XVI, 19). И као што су свакој од седам тајна цркве наше темељ или сама дјела Христова или ријечи његове из јеванђеља, тако се и ова четврта тајна, кајање, показује у новом завјету тако јасно као што у срцу осјећамо да је потребна.

Још прије проповиједања спаситељева чујемо Јована гдје виче у пустињи: „покајте се, јер се приближи царство небеско“ (Мат. III, 2), и сва се Јудеја слијеже на Јордан, те исповиједа гријехе своје Претечи и прима најприје крштење за покајање, да би по том достојно срела Христа, којег он јављаше, јер ће само они који су чистог срца видјети Бога. И спаситељ је једнако међу цариницима и женама гријешницама, који се пред њим кају за гри-

јехе своје и добијају опроштење, те се послпје најусрдније њега држе, јер се њима опраштају гријеси за велику љубав а „коме се мало опрашта, има малу љубав“ вели Христос (Лук. VII, 47).

А и како бисмо се друкчије могли помирити и ујединити с Христом ако не овом тајном изгубивши чистоту која нам је дана у води на крштењу? како бисмо могли поправити пријеступе, у које нас уваљује охолост духовна и тјелесна, ако не понизивши поносито срце јавнијем признавањем својих гријеха пред човјеком као што смо и сами? Стари су Хришћани, који нијесу били покварени тако као ми, по заповијести апостолској: „исповиједајте један другом гријехе“ (Јак. V, 16) лијегали на прагу црквено ми објављивали гријехе своје да чује сваки брат. Али сад би се овако признавање пред цијелијем свијетом могло употребити на зло, за то милостива црква не иште јавнога добровољног признавања, него јој је доста да они који се кају кажу гријехе своје једном освештаном човјеку, као што су негда долазили да се исповиједају Јовану и апостолима; и ако

се искрено као што треба приступи овој тајни, она ће не само опростити од гријеха учињенијех него ће и у напредак бити заклон од новијех. Колико пута сачува од гријеха само мисао да ће га требати казати духовнику да не бисмо ако га не признамо пред једнијем човјеком, који је дужан чувати тајну, били обличени пред збором људи и анђела на страшном суду Христову.

У прва је времена онијех који се кајаху за тешке гријехе, те им не бјеше слободно причестити се, било од три врсте. Једни пијесу смјели ући у цркву, него плачући мољаху оне који пролажаху да се и за њих Богу помоле; други су стајали у препрати те с оглашенима излажаху из цркве; трећи су подлазили епископу под руку кад благосиља заједно с онима који се спремаху за крштење, и с њима из цркве излажаху; а четврти су стајали о цијелој литургији али нијесу приступали к св. дарима, и ово се испитивање, које је могло трајати по неколико година према величини кривице, скраћивало према усрђу којим се ко кајаше. И сада се меће на оне који

тешко згријеше црквени кар или *саитимија*, да би не смијући се за неко вријеме причестити осјетили кривцу и сачували се да не буду осуђени да су недостојни причесници, криви тијелу и крви Христовој. — Али и које црква држи да су недостојни божанствене тајне, п њих опа спрема за ову бесмртну трпезу постом и молитвом за рана одводећи им помисли од земаљских ствари и изнутра очишћајући свега слабога човјека да не би изгорио од огња у причешћу Христову.

Од прије кад у Хришћана бијаше више савршенства и сав живот њихов бјеше сама угодба Хрпсту, они се сваки дан или у сваку недјељу кријепљаху на велике труде небеским хљебом спаситељевијем као што ми сваки дан опорављамо тијело храном; и кад за неколико недјеља дана не би приступио који Хришћанин к св. дарима, свештеник би га по својој дужности питао да нема на души какав гријех који му брани причестити се, јер су и болесницима и опима који не би дошли у цркву разносили по кућама причешће ђакони. Али кад се мало по мало Хришћанство разнесе

међу људима свакојаким и међу цијелијем народима, црква стане боље пазити раздајући свете даре него што је бивало прије док вернијех бјеше мање, и тако буду четири поста изабрана да се у њих свршује ова Хришћанска дужност у духу истинитога кајања.

Сам пост није нова уредба у цркви, него га је она као помоћ молитви узела из живота светих људи старога завјета а и самога спаситеља. Колико се пророка спремало за проповиједање и задавало га цијелијем народима за знак кајања! Видимо Мојсија и Илију гдје се постише четрдесет дана и подигоше се духом да гледају Бога; видимо Јована претечу, за којег сам спаситељ каза да је већи од свијех рођенијех од жена, гдје се свега живота својег пости у пустињи. Сам се искупитељ пошћаше на гори четрдесет дана гдје бјеше кушан, и за ученике своје рече „да ће они постити кад се отме од њих женик“ (Мат. IX, 15), као што је и било о његову страдању и смрти и по што изађе на небо, јер апостоли бијаху једнако у посту и молитви. А црква распространивши се

према потребама времена и људи с неким спољашњим обичајима одредила је и душу свакога поста и сама јела једнакости и реда ради да би вјерни могући радо бити без чега на своје спасење слушали наредбе њезине.

На тај начин Хришћанин изнутра спремивши се да прими тајну, најприје побожно приступи кајању. Духовник с њим прибјегне ка Христу пастиру и јагњету, и поменувши из старог завјета како је опрштено Давиду и Манасији, моли да би опростио и овога грјешника од свијех безаконја његовијех, и пред самом исповијести овако свјетује исповједника: „Ево синко, Христос не видећи се стоји да прими твоју исповијест; немој се бојати ни стидјети, немој затајати од мене ништа, него без окрјачења кажи све што си учинио, да добијеш опрштење од Господа нашега Исуса Христа. Ево и икона његова пред нама, а ја сам само свједок да свједочим пред њим што ми речеш; ако ли што затајиш од мене имаћеш двогуб гријех. Пази дакле, кад си дошао у љекарницу да се отидеш неизлијечен.“ Кад се грјешник испо-

вједи, свештеник на ново се помолвивши Господу, који не ће смрти грјешника него да се обрати и живи, опрости га од грјеха по власти која му је од озго дапа.

Тада се исповједник почне молитвама спремати за причешће; ово се спремање зове *вечерње* и *јутрење правило*. Прије него легне спавати осим обичнијех молитава, које се читају кад се лијеже, јоште чита канон или акатист преслаткому Исусу, пун кајања, и акатист мајци Божијој, који је велича, и за тијем канон анђелу чувару. Други дивни канон за причешће, који описује сву важност ове тајне, долази у јутру с другим високим молитвама, у којима су се издла срца светитеља: Василија великога, два Јована, златоуста и Дамаскина, и два Симеуна, новогa Богослова и Метастафраста. Ове су молитве, на број дванаест, тако силне да кад их човјек чита нехотице му умекне дрвенасто срце, нехотице уздише и сузе рони, и ови уздицаји скидају терет с душе, ове сузе очистијају срце и гасе огањ божапствене тајне, која сажиге недостојне.

Најприје св. Василије притјече ка Хри-

сту, извору живота и бесмртности напомињући страдање његово, и као изгубљени син виче: сагријешних до неба и пред тобом, и нијесам достојан погледати у висину славе твоје! Али ако и осјећа своју недостојност као створење благога творца, опет не очајава за своје спасење, него му се нада с разбојником и цариницима, и моли онога који је узео гријех свијету — да узме и његово тешко бреме гријеха и очисти га и саједини са собом, да му дио од светиње не буде на суд него за заједницу св. Духа и да му буде попутнина у живот вјечни и повољан одговор на страшноме суду Христову.

Златоуст долази за великим Василијем и од страха стаје: „Господе Боже мој, знам да нијесам достојан да уђеш под кров куће душе моје, јер је пуста и опала и немаш у мени мјеста гдје би главу склонио; али као што си се од озго нас ради понизио, понизи се и сад мојој понизности, и као што ти воља бјеше лећи у пећини у јасле, тако буди вољан сићи и у јасле душе моје и ући у оскврњено моје тијело.“ Даље напомиње све примјере како се спаситељ из

љубави своје к људима понижавао према грјешницима и дружио се с њима, и на то се ослањајући моли да би божанствено причешће било на благодат и његовој грјешној души.

По том Метастраст описујући редом страдање Господње у тијелу, папомиње нам у молитви сва божанствена дјела Христова: он му се моли да би крстом својим усмртио све страсти наше, погребом својим да би погребом зле намјере наше, ускрсом да би подигао оне који су пали, и узласком на десну страну Богу да би удостојно десне стране оне који се спасавају и осветио их силаском св. Духа, и о другоме доласку да би дао да срету Господа на облацима са зборовима светитељским. Али послије овакога свпјетлога надања погледавши у срце своје с трепетом прелази к овоме пошљедњему дану, и још прије доласка Господњег стојећи пред њим код светог жртвеника и пред страшилицом и свијетлијем апћелима, оборен савјешћу својом, приноси своја зла дјела и безакоња гола признајући их сва не себе ради него више ради нас, да би набрајају

ћи своје гријехе нагнао грјешника да призна своје.

Тако и кротки Дамаскин вапије к ономе који има власт опраштати гријехе људима, да и њему опрости све гријехе и удостоји га божанствене тајне, не на тегобу, не на муку, нити да му се умноже гријеси, него да се од њих очисти и освети и да му буде јемство за будући живот и царство; а у другој молитви спомињући жену, која се излијечи само дохвативши се за крај хаљине Христове, и грјешници, којој се опростише гријеси кад држане пречисте поге његове, он се побожно стреса помишљајући да се усуђује примити цијело тијело Христово.

Молитва Симеуна новога Богослова висока је као да је цјесма у славу. Он смјерно моли Христа да је прими из скврнављених уста његовијех и мрскога срца и са нечистога језика и душе оскврњене и да му да снагу да слободно искаже све што жели и да га научи шта ће творити и говорити: „и ране моје видиш, али и вјеру знаш, и вољу видиш и уздицаје чујеш; не може се затајати од тебе, Боже мој, твор-

че мој, избавитељу мој, ни капља сузе ни
дио од капље: што још нијесам учинио,
виде твоје очи, а у књизи је твојој запи-
сано и што још није учињено.“ Али зна-
јући да никакви grijеси нијесу јачи од
трпљена и љубави Бога нашега, који оне
који се покају чини заједничарима својега
божанства, он се опет ослободи радујући
се и дркћући што ће примити овај огањ
у себе, и — чуда великога! — не изгори
од њега него се још помлади као што не-
гда купина гораше не сагоријевајући.

Најпослије божанствени Златоуст моле-
ћи за помоћ пречисту дјевојку и силе не-
беске и све свете, завршује овај ред по-
божнијех богомољаца лијепом молитвом,
коју пред само причешћивање на дверима
свештеник с путиром у руци каже приче-
сницима те је за њим говоре, као вјеру
и смјерност: „Вјерујем, Господе, и испо-
виједам да си ти донста Христос, син Бога
живога, који си дошао у свијет да спасеш
грјешнике, од којих сам ја први. Још вје-
рујем да је ово само пречисто тијело твоје
и ово сама часна крв твоја, молим ти се
дакле: опрости ми што сам згријешно хо-

тимице или нехотице, ријечју, дјелом, знајући или незнајући, и удостој ме без пријекора да примим дио пречисте твоје тајне на опроштење гријеха и живот вјечни. Прими ме, сине Божји, да данас имам дио у тајној твојој вечери, јер не ћу непријатељима твојим тајне казати, нити ћу те пољубити као Јуда, него као разбојник признајем те: помени ме, Господе, у царству својем.“

ПИСМО 18.

Већ сам ти говорио о четири тајне кроз које ваља свакому Хришћанину проћи да би се сјединио с Христом и био право чедо свете цркве његове. Сад сам рад да загледаш у три пошљедње тајне, које се не дају свагда ни свакоме, него су за различне потребе у животу.

Једна је од њих *женидба*, коју је још у почетку свијета поставио сам створитељ да би из благословеног коријена рађао благословен род, и која, по што је свијет

искупљен, показује јединством мужа и жене вјечну свезу Христа с његовом црквом; али ова тајна није сваком намијењена, премда је живот између мужа и жене доста блажен и Богу мио, кад одговара ономе на што је одређен.

Кад се дјеца рађају онда се као без прекида продужава стварање свијета, дјело Божије, а што се од нас роди, није само тијело, које живећи само осјећа, него је створење разумно; како дакле треба да нам је света тајна женидбе и на какву се страхоту усуђује онај који дар за стварање употребљава за ниске страсти и за рађање без благослова! Човјек који духом и тијелом својим стоји изнад сваке друге твари, како би се могао у извођењу другијех створења, која су као и он, изједначити са живином.

А кад је само двјема душама различнога рода саједињеним, које су као два животна почетка, с неба дан благослов да рађају дјецу, онда би и сампјем јестаственијем законима противно било кад би се покварила овакова свеза или кад би се раширила да у њу ступи више од потреб-

нога двојства; кад би се ово чинило, онда би животне силе одступиле од онога на што су управо одређене а и од саме женидбе, која само двоје и то за свагда саставља у тијело једно по ријечима светог писма:

„И сазда Господ Бог жену од ребра које узе од Адама, и приведе је к Адаму, и Адам рече: ово је кост од костију мојих и тијело од тијела мојега; она ће се звати жена, јер је узета од мужа својега; за то ће оставити човјек оца својега и матер и прилијепиће се к жени својој и биће двоје једно тијело“ (Пос. II, 22—25). Жена би створена од ребра мужевљега за то да би човјек, створен по обличју Божијем, био једини почетак створења својега рода, као што је Бог почетак створења свијех родова, а жена да би свагда била мужу близу срца и дужна слушати га, јер је дио од њега, и најпослије обоје да би могли лакше дијелити једно с другим мисли, осјећања и савршенства и да би сав род људски постао једно тијело.

За то у Хришћанству није слободно

имати више жена нити самовољно раскидати свезу која је између мужа и жене, шта више, другу и трећу женидбу, истинна, црква допушта ради немоћи људске, али опет, особито трећу, не без особитијех молитава и неке епитимије, налазећи у њима уступање од прве чистоте и угађање тјелеснијем жељама. Особито пази црква да је света свеза ова тврда, држећи се ријечи спаситељевијех: „што је Бог саставио, човјек да не раставља“ (Мар. X, 9). Само невјера мужа или жене, т. ј. пријеступ самога јестаственога закона, може по ријечима Христовијем бити узрок да се раскину овако тврде свезе. (Мат. XIX, 9).

Као што нови завјет испуња и па боље изводи стари, тако и у свијем уредбама његовијем мјесто ствари тјелеснијех долазе више духовне; за то се сад више гледа на чистоту и више има духовнијех потреба о женидби него у првоме закону Мојсијеву. По правилима васељенских сабора, која признаје сва црква, они који се желе узети, не смију бити род једно другоме барем до петога кољена, да би у већој части била родбина и чистота се у

породицама чувала. Али се по овоме правилу пазн и на духовно сродство, које постаје од тајне пупе спасења, од крштења, да рођење више, по духу, не би остало иза нижега, по тијелу, нити се с њим помјешало, и тако да не би пропали небески плодови онога првог.

Саме молитве и обичаји на овој тајни као какова висока проповијед поучавају оне који се узимају како је знатан труд којег се примају у брзome животу, и тако свагда ради брижљива црква, показујући да је права мајка вјернијем чедима, која к њој притјечу.

Прије свега који се желе узети оглашују се на три празника послѣ литургије у цркви пред свијем народом за то да би се уклонила од тајне свака намншљена пријевара и ако су род или се које завјетовало те му по завјету не би било слободно вјепчати се, а не зна се, да би се могло дознати. У томе младожења и невјеста треба духовно, исповијешћу и причешћем, да се спреме за нову дужност своју, и тога ради вјенчање бива по правилу одмах послѣ литургије а никако не

може бити кад вечерња прође, и то из разумне помње.

Заручивање, које је негда било одијелено од вјенчања, сједињено је с њим ради непостојапства, које се више пута показивало, те се свршује пред вјенчање у цркви. Послије краткијех молитава, којима се приступа к заручивању, свештеник прекрстивши да најприје женику златан прстен, који свјетлошћу својом показује да муж као сунце треба да сјаје својој жени, по том сребрни прстен, који значи мјесец, даде певјести, која је мање видјело и своју свјетлост има од већег, и тако их заручи једно другоме у име пресвете Тројице. Они промијене прстене једно с другијем, а свештеник спомене како је Ре-века била заручена за Исака преко слуге Аврамова у Месопотамији и моли Господа да утврди заручнике у вјери, слози, истини и љубави казујући примјерима из старога завјета какву силу има прстен и шта значи.

Онда младожења и певјеста држећи у руци занађене свијетле, које показују духовну свјетлост ове тајне, изађу напред цр-

кве, а свештеник иде пред њима с кади-оницом у руци да би познали да пут њихов у животу треба да буде по заповијестима Господњим а добра дјела као та-мјан да се подижу к Богу; а пјевачи за-пјевавши: „слава теби, Боже наш, слава теби!“ дочекају их псалмом 127-ијем, у којем је Давид описао благослове Божије који обасјавају побожни живот мужа и жене:

„Благо свакоме који се боји Господа и ходи путовима његовијем; плодове труда својих јешће; благо теби, добро ће ти бити; жена ти је као родна лоза у дому твојем; синови су ти као младе маслине око трпезе твоје; гле, како ће се благо-словити човјек који се боји Бога! Благо-словиће те Господ са Сиона и гледаћеш добро Јерусалимско у све дане живота својега и видјећеш синове синова својих. — Мир Израиљу!“

У неколико ријечи поучивши свештеник младеце о светости женидбе, прије него почне вјенчавати, још једном запита срца њихова да пред цијелом црквом кажу да се желе драге воље узети не преступају-

ћи других светих завјета, и чувши одговор њихов започне вјенчање благосиљајући царство пресвете Тројице.

Послије кратке јектеније за њихово добро душевно и тјелесно, чита три велике и красне молитве, у којима спомиње како је жена чудесно створена од ребра Адамова и како је прву женидбу благословио Бог у рају, од куда је благослов прешао на Аврама и на друге патријархе и праоце Христове по тијелу. Даље моли се да Христос, који је сам узео на се тијело у дјевојци Марији и благословио женидбу у Капи Галилејској. благослови и слуге своје, које се вјенчавају, као Аврама и Сару, Исака и Ревеку, Јакова и све патријархе и Мојсија, као родитеље пресвете дјевојке Аћима и Апу и родитеље претечине Захарију и Јелисавсту, и да их сачува као Ноја у ковчегу и Јону у трбуху китову, као три дјетета у пећи Вавилонској; и да им дарује радост какову је имала царица Јелена кад је нашла часни крст. И још моли Господа да помене не само младенце него и родитеље који су их отхранили, јер молитве родитељске утвр-

ђују темељ кућама, и да младенцима дарује с породом јединство у души и тијелу, дуг живот, чистоту, љубав с миром, благодат у дјечи, обиље добара земаљских и небески вијенац који не вене.

Тада стављајући младенцима на главе вијенце, који значе да се младеначка чистота вјенчава с неба, свештеник над једнијем и над другим свако именујући говори ријечи којима се запечаћава тајна: „вјенчава се слуга Божји са слупкињом Божјом у име оца и сина и светог Духа,“ и благословивши три пута обоје рече: „Господе Боже наш, славом и чашћу вјенчај их.“

По том се чита из посланице апостола Павла к Ефесцима, у којој се заповиједа женама да слушају мужеве своје као Господа, јер је муж глава жени као што је Христос глава цркви, а мужевима да љубе жене своје као што Христос љуби цркву те и себе предаде за њу, и ријечима из књиге о постању потврђујући да се свеза ова не може раскинути, најпослије више апостол: „тајна је ово велика; а ја говорим за Христа и за цркву; али и ви сва-

ки да љуби онако своју жену као и себе самога, а жена да се боји својега мужа.“ (V, 22—23).

Послије апостола јеванђеље по Јовану казује прво чудо спаситељево у Кани Галилејској гдје је претворивши вино у воду засвједочио да је тајна женидбе с неба благословена. Послије двије јектеније молитва Господња: „оче наш,“ као темељ и вијенац свијем молитвама, освећује тајну, која се тако сврши.

Али још два знаменита обичаја бивају на вјенчању, који младенцима напомињу нове дужности њихове. Свештеник благословивши заједничку чашу ради заједнице у женидби три пута запоји младенце из ње вином помијешанијем с водом, да би разумјели да ће од тада из једне чаше не раздвајајући се црпсти радост и жалост и више да не треба да се туђе једно од другогa. По том саставивши им руке на епитрахилу за знак свезе која се не дрљеши, обведе их три пута око палoђе, као што се на крштењу води или носи дијете око крстонице, јер и сад стоји пред њима нов пут, премда је он већ показан, јер

води ка Христу. Док се овако обилази пјевачи пјевају:

„Исаја радуј се, дјевојка затрудње и роди сина Емануила, Бога и човјека, исток му је име, њега величајући славимо дјевојку.“

„Свети мученици, који добро страдасте и вјенчасте се, молит се Господу да помилује душе наше.“

„Слава теби, Христе Боже, апостолима похвало и мученицима радости, којих је проповијед Тројица јединосушна.“

Све се три славне пјесме поју и на тајни свештенства. Али се онда поју у олтару и показују весеље само духовно и небеско, а на вјепчању се поју наред цркве, и показују радост о женидби земаљску, која се подиже до небеске. Прва пјесма прославља благословено небеско рођење Емануила, да би сишао на младенце благослов за рађање. У другој и трећој пјесми пјева се како се радују и вјенчавају мученици и апостоли да мисао младенцима не би остајала на самој земаљској радости, него да би узлијетала горе к радости небеској.

Кад се овај ход сврши, свештеник скине вијенце с младенаца поздрављајући их ричима пупијем патријархалне простоте Аврамовијех времена: „Славан био жениче као Аврам и благословен као Исак, умножио се као Јаков, ходећи у миру и извршујући у правди заповијести Божије.“

„И ти невјесто, славна била као Сара, и весела као Ревека, умножила се као Рахиља радујући се са својега мужа, чувајући границе закону, јер тако хоће Бог.“

За овијем поздравом свештеник још једном моли Господа, који је благословио свадбу Галилејску да и овијех младенаца вијенце прими чисте и без пријекора у царству својем, а младенци сагну кротко главе пред Господом слушајући пошљедњу молитву, која се шаље на небо за њихов добар живот, и најпослије свештеник им каже те се пољубе и тако потврде свету и чисту љубав своју.

ПИСМО 19.

Слабости човјечије у тијелу и у души духовно исцјељује шеста тајна, *свештање масла*, на којој свештеници помазују болесника освећењем уљем и моле се Богу да му опрости гријехе. Ову тајну треба по правилу да свршују седам свештеника за знак седам дарова Духа светогa, али кад их нема оvolико, може их и мање топлотом молитвом допунити овај недостатак.

Дјела Божанственијех апостола, које сам спаситељ посла те по ријечима јеванђелиста Марка „проповиједаху да се треба каяти и многе ђаволе изгоњаху и мазаху уљем многе болеснике и исцјељиваху“ (VI, 12—13), јесу темељ овој тајни, која је боље одређена у посланици апостола Јакова да би вјерни знали како ваља приступати к њој: „болује ли ко међу вама, нека дозове старјешине црквене, те нека читају молитву над њим и нека га помажу уљем у име Господње; и молитва вјере по-

моћи ће болеснику и подигнуће га Господ; и ако је гријехе учинио, опростиће му се“ (V, 14—15).

Толико је обећано и за дух и за тијело у овој тајни! Само спољашње свршивање с апостолом и јеванђељем, које се обоје седам пута чита, тако је пуно утјехе да се не може докучити како се сада с овом тајном свезује мисао о пошљетку, који никога минити не може, кад све молитве гласе о лијечењу, премда оне могу бити и спремање за вјечни живот. Апостол не каже: умире ли ко, него: болује ли ко, нека дозове свештенике и подигнуће га Господ. А ми по несрећноме невјерју најприје тражимо тјелесну помоћ, па истом онда кад већ нема помоћи тражимо причешће и свештање масла заборављајући што је спаситељ рекао слијепцима који га мољаху да их испијели: „по вјери вашој нека вам буде“ (Мат. IX, 29). А како се можемо надати да ће болеснику помоћи тајна, кад је прима већ на умору не знајући за себе и не могући духа напрегнути на молитву, или кад се није научно мислити да су причешће и свештање масла тајни лијекови,

него кад му се за њих спомене а он мисли да га смрт зове, и тако кад се свршује тајна, он се више боји смрти него што се нада животу! И сама родбина око њега исто је овако невјерна те не може да се пакани споменути му тајну и тако прође најбоље вријеме. А многи још мисле да свештаће масла не може бити више пута, и тако наopakим овијем мишљењем сами чине те у животу који има доста невоља остају без јаке духовне потпоре и тјелеснога лијека. А Господ нас без престанка зове: „Ходите к мени сви који сте уморни и патоварени, и ја ћу вас одморити“ (Мат. XI, 28).

Кад седам свештеника свршују тајну, онда најстарији најприје окади сву собу тамјаном у којој лежи болесник, по том сто у наоколо, на којем лежи часно јеванђеље и у кандилу стоји уље и у чанку пшеница са седам свијећа и са трачцима којима ће се помазивати, и започне обичне молитве с благословом. За тијем се поју тропари за кајање: „помилуј нас, Господе, помилуј нас,“ и прекрасни канон о маслу (т. ј. уљу), умотворица великога Арсе-

пија пустиника, који обзнањујући силу коју ова тајна има зазива Божанственога љекара „да благошћу печата своје милости забиљежи осећања својих слуга.“ Послије кратких стихира и јектеније да би се осветило уље и болесни оздравно, најстарији свештеник чита прву молитву над кандилом: да би Господ, који исцјељује душе и тјелеса, осветио и ово уље да буде лијек опоме који се њиме помаже и да га очисти од сваке страсти и нечистоте тјелесне и духовне и од свакога зла. У том се поју красни тропари на више гласова: Христу Богу, брзومه помоћнику, и светоме његову апостолу и брату Јакову, који је први уредио тајну, и чудотворноме владици у Мирима Ликијским, великоме мученику Димитрију, који миро точи, и светима бесребрним врачима и мученицима, најпослије св. Јовану божанственоме другу Христову и пречистој мајци Божијој.

Тада ђакон или чатац чита прву посланицу апостола Јакова о томе како је постављена тајна свештања масла, а најстарији свештеник прво јеванђеље по Луци о Самарјанину, који се смиловао на бли-

жњeга својeга, којeга бијaху ухватили хајдуди. За тијeм спомињући добра којa је учинио Христос роду људском просвијетливши га и искупивши га, и благодат службе дане пророцима и апостолима, исти свештеник моли Господа: да учини и њeга достојним слугом новогa завјетa и да учини да уље приправљeно за болесника буде уље радости и светости, хаљина царска, оклоп јак да може одбити сваки ђаволски посао, тврд печат и вјечно весељe. По том помаже болесника у накрст по челу, поздравама, образима, устима, прсима и рукама говорећи ову молитву: „Оче свети, љeкару душа и тјелеса, који си послао јeдинородногa сина својeга, Господа нашегa Исуса Христа, да изцјeљује од сваке болести и од смрти избавља, исцјeли и овогa слугу својeга у тијелу и у души, и оживи га благодаћу Христа својeга, молитвама пресвете Богородице и помоћу свeтих“ (које по имену каже).

Овако и осталијeх шeст свештеника јeдан за другим саслушавши апостол и читавши јеванђељe помазују болногa уљeм говорећи исту молитву: „Оче свети, љeкару душа и

тјелеса.“ Али најприје сваки излије душу своју пред Господом у дугој и красној молитви, осјећајући своју недостојност и величину тајне и невољу болесникову, у којој види и своју слабост, и напомене из старог и новог завјета многе грјешнике који су помиловани и болеснике који су исцијељени. Ове су молитве тако красне и високе да скупљенима сузе на очи патјерају и онда кад су са свијем збуњени и забринутти гледајући милога болника.

Исто је овако високо и читање шест осталијех апостола и јеванђеља. Учитељ по незнабошцима апостол Павле заповиједа јакима да посе слабости слабијех и угледајући се па Христа да угађају не себи него ближњему на добро призивајући у помоћ Бога трпљења и утјехе. Он нас опомиње да смо сви удови тијела Христова и набраја редове црквене и даре хвалећи сврх свега љубав. Назива вјерне црквама Бога живог и молн их да се очисте од сваке нечистоте тјелесне и духовне, напомиње како је њега пзбавно Господ усред гоњења кад се већ није надао да ће остати жив: и заповиједа да се уздамо у Бога.

Ређа плодове духовне и свјетује да духовни будући исправљамо оне који падну, и послије многога поучавања о свагдашњој радости и непрестаној молитви моли вјерне да не гасе у себи духа и завршује овим ријечима: „А сам Бог мира да посвети вас цијеле у свачем; и цијел ваш дух и душа и тијело да се сачува без кривице за долазак Господа нашега Исуса Христа“ (1. Сол. V, 22—23).

А у шест јеванђеља послије приче о Самарјанину говори се како се цариник Закеј обратио кад му Господ дође у кућу, како је Господ разаслао ученике да проповиједају по Јудеји давши им власт да изгоне духове печисте и да исцјељују од сваке болести и подижу мртве, како је спаситељ исцијелно ташту Петрову и многе болеснике, чита се прича о пет мудријех и пет лудијех дјевојака, које нијесу биле спремиле уља да срету женика, и велика вјера жене Хананејке, која на силу измоли здравље својој кћери. Најпослије јеванђелист Матеј сам о себи казује како је од цариника постао апостол и шта је Исус рекао Фарисејима који викаху на њ:

„Не требају“ рече „здравн лекара него болесни, него идите и научите се шта значи: милости хоћу а не прилога; јер ја нијесам дошао да зовем праведнике но грјешнике на покајање“ (Мат. IX, 9—13).

А кад и пошљедњи свештеник помаже болесника, онда сви стапу око постеље његове (ако се не може дићи да сам стане међу њих), а најстарији расклопивши часно јеванђеље метне га болеснику на главу тако да писмо дође на главу, те се помоли Господу Исусу, који не ће смрти грјешнику него да се обрати и живи: „Не мећем своје руке на главу овоме који дође к теби у гријесима и моли те преко нас за опроштење гријеха; него руку твоју јакую и силну која је у светом јеванђељу овом, што на глави слуге твојега држе који са мношћу служе, и молим се с њима љубави твојој према људима, која је пуна милости и не памти зла, Боже, спаситељу наш.“

Послије овога смјернога почетка моли Господа да опрости болноме гријехе по старој милости према оним који се покају, и дигнувши јеванђеље болеснику с главе да му га те га цјелпва. Кратка је-

ктенија за милост, живот, здравље и спасење његово и за опроштење грјеха, и две стихире светијем бесребрнијем врачима и мајци Божијој заврше тајну, а болесник се побожно три пута поклони свештеницима говорећи из дубине скрушенога срца: „благословите, оци свети, и опростите ми грјешноме.“

ПИСМО 20.

Сад сам ти, мили пријатељу, рад говорити о великој тајни, о *свештенству*, која се може назвати вијенац и свеза свијех других, јер је она оруђе којим се оне дају по благодати која је апостолима дапа и мало по мало полагањем руку без прекида прешла до дапашњих слуга цркве Христове.

Спаситељ је између свијех који га вјероваше изабрао најирије дванаест апостола, по том и других седамдесет ученика, и с даром да чине чудеса и исцјељују болеснике послао их да проповиједају царство Божије док је још и сам проповиједао али

се као врховни поглавар свештенички спремао да себе принесе оцу на жртву за гријехе свијета. А кад је свршио ову жртву, онај дан кад је ускрсао, даровао је апостолима власт да опраштају гријехе и изишавши на небо излио је на њих видљиво светог Духа у огњенијем језицима.

Тако се извршише ријечи пророка који јављаху Израиљу да ће се излити Дух свети на дјецу његову и настати ново свештенство мјесто Левита старог завјета: јер и глава нове цркве Христос бјеше постављен за старјешину свештеничког не по реду Аронову и по обичајима Јудејскијем, него по реду свештеника Божијега Мелхиседека, којему се не зна ни почетак ни свршетак, и бјеше помазан од оца Духом светим.

Овдје се у двогубој благодати, у оној која је дана апостолима и у оној којом је даривано седамдесет ученика, већ показују у самоме почетку проповиједања јеванђеља два главна реда у свештенству: епископски или владичалски и пресвитерски или свештенички, које су послје апостоли уредили тако да се разликују по власти али

служба да им је једнака, јер свештеници свршују божанствену жртву тијела и крви Христове као и владике, али под њима стоје и они их освећују. У трећем, најнижем реду јесу ђакони или слуге; и овај су ред поставили апостоли још у првој цркви да служи вјернима око трпезе, како би се старјешине, које свршују тајне Христове, могле старати само за проповиједање и молитву. У дјелима апостолскијем (VI, 6) остао је и начин како су се свештеници постављали: апостоли би полагали руке изабраноме на главу, а сви би се скупљени молили Богу и ова би му молитва дала благодат св. Духа; јер Хришћани одређени да свршују и дају тајне треба сами још више да имају благодати, да би смјели приступити страшном олтару Христову. Тако се још од времена апостолских до данашњег дана *полагањем руку* или *хиротоџијом* (као што се грчки каже) запечаћава тајна свештенства кад се ко прима у три главна реда: *ђаконски, свештенички и владичански*, који су се без промјене сачували у васељенској цркви. Остали редови свештенички пијесу ништа

друго него ови исти, само раздијељени на ниже и на више и примијењени другим црквенијем дјелима, за то кад ко прелази у оваке раздјеле, на њему се тајна свештенства не понавља.

Тако се неки ђакони зову *архиђакони* и *протођакони* као старији међу браћом око владике; а *јерођакон* зове се сваки ђакон који је калуђер, а тако *јеремонаси* зову се свештеници или пресвитери калуђери. Старјешина над светскијем свештенством код главне или саборне цркве зове се *протојереј* или *прота*, а према њему старјешина манастирски зове се по реду својега манастира или *намјесник* или *игуман* или *архимандрит*, али ни они нијесу управо ништа друго него свештеници са неким особинама у власти и служби.

Четири реда има и међу архијерејима или владикама, који по законима васељенских сабора не смију бити жењени да би не будући везани дужностима које женидба задаје, одрекавши се свијета могли боље као прави пастири пазити на стадо, које им је предао Христос, глава цркве. Они се према важности својега подручја зову

или *епископи* или *архиепископи* (а на истоку су најприје прозвали архиепископом старјешину над неколико епископа); *митрополит* зове се владика у главном мјесту и има власт коју и архиепископ. *Патријарси* зову се особито ови архиепископи: Јерусалимски, као владика у Сиону, мајци свијем црквама; Антиохијски, као нашљедник столице, на којој су сједили апостоли Петар и Павле и гдје је постало име Хришћани; Александријски, као нашљедник апостола Марка; Цариградски као архиепископ у столици Грчкога царства. Овако се звао и архиепископ Римски, као архиепископ у старој столици, али кад се папа одвоји од заједнице осталијех источнијех патријараха, онда они једногласно пету патријаршију пренесу у цркву Руску, коју промисао Божји још у оно вријеме бјеше прославио. За то су и данас патријарси Цариградски, Александријски, Антиохијски и Јерусалимски и свети синод Руски, који је у Русији замијенио патријарха, стојећи међу собом у духовној свези представници православне источне католичке цркве, сазидане на темељу светијех

апостола и пророка, којој је камен од угла сам Христос.

Сад ћу се постарати да ти разложим обичаје, које држи наша црква кад освећује своје слуге. Али најприје ваља да ти коју ријеч кажем о *причатицима* или прибранијем, који још нијесу управо у свештеничком реду него су само као напријед позвани на службу Богу да постају ђакони и свештеници. Кад владика служи, онда наред цркве изведу преда њ оне који су изабрани да буду причатици, те им најприје постригу косу за знањ да се посвећују Богу, по том им обуку бијели стихар, хаљину чистоте духовне. Испрва је међу њима било не само *чатаца* и *свјећоноша* него и *заклињача*, који су читали молитве којима се изгоне нечисти духови и исцјељују болесници.

Између ових редова у којима су они који се приправљају за црквену службу, најближи су свештенству *инокони* или полуђакони, који кад владика служи у гдјечем замјењују ђаконе. И кога за то изберу, и њега доведу наред цркве пред владика који сједи, те два ђакона или по-

луђакона, који се о служби свагда налазе код владике, метну на новог слугу Христа у накрст ораp по што га владика благослови, и као опашу га овијем знаком силе и готовости на службу. А владика благосиљајући прекрсти га сврх главе говорећи молитву за посвећивање, и одмах да би га увели у нову дужност даду му те владици, кад стане умивати руке; као слуга држи умиваоницу и убрус.

Бакони се и свештеници освештавају готово са свијем једнако на литургији, само је у молитвама и у ријечима којима се тајна свршује велика разлика, и тајна не бива у једно врјеме. На ђакона се руке полажу по што се освете св. дари за знак да он само може служити тајни, коју свршује владика и свештеник, али да је он свршивати не може; а свештеник се освештава одмах послје великога хода да би и сам имао дијел у приношењу бескрвне жртве. Он и на великом ходу иде пред св. дарима покривен ваздухом за знак благодати св. Духа која ће скоро сићи на њ. Али се по законима васељенских сабора на једној литургији не може више

освештати него само један ђакон и један свештеник.

Онога који ће се зађаконити доведу два ђакона на двери и поклањајући се владици, који сједи на столици крај часне трпезе као с десне стране Христу, који је не видећи се на пријестолу и видљивом службом владичином ради, повичу: „заповједи, заповједите, заповједи преосвештени господару!“ Овдје је „заповједите“ управљено на народ, јер у прва времена и они који бираху цркви слугу биваху с владиком кад га преда њ изводише. Тада протођакон, ако се поставља ђакон, ако ли свештеник, онда архимандрит или прота води га око часне трпезе према сунцу као и на другим тајнама, путем к истоку духовном а не к западу, а покажу му те цјелује најприје сва четири угла од трпезе као пријестол самога Господа на ком се свршује његова жртва за гријехе свјету, по том пеке хаљине на владици а најпослије и њега у руку као оруђе благодати, која ће се на њ излити; али он најприје смјерно падне к ногама његовијем за знак да ће бити послушан црквеној власти. Овако се

три пута обиђе око часне трпезе а пјевачи у томе поју дивне пјесме, које утврђујући душу у добру стављају три угледа за тројаки ред свештенички: ђакону стављају на углед мученике, да би се завјетовао служити хришћанским тајнама не марећи сам за себе ако ће и мука допасти као први ђакон и први мученик Стефан; свештенику — апостоле, да би се држао њихове науке и на њих се угледао свршујући тајне и проповиједајући вјеру хришћанску; владици — не само апостоле, него и пресвету дјевојку Богородицу да би угледајући се на њезину чистоту духовну и тјелесну и кријепећи се њезином молитвом хранно у себи материнску љубав према дјеци свете цркве и вишом службом распрострањавао у њој живот Божји и даре св. Духа.

„Свети мученици, који добро страдате и вјенчате се, молит се Господу да помилује душе наше.“

„Слава теби, Христе Боже, апостолима похвало и мученицима радости, којих је проповијед Тројица јединосушна.“

„Исаја радуј се, дјевојка затрудње и роди сина Емануила, Бога и човјека; исток

му је име, њега величајући славимо дјевојку.“

Кад се ове пјесме отпјевају, владика уставши са столице стане крај трпезе с десне стране, а који се освештава ако му је намијењено ђаконство клекне пред њом на десно кољено за знак да још не узима на се свега јарма Христовог, ако ли ће постати свештеник, онда на оба кољена. Владика пак прекрстивши га метне му на главу руку и крај од омофора, који је знак да је Христос узео тијело на се, и рекавши име и ред онога који се освештава позове сву цркву да се и она помолити молитвом, којом се тајна свршује: „божанствена благодат која свагда лијечи што је слабо и допуњава што недостаје, полагањем руку поставља побожнога ипођакона (или ђакона) за ђакона (или свештеника): помолмо се дакле за њ, да дође на њега благодат светог Духа.“

На ову молитву пјевачи одговоре Грчки: „Кирије елејсон,“ Госноде помилуј, за спомен да смо без прекида у заједници с мајком, Грчком црквом. По том владика још три пута благословивши главу онеме

који се освештава, у себи призива на њ благодат светогa Духа молећи да му се даду дари потребни његову реду. После ове молитве предајући му одежде и књигу, или оруђе за службу, уза сваку опет рече на глас да сва црква чује: „акспос“ т. ј. достојан, које за њим три пута отпевају певачи, а у том се обуче нови ђакон или свештеник. Тада новоме ђакону даду те држи рипиду над дарима докле се дари не сврше за знак да већ служи цркви; а нови свештеник стане с осталијем свештеницима код часне трпезе, а владика му, по што се хљеб претвори у божанствено тијело, даде у руку честицу животворну као залог, који му предаје Христос и који му ваља вјерно чувати, а он ставши иза трпезе размишља над овом страшном светињом о својој недостојности док не зачује глас „свето светима.“ Кад се свештенство причешћује, онда нове слуге цркве приступају к бесмртној трпези прије осталијех својега реда, да би осјетили како је Христос од срца желио с њима учипити ову пасху. Они обојица пошљедињом јектенијом и молитвом иза амвона завршују литургију,

послије које их владика у олтару поучи како ће бити ваљани у новој служби својој.

Особита слава бива кад се освештава владика једно за то да вјерпа чеда свете цркве виде како је високо мјесто на које се поставља пастир њихов пак да га поштују, а друго да и сам владика, који се освештава, у завјетима које изриче и у светијем тајне нупијем обичајима позна како му је служба важна и дужност велика. На овај високи пут приправљају молитве, које кад се поставља нов владика читају владике кад се на св. синоду објави ко је изабран, и прекрасни тропари о св. Духу, који се тада разлијежу из њиховијех старачкијех грла.

„Благословен јеси Христе Боже наш, који премудре ловце сазва и посла им Духа светогa и њима улови сав свијет, човјескољупче слава теби.“

„Кад вишњи сишавши смијеша језике, опда раздијели народе, а кад огњене језике раздаде, тада све уједини, да сложено славимо светогa Духа.“

Дивно се у овом тропару описују противне ствари: у Вавилону се пометоше је-

зици с охолога грађења куле, те се народи непријатељски раздијелише; а у простој соби Сионској раздају се огњени језици, који од рибара начинише ловце свему свијету, да се сви народи сједине у славу Божију. Овако се благодатно нови завјет одзива на једну од најстрашнијих прилика у староме завјету.

Освештавању новог владике почетак је испитивање у вјери и заклетва, јер се владика поставља у цркви као видјело не само народу него и свештеницима, који с њим служе, и о вјери његовој не смије бити сумње. Тoga ради скупе се у цркву све владике које се налазе у главном мјесту, и у потпуном црквеном одијелу посједају на амвону; по том изабраног изведу пред њих из олтара најстарији свештеник и ђакон, који су у старо вријеме били представници свештенства и мјеста које је бирало себи владика и јемчили се за њ сабору да је ваљан. Он стане на крај простотога ћилима, на којем је извезен орао гдје се вија изнад града, јер орао значи висину богословске науке, које се нови владика прима да је објављује, и као што

орао свагда у висину лети, тако и он ваља да размишља о ономе што је горе на пебу и оно да тражи, по ријечи апостолској будињем оком падгледајући стадо своје, а град значи ово стадо, које се предаје новоме пастиру; владици од тада мали орлови, који му се на литургији свагда простиру под ноге, папомнју свега вијека заклетву, коју је дужан сад положити ставши на орла. Тада га најстарији владика запиташа: „чега ради си дошао, шта иштеш и како вјерујеш?“ А он одговори: „Полагање руку за владичанску благодат“ и јасно прочита символ вјере. По том га најстарији благослови па опет запиташа: „како признајеш да је Христос постао човјек?“ јер је овај догмат темељ спасењу нашему, а он ставши на сред орла опширно разложи своју вјеру према науци саборне апостолске цркве, одбацујући све јереси и гласно их проклињући, да не би ни један између православијех Хришћана скупљенијех у цркви посумњао о том да он признаје православноу источну католичку вјеру да је једина истинита.

Трећом запиташа најстарији владика по-

вога, који онда стане орлу на главу: „како држиш каноне св. апостола и св. отаца?“ А он се закупе да ће чувати законе седам васељенских сабора и девет помјесних и да ће бити у заједници и љубави с браћом својом владикама и да ће бити покоран духовној власти испуњавајући свете дужности своје, које по том опширно разложи. Тада се и као поданик закупе по обичају господару својему призивајући Бога за свједока да је све истина што обриче цркви. По том приступи к амвону те га све владике благослове, за тијем се отпјева: „многа љста“ а он се врати у олтар те се онда почне обична литургија.

А кад послѣје хода са светијем јеванђељем све владике за најстаријим уђу у олтар, те се стане појати трисвета цјесма која подиже мисли да разматрају пуну тајне свету Тројицу, — онда изабранога опет доведу прота и архиђакон на двери. Ондје га дочекају све владике, међу којима клекне пред часну трпезу управо на сриједу као припадајући самом Христу, који је ондје не видећи се; они му најприје метну отворено јеванђеље на главу обрнувши

писмо ка глави, као руку самога Господа Исуса, који зове на проповиједање ријечи Божије, па и своје освештане руке; онда најстарији гласно изрече ријечи, којима се тајна свршује: „избором и испитом Богу љубазнијех владика и свега освећенога сабора, божанствена благодат....“ и тако даље као кад се поставља свештеник и ђакон.

По том благосиљајући три пута прекрсти га у име пресвете Тројице, и тихо чита над њим молитву, у којој се спомиње благодат свештенства, која је дошла на слуге црквене још од самијех апостола; а у том све владике једнако држе повоме на глави десне руке, јер по законима васељенскијем један владика сам не може освештати другога, него их треба више; један од њих чита тиху јектенију молећи се Богу за добро цркви и новоме слуги њезицу, а остали тихим гласом одговарају: „Господе помилуј.“ Најпослије најстарији заврши тајну другом силном молитвом, у којој моли Господа „да учини да се овај нови уредник светнијех тајна достојно угледа на њ, да буде вођ слепијем, видјело онијем који су у тами, да уразумљује неукe, да буде учи-

тељ дјеци, да свијетли свијету, да унутривши душе које су му предане у овом животу стане пред пријесто Христов без стида и прими велику плату, која је спремљена онима који пострадају за јеванђеље.“

На то све владике одговоре: „амин,“ а најстарији примајући од ђакона одежде, сакос, панагију, омофор, даде их редом новоме владаци говорећи на глас с цијелијем збором: „аксиос,“ достојаа, а он како што прими замоли све владике те му га благослове и пољуби их у руку; а кад и круну метне на главу, онда се сви који су му држали руке на глави пољубе с њим за знак да је од тада с њима једнак. По том остали отиду те се свуку, само остане најстарији, који новог друга одведе на горње мјесто да слуша апостол и јеванђеље, те га посади у светињи и утврди на црквеној столици. Њих двојица заједно свршују литургију и први прими дискос а други — путир на великом ходу, а свете даре благослови старији, али кад се причешћују, старији даје свештеницима свето тијело, млађи пак свети путир. Кад се литургија сврши, онда се опет све владике

у мантијама скупе код часне трпезе и најстарији обуче новоме мантију са пругама, које значе потоке благодати, који треба да теку из уста његовијех; по том изиду на амвон, те најстарији да новоме владици штаку пастирски га поучивши а он онда благослови народ.

ПИСМО 21.

Већ ти све казах што као свјетски човек могу знати о светијем тајнама, и то више држећи се спољашњих обичаја него дохватајући се догмата. Али сам опет рад још нешто додати о *калуђерству*, које, истинна, не иде у тајне, али их кад кад допуњава, јер је оно приправа за више редове свештеничке и по том је духовно заручивање с Христом, а по великијем завјетима његовијем зову га св. оци и друго крштење.

Угледајући се на великога пустиника пророка Илију, који се удостоји те видје славу преображења на Тавору, и угледајући се на Јована претечу, највећег из-

међу свијех рођенијех од жена, по ријечима самога Христа, почеше први пустиници Хришћански тражити самоћу да би удаљивши се од искушавања и папастн незнабожачкога свијета у молитвама гледали Господа као анђели на небесима. Они послушаше апостола Павла, који видећи напријед јаде правих Хришћана сам себе постави за углед како се ваља одрећи свијета: „Кажем вам, браћо, вријеме је већ кратко; и они који имају жене, биће као они који немају; и који плачу као који не плачу, и који се радују као који се не радују, и који купују као који немају, и који овај свијет употребљавају као да га не употребљавају, јер пролази обличје овога свијета. А ја хоћу да сте ви безбрижни. Ко је неочењен, брине се за Господње, како ће угодити Господу; а ко је очењен, брине се за свјетско, како ће угодити жени“ (I. Кор. VII, 29—33).

За то су људи љубили чисти живот, дух подизали врх свакога добра које пролази, и отимали се од свијех свјетских свеза, или барем живо жељели ову духовну слободу и отуда је постало калуђерство. Има

људи који по особитој благодати Божјој тако теже на све што је божанствено, свето и вјечно, да их готово ништа не држи за ствари времене и које имају крај. У њима се право духовно јестаство човје-чије тако живо јавља да противно још у овом животу готово умире, а сав им је живот по ријечима апостоловијем сакривен с Христом у Богу. Овакови људи не на-мишљају навалице одрећи се свега што је времено да би се бавили око вјечнога; не женити се, јести и пити што је могуће мање, клонити се земаљских сласти, — тијем они не траже да докуче што више по духу; не, они већ стоје на овој висини, која им тако пуни срце, тако намирје све жеље. да се они са свијем нехотице клоне свега што је земаљско, и у спољашњем начину живота њихова само се јавља унутрашњи, духовни. Многим Хришћанима долазе у вијеку часови кад душевна, побожна радња тако обузме унутрашњег човјека, да све тјелесне потребе умукну и као престану радити. Што множини бива ријетко, а малим често, оно је неколицини изабранијех са свијем обично.

Такови су били Антоније велики, Пахомије, оба Макарија и други који су поставили темељ животу калуђерском у пустињама Мисирским; такови су били у каменијем увалама Палестинским Иларкон, Јевтимије, Теодосије, Сава, да других великих пустиника не спомињем. Свети ови људи бијаху украшени не само дубоким знањем божанственијех ствари и великом побожношћу, него и високим духом, над којим нијесу имале власти спољашње ствари; они су могли добро судити о свему и добро свјетовати а неки и чудеса чинити, болне лијечити силом која није од овога свијета, и напријед казивати шта ће бити. Човјек поштује што је свето и велико, и за то се к њима као изабранијем друговима Божијим стјецаху људи из далеких земаља и многи се угледаше на њих. Међу овијем било их је који су имали дар за калуђерски живот, али је овај дар, за који ни сами нијесу доста знали, требало поњеговати и развити, јер унутрашње духовно богатство њихово није могло доћи само до савршенства, али кад би их ко једном упутио, ишли би поуздано новијем висо-

ким путем. На тај начин, око ћелија пр-
вијех пустинника мало по мало посташе
испоснице, т. ј. мјеста за духовну труду,
и велике *лауре*, као вијенац њихов, као
што и име показује, и брзо их се папуни
Мисир и Сирија.

У четвртом вијеку, кад је калуђерство
пајљепше цвјетало, св. Василије велики,
архиепископ Ћесаријски, који је много го-
дина живио у самоћи учивши дуго у Ати-
ни и по том обишао обители пустиничке,
са свијем према њиховијем уредбама на-
писа правила за калуђерски живот пусти-
ницима своје Кападохијске јепархије, од
куда се она разнесоше по свој источној
цркви као и литургија и остали канони
овога превеликога свештеника.

Ја ти у кратко казах почетак калуђер-
скога живота, а кад би још више гледао
како се он мало по мало развио, кад би
умом ушао у овај калуђерски свијет, који
је донста други свијет, пун духовнога са-
вршенства, који је процвјетао на пијеску
Тивандском и на камену Палестинском а
и у густијем горама наше постојбине, кад
би сагледао све труде светијех пустинника

и њихов живот у самоћи, посвећен молитви, труду и надгледању сиротиње, — какову би дивоту угледао! какову би науку имао! Али ја не могу излазити из тјескобе овога писма, него ћу ти само описати завјете калуђерске. Из њих ћеш видјети какве се добродјетели ншту од калуђера и колико је у њему светиње и науке свијету, кад према слабијем силама људскијем испуњава дужност своју; још ћеш чути, и може бити зачудићеш се кад чујеш, да се одрицања калуђерска не разликују много од онијех завјета које полаже сваки Хришћанин на крштењу, јер осим што калуђер не може имати жене него треба да чува младенаштво, као вишу добродјетел, која је у свијету процвјетала истом послије спаситеља, и осим поста и молитве, о чему треба да живи, све друго: да је смјеран, да је чист, да је послушан и да се предаје Христу Богу, нште се од свакога Хришћанина, на свима подједнако лежи лаки јарам Христов, и што се бавимо у свијету то нам не може бити изговор за тешка преступања заповијести Божијих.

Који жели бити калуђер, треба три го-

дипе дана да куша силе своје и тек онда да изрече завјете који се порећи не могу. Ово се вријеме зове *искус* или *искушење*, а који овако пође у калуђерски живот зове се *искусеник*. Али има још један ред ових који се спремају за калуђерство: прије него постригу искушеника, обуку му кад што калуђерско одијело, али не све, и очитају му одређене молитве, и то се зове *расофор*, т. ј. пошеће расе, да би се чекајући да се са свијем покалуђери још боље утврђивао на избраном путу. У самоме калуђерству имају два реда: *мали* и *велики образ*, по Грчки *схима*, јер калуђеру чисти живот даје још на земљи анђелско обличје; али се *схимници* обично зову само калуђери вишега реда, којих има врло мало и који памтећи да су се одrekli свега на овом свијету и у мислима већ с ону страну гроба налазећи се по највише живе са свијем у самоћи.

Кад искушенику сване жељени дан да се постриже, он пред литургију благословивши се у игумна свуче обичне хаљине у препрати и ондје остане у кошуљи од костријети, распојас, бос и гологлав за

знак да се одвојно од свијета; а послије хода с јеванђељем и антифона сва браћа са запањенијем свијећама изпду к њему као на сусрет сину у јеванђелској причи који се покајао, и поју: „Похити да ми отвориш наручје очино: беспутно строших живот свој гледајући на богатство милости твоје, спасе, које се не може потрошити; немој сад презрети сиромашнога срца, јер теби, Господе, у јадy вичем: сагријешних, оче, до неба и пред тобом.“

На дверима као на вратима од очина дома, дочека игуман брата, који се три пута поклони, и опомене га да отвори уши срца својега да би чуо глас Господа који га зове да узме лаки јарам његов, и кад се са страхом и радошћу стапе завјетовати, да се опомиње да сам спаситељ и мајка његова и све небеске силе слушају ријечи његове, које ће му се одазвати у пошљедњи дан, кад буде ускрсење.

Тада га запита: „што си дошао, брате, те припадаш к светоме жртвенику и светој дружини овој?“ Кад искушеник одговори: „желим живота пустиничког, часни оче,“ онда га опет запита игуман: „желиш

ли удостојити се апђелскога образа и бити примљен у збор калуђерски?“ — „да, с Божијом помоћу, часни оче!“ смјерно одговори искушеник, а игуман му похвали жељу: „донста, добро си дјело и блажено изабрао, само ако га и свршиш; јер се добра дјела трудом раде и муком извршују.“

Али не будући тијем задовољан што је искушеник сам дошао и један пут рекао, још га више стане питати: „приступаш ли к Богу сам од своје воље а не за невољу и под силу? Хоћеш ли остати у манастиру и у посту до смрти? Хоћеш ли чувати себе у младенаштву, у чистоти, побожности и послушности према старјешини и браћи? Хоћеш ли подносити сваку жалост и невољу калуђерскога живота ради царства небескога?“ На свако ово питање искушеник кротко одговори гледајући своју слабост и надајући небеској сили: „да, с Божијом помоћу, часни оче.“

Кад оваково питање разбије сваку сумњу о томе да се искушеник драге воље жели пострићи, игуман га поучи какав је управо живот калуђерски говорећи да му

је темељ чистота, смјерност и одрицање самога себе; опомене га да се чува искушавања која подиже на војника Христова непријатељ човјечји помињући пређашњи живот, и рече му да се угледа на Господа, који се нас ради поништи, и најпослије још једном запита га: „обричеш ли се остати у овијем завјетима до краја живота по благодати Христовој?“

„Да, с Божијом помоћу“ опет одговори испушеник, а игуман споменувши у молитви милост благога Бога, који је рекао Израиљу: „ако и жена заборави пород свој, ја тебе не ћу заборавити,“ утврђује дух новоме брату обричући му небеску снагу у духовном труду и утјеху св. Духа и днјел св. Антонија, Јевтимија, Саве и других који су с њима у Христу Исусу.

За тијем рече најприје испушенику, а по том и свој браћи те сагну главе, а он се помоли Господу, који је признао за достојне слуге оне који оставише све земаљско и показао нам различне путове к спасењу, — да и овога слугу својега заклони силом св. Духа, да прими жртву његову, и кад му се одсијече коса, да му одсијече

и сваку тјелесну жељу, удостојивши га лакога јарма својега, да би чувао свете заповијести његове и да би био прибран међу изабране.

Тада показујући му на палом и јеванђеље мјесто самога Христа, напомене му да је сам од своје воље искао да се заручи великоме и анђелском образу, које искушеник потврди, а старјешина му онда каже те му у три пута допесе појнице с јеванђеља. Али му игуман сваки пут рече: „сто, из руку их Христовијех примаш, гледај коме се заручујеш, коме приступаш, кога се одричеш,“ и кад буде трећи пут, онда прими искушенику из руку појнице и благосиљајући име Божије у накрст му постриже косу у име пресвете Тројице.

По том старјешина стане облачити новог брата у калуђерске хаљине, а сва браћа тихо поју: „Господе помилуј.“ Старјешина уза сваку хаљину каже шта значи призивајући име триједнога Бога: „Брат наш“ вели „облачи се у доламу сиротиње, коју сам хоће; — узима параман на своје прси да се заручи великоме образу и за знак крста Господњег; — одијева се ха-

љивом радости духовне; — опасује се силом истине да усмрти тијело и понови дух; — покрива се капом надања спасењу и покривачем послушности; — прима хаљину спасења и оклоп правде; — обува се у обућу да је спреман да јавља јеванђеље о миру; — узима мач духовни, које је ријеч Божија,“ и најпоследње: „брат наш заручи се великом анђелском образу и обуче се у све оружје у име оца и сина и светог Духа.“ Али кад год пође, да му што обуче, он се обрати браћи молећи их: „реците за њ: Господе помилуј.“

Тада старјешина да крст новоме калуђеру у десну руку с молитвом, напонићући му ријечи Господње: „рече Господ, ако ко хоће да иде за мном, нека се одрече себе и узме крст свој и иде за мном.“

Он му да и запаљену свијећу, с којом треба да стоји пред иконом спаситељевом о литургији док се не причести. и опет му рече: „рече Господ: тако да сјаје видјело ваше пред људима; да виде ваша добра дјела и славе оца нашега, који је на небесима.“

Обукавши са свијем новог калуђера,

помоли се Господу да уведе слугу својега у духовни свој двор, да га прибере у разумно стадо своје, да мисли његове очисти од тјелеснијех жеља и даде му да се непрестано опомиње блаженства које чека оне који љубе Бога и који се разапеше животом калуђерским ради царства небескога.

Истијем овнијем редом иду питања, савјети и молитве и кад се ко прима у велику схиму, само се према важности овога вишега анђелског образа разликују неке молитве и савјети, који су већи према духовнијем потребама схимничковијем. А и у одијелу је промјена: мјесто камилавке међу му на главу *кукул* безазлености, по том даду му *аналав*, који је налик на свештенички епитрахил. Има особит канон за јутрењу овога дана с дивнијем антифони-ма, које ваља да пјева који прима схиму улазећи у цркву:

„Хтио бих сузама опрати писмо од својих гријеха, Госноде, и остатак живота својега теби угађати, али ме непријатељ вара и напада на моју душу; Госноде, док нијесам са свијем погинуо, спаси ме.“

„Ко се не ће спасти кад га бура носпак притече к овом пристаништу? или ко се не ће излијечити кад је болестан пак припадне к овом лијеку? Господе, који све управљаш и болесне лијечиш, док нијесам са свијем погинуо, спаси ме.“

„Овца сам разумнога твојега стада, и к теби прибјегавам, пастиру добри; потражи ме изгубљена, Боже, и помилуј ме.“

Кад се ко калуђери у друго доба а не на литургији, и онда се — пошто обуку новог брата и послје кратке јектеније за духовно добро његово и послје пјесме која се пјева на крштењу, — чита апостол и јеванђеље. Свети Павле у посланици к Јефесцима (VI, 10—17) учи какав је духовни рат наш и како треба да војујемо: „Браћо, јачајте у Господу и у сили јачине његове; обуците се у све оружје Божије, да бисте се могли одржати против лукавства ђаволскога; јер наш рат није с крвљу и тијелом, него с поглаварима и властима и с управитељима таме овога свијета, с духовима пакости испод неба. Тога ради узмите све оружје Божије, да бисте се могли бранити у зли дап

и свршивши све одржати се. Станите дакле опасавши бедра своја истином и обукавши се у оклоп правде, и обувши ноге у приправу јеванђеља мира; а сврх свега узмите штит вјере, о који ћете моћи погасити све распаљене стријеле печастивог; и кадигу спасења узмите и мач духовни, који је ријеч Божија.“

А јеванђелист Матеј казујући како се ваља себе одрећи у име Христово, зове к њему новог трудбеника: „који љуби оца или матер већма него мене, није мене достојан; и који љуби сина или кћер већма него мене, није мене достојан; и који не узме крста својега и не пође за мном, није мене достојан. — Ходите к мени сви који сте уморни и патоварени, и ја ћу вас одморити; узмите јарам мој на себе и научите се од мене, јер сам ја кротак и смјеран у срцу, и наћи ћете покој душама својим, јер је јарам мој благ и бреме моје лако“ (Мат. X, 37—38. XI, 28—30).

А браћа поздрављајући новог брата цјеливом мира поју: „Познајмо браћо тајни силу: изгубљенога сина, који од гриха побјеже очиној кући, преблаг отац

сретавши цјелива и на ново му даје знаке своје славе, и чини тајне пуно весеље с онима који су на небу, којући теле угојено, да бисмо достојно живјели и с човјекољубивијем оцем који је дао да се закоље и са славном овом жртвом — спасом душа наших, којега кољу.“

КЪНГА ЧЕТВРТА.

ПРАЗНИЦИ И ПОГРЕБ.

ПИСМО 22.

Ми се, мили пријатељу, мало удаљисмо од црквенијех светковина послје Ускрса и као да смо се уморили пењући се седам недјеља дана на свијетли вис, који надвишује све остале високе празнике, ставосмо да окусимо плод овога труда, разматрајући свете тајне; с оволике висине могосмо радосно прегледати и тешки улазак и нови али већ лаки пут иза ускрса Господњега. Овако је, ако се може земаљско испоредити с небеским, овако је уморном путнику, кад се за дуго пребија по дивљачнијем горама, на му се на један пут отворе питоме жупе; он онда заборавивши сву муку на путу потече у њедра њихова, на живе изворе, у хлад под родна дрвета.

Тако се и нама љупко вије духовна стаза за осам недјеља од свијетлога Ускрса до огњенога силаска светог Духа на апостоле и још даље до празника свијех све-

тијех, који уђоше у радост Господа својега. Према посном триоду назвала је црква *цвјетнијем триодом* веселу службу Божију за ово вријеме, за које с њом пјева и само јестаство.

„Данас је прољеће душама, јер је Христос као сунце засјао из гроба послије три дана и одагнао мрачну буру нашега гријеха, и царица над временима приноси даре своје свијетломе дапу, цару над свијем данима.“

Иста дубока мудрост, с којом су разређене све пјесме, читања и обичаји, који нас уз часни пост зваше на кајање, показује се и у цвјетном триоду увјеравајући нас да је ускрсао Христос нама на спасење. Одмах у прву недјељу послије Ускрса напомиње нам црква кратко невјерје апостола Томе, које за вавијек утврди вјеру да је ускрсао Христос, јер се Тома сумњаше а Христос му даде те га опипа и радосно повика: „Господ мој и Бог мој.“

„Славнога чула!“ поју вјерни, „Јован лежа Богу ријечи на прсима, а Тома се удостоји опипати му ребро, и отуда један изведе дубоку мисао богословску, а

други нас тајно учи и јасно нам свједочи шта значи устанак Христов вичући: Господ мој и Бог мој.“

„Кољко је и како се ни с чим испоредити не може мноштво мплости твоје, човјекољупче, и колико си трпио! — Јудеји те приушавају, и апостол пипа, и много те испитују они, који се од тебе одмећу: како си постао тијело? и како си се разапео, безгрјешни? — али уразуми и нас да ти као Тома вичемо: Господ мој, и Бог мој, слава теби.“

У другу недјељу спомињући Јосифа, који је Христа погребљао, и мирносице, које прве засвједочише да је Христос ускрсао, даје нам црква још једном да видимо празни гроб и пред њим — као да једно другоме свједоче — онога, који је привално камен на гроб, и жене, које су га трећи дан већ пашле одваљена, те би столица анђелу доброме гласнику. „Требало је“ вели синаксар ове недјеље „да женска страна, која је прва пала у гријех и наша клетву, прва и ускрсење Христово види и прва чује радосни глас, јер је Јева прва чула горку ријеч: с мукама ћеш дје-

цу рађати. — Снага њихове добре воље надвлада слабост женскога јестаства; оне излише миро са сузама на гроб и радости се испунише уста њихова повикавши: ускрсе Господ!“

И у веселе пјесме, које прослављају њихов труд ове недјеље, често се мијешају тужне од велике суботе, као да се божанствено страдање још одлијеже из гроба карајући Јудејце:

„Нека кажу Јудејци: како су изгубили војници цара, којег су чували? За што камен није сачувао у себи камена од живота? — или погребенога нека врате или ускрслому нека се поклоне с нама.“

Послије толиких свједочанстава за ускрс долази јеванђелско казивање Јованово о болеснику у бањи код овчијих врата, којег Господ исцјели на Јеврејски празник, у суботу, за које Јудејци викаше на њ, а још се већма раздражише, кад им Христос, карајући их што су упорна срца спомену Мојсија и пророке, који за њ свједочише, и јавно им се каза да је син Божји и једнак с Богом, да би сви поштовали сина као што поштују оца. „Ко“ рече

„не поштује сина, он не поштује ни оца, који га је послао,“ и ову овако јасну свједоџбу о божанству, која је изашла из уста самога Господа, чита црква да чују сви вјерни као ново јемство за небеску славу Христа, који је био разапет и ускрсао, а сам као и отац подиже мртве и суди.

Дивно пјевају стихире слабост болесникову и љубав Христову к људима: „болесник као непогребен мртавац видјевши тебе повика: помилуј ме Господе, јер ми одар постаде гроб и немам човјека да ме спусти у бању кад се замути вода; а спаситељ сажаливши га одговори: тебе ради и ја се у тијело обукох, тебе ради и ја сам човјек, па ти још велиш: немам човјека! — узми одар свој и ходи.“

Јевреји су имали три велика празника: *пасху*, за спомен како су изашли из Египта, *педесетницу*, која им је напоснивала како је Мојсију дат закон на Синају педесет дана послје онога исхода, и *празник сјеница*, под којима су се скупљали сваке године за спомен како су четрдесет година живјели без кућа у пустињи. Ускрс Господњи, који је био други дан Јевреј-

ске пасхе, и послѣје педесет дана силазак светога Духа на апостоле посветише прва два празника старога завјета за цркву новога завјета. Дан, који вријеме од једног до другога дијели на двије једнаке половине, слави се особитијем молитвама и обичајима. Јеванђеље по Јовану, које се послѣје Ускрса редом чита, показује нам Исуса у половини празника Јудејског како уђе у цркву и учаше; ово опомене цркву да особито пази на овај дан. Она добро чу ријечи, које тада рече спаситељ у светињи Јерусалимској: „ко је жедан, нека дође к мени и пије,“ и по њима пјева му у сриједу на овој половини: „кад се празник преполовио, жедну душу моју напој водом побожности, Христe Боже, изворе живота нашега.“

За то се на овај радосни дан, који по ријечима јутрењег канона с једне стране обасјава божанствена свјетлост ускршња а с друге благодат утјешитеља духа, те својом двоструком свјетлошћу сједињава оба празника, — послѣје литургије посе крсти на воду да би Хришћанима побожну жељ угасила освећена вода.

У двије потоње недјеље чита се јеван-

ђеље по Јовану о Самарјанци, којој се јавно Христос обричући јој извор духовни који гаси жеђ за свагда, и о слијепцу, којему сав живот бјеше поћ, те повика сина Давидова и прогледа по ријечи његовој умивши се у бањи Силоамској. Вјера овога слијепца да је од Бога онај који га је псцијелно осрамоти охоло невјерје фарисејско. Кад га фарисеји отјераше са својега сабора, запита га Исус: „вјерујеш ли ти сина Божијега?“ а он одговори: „а ко је, Господе, да га вјерујем?“ а Исус му рече: „и видно си га, и који говори с тобом, он је;“ а он онда рече: „вјерујем, Господе!“ Угледајући се на блажену вјеру овога слијепца, који прогледа, вичимо и ми ка Христу Богу духовноме сунцу правде, који само се дохвативши просвијетли и споља и изнутра онога који немаше видјела од рођења — да просвијетли и наше духовне очи и учини да смо синовни видјела с вјером к њему вапијући: „неисказапа је твоја милост, човјекољупче, слава теби.“

Четрдесет дана послије Ускрса на Спасов дан, слави се како је Христос изашао на небо и сјео оцу с десне стране послије

страдања за земаљскога живота. На тај начин нијесу само пређашњи дани, у које је страдао Господ, него су и они послије свијетлога ускрса његова вјерно и редом назначени службама црквенијем да се не би заборавио ни један драгоцен час овога кратког времена. — Као што су апостоли за четрдесет дана једнако чекали својега учитеља, који им се јављаху, докле пред њима не изиде на небо, тако и црква у ове дане једнако као духовну стражу чува и по том опет с ученицима Господњим у псалмима и пјесмама духовнијем чека још десет дана обећанога утјешитеља Духа. Истом онда цвјетни триод, давши још хвалу свецима Божјим, уступи, те опет настапе обични ред у служби Божјој.

У очи Спасова дне још се једном отпјевају све пјесме о ускрсу, и тако се заврши свијетло празновање ускрса Христова, и ово је понављање као утјеха вјернима, који прате на небо својега искупитеља. Али на вечерњи, кад се овако завршује празник, већ се пјева како је Христос изашао на небо.

„Књиге божанственијех писама и књиге

премудријех говорника Божјих јавно се на-
вршише; јер Господ по ускрсу своме славно
излази на небеса и земља у тајни пјева.“

Какова се красота развија пред нама
у овијем пјесмама: „Господ излази на небо
да пошље утјешитеља свијету, небеса му
приправнише пријесто, облаци узлазак, ан-
ђели се диве видећи човјека више себе,
отац чека њега, који је у њедрима његовијем
од како је вијека, а Дух свети заповиједа
свијем анђелима: подигните врата врхове
своје, и сви народи запљештите рукама, јер
Христос изађе овамо, гдје је био прије.“

Сви, који су на земљи оставили што је
од земље и од пепела сазивљу се да у
мисли подигну очи и срца, и као на горн
Маслинској кроз отворена врата небеска
да гледају Христа како га носе облаци и
како раздаје апостолима даре своје. И до-
иста чистогa размишљања ишту високе пје-
сме светијех отаца, од којих се на овај
благи дан разлијеже црква, као што се
разлијегаху небеса кад анђели дркћући
пјеваху славу, у којој Христос узлажаше
и којој се приступити не може.

Знатна су пророштва Исаије и Захарије,

која се читају у очи празника: „Реците кћери Сионовој, ево иде спаситељ твој имајући са собом плату, и дјело је његово пред њим. Ко је тај што дође из Едома? Црвене су му хаљине од Восора. Он је красан у одијелу својем, громотно виче: ја говорим правду и суд спасења! За што су ти хаљине црвене и одијело ти као у онога који грожђе газн? — Ја сам изгазих што бјеше у кади, и у пародима нема никог са мном да ми поможе!... Ни посредник, ни алђео, него их сам Господ спасе, јер их љуби и жали; он их избави и узе и узнесе их до вијеска.“

Захарија пак јасно јавља: „Ево иде дап Господњи и стаће ноге његове у тај дан на гори Маслинској према Јерусалиму на исток, и у онај дан изаћи ће вода жива из Јерусалима, — и биће Господ цар по свој земљи; у дап онај биће Господ један и име његово једно, које ће опколити земљу и пустињу.“

Будући да је црква у прве вијескове сабирала саборе између Ускрса и Духова (Тројица) да би вјеру утврђивала и своје послове уређивала, за то је наредила да

се у недјељу по Спасову дне слави спомен о првом васељенском сабору у Никеји, на којем је било три ста и осамнаест св. отаца, који потоњим вијековима засвједочише божанство Исуса Христа, које одрицаше безбожник Арија.

Између седам васељенских сабора, који утврдише догмате православној вјери да о њој сумње нема, најславнији је био овај први Никејски године 325. На њему је било владика украшенијех дарима апостолским и чудотворном силом, мученика и исповједника вјере Христове, који не само ријечима свједочише, него по ријечима апостола Павла и ране Господа Исуса носеше на тијелу својем, јер многи између њих поднесоше најжешће муке кад бијашу пошљедња гођења цркве Христове. И сад сиједе главе сјеђаху на бесмртној скупштини са својим друговима, као стари војници Исуса Христа. Цар Костантин велики, сабравши их из свијех крајева своје велике државе, побожно им цјеливаше свете ране и смјерно сједаше сред анђеоског збора овијех пастира пунијех духа светога и рана Христовијех.

Али ако су се и били скупили из далеких земаља, које и не знађаху једна за другу, опет држећи се ријечи Божије и казивања апостолског сви једнодушно изрекоше символ вјере, који се и данас као непоколебљив темељ њезни поје или чита на свакој литургији. За ово добро црква слави ова велика видјела, која је напојише чистом водом православне науке, те сад уживају вјечну радост на изворима покоја.

„Божанствена војско, која си тајну побожности јасно предала цркви, рјечити посноци оружја Господњег, свијетле звијезде на умном своду небеском, непоколебљиви ступови тајнога Сиона, цвијеће рајско, које миром дише, златна уста ријечи, Никејска славо и нажите васељеној! — једнако се молите за душе наше.“

У очи Духова или Тројица, као пред часни пост у очи дана кад се напомиње страшни суд, опет се напомињу мртви, да би се и они с помоћу наших молитава удостојили благодати, која ће се излити на живу браћу њихову.

Тако дођу Духови или Тројице, које цр-

ква управо богословски празнује; јер она прославља силазак св. Духа високијем ијесмама пресветој Тројици, украшујући именом њезиним светковину првога дана, а други дан ијева благодатне даре, које Дух свети излива на оне који вјерују.

Славни је силазак св. Духа на апостоле довршио свијету откривање трију лица Божијих. За то, а особито кад се безбожни Арија усуди дирати у стари темељ вјери у Господа Исуса насупрот јаснијем ријечима св. писма, и кад за њим други безбожник Македоније поче одрицати божанство св. Духа, — чувари праве вјере, саборном кљством одлучивши јеретике од цркве, да би вјерне сачували од наопаке науке, саставише са силаском св. Духа и празник светој Тројици. А највећи богослов онога времена и потоњих вијекова, који му потврдише ово славно име, Григорије, који бијаше друг Василију великом и пре Златоуста сјеђаше на владичанском пријестолу Цариградском, изложи вјернима према силама људским тајну св. Тројице. И за то они њему отпијевају: „пастирска свирала твојега знања о Богу падјеча тру-

бе риторске, јер теби који изнађе дубине духа придаде Бог и красоту говора.“

Ријечи св. Григорија о догматима тако су високе, да су се претвориле у радосне пјесме: „ходи народе, да се поклонимо божанству у три лица: сину и оцу са светим Духом; јер је отац прије свијех вијекова родио сина, који је свагда с њим, и Дух је свети био у оцу са сином славећи се, — једна сила, једно суштаство, једно божанство; њему поклањајући се сви рецимо: свети Боже, који све учини преко сина са светијем Духом; свети крјенки, којим познасмо оца и Дух свети дође у свијет; свети бесмртни, Душе, који тјешини, који од оца исходиш и у сину почиваш, — Тројице света, слава теби.“

„Видјесмо видјело истинито“ пјева се такође на вечерњи, а и на свакој литургији пјева се ова радосна пјесма, кад се покажу свети дари, „примисмо Духа небескога, нађосмо вјеру истиниту, нераздјелној Тројици поклањамо се, јер нас је она спасла.“

И красна молитва утјешитељу, коју говоримо сваки дан, јест пјесма овога дана:

„Царе небески, утјешитељу, Душе истини, који си свуда и све испуњаш, дођи и усели се у нас, и избави нас од сваке печистоте и спаси, благи, душе наше.“

Тада се читају пророштва Јоила и Језекиља о томе како ће се излити Дух, која се тако славно павршише у овај дан, а из Мојсијеве књиге по имену *бројеви* о томе како је исти Дух Божји био послан на седамдесет старца Израњљских: Господ сиђе у облаку пред шатор завјетни и узе од Духа, који бјеше на Мојсију и њима даде, те стадоше прорицати усред збора у пустињи, као што прорицаху апостоли до краја земље од онога дана кад су на њих сишли огњени језици.

Ево шта говори Јоил у име Господа: „И по том ће бити: излићу од Духа својега на свако тијело и прорећи ће синови ваши и кћерп ваше и старци ваши снће сие и младићи ваши видјеће утваре; јер ћу на слуге своје у оне дане излити од Духа својега, и прорећи ће, и даћу чудеса горе на небу и знаке доље на земљи, и сваки ће се спасти који призове име Господње.“

А Језекиљ вели: „И даћу вам ново срце, каже Господ, Дух нов даћу вам, и узећу камено срце из тијела вашег а и да ћу вам срце месно, Дух свој метнућу у вас и учинићу да по заповијестима мојим ходите и наредбе моје држите и творите, пак ћете ми бити народ, а ја ћу вам бити Бог.“

Јутрење пјесме празника овога красне су као и вечерње. На јутрењи Кузма Мајумски, који је својим умотворинама украсно велику недјељу, описује у капону силу св. Духа и у стихирама натпијева се с Григоријем Богословом.

„Духа извор дошавши на земљу духовно се раздијели на огњене ријеке орошавајући апостоле, и бјеше им као облак, из којег падаше дажд од пламена, и који лијаше огањ просвјетљавања; преко њих и ми примисмо благодат у огњу и води: видјело утјешитељево просвијетлило је свијет.“

„Дјсцо свијетле цркве, да бисте се са свијем очистили од гријеха, примите росу Духа која огњем дигне, јер сад дође закон са Сиона, у језицима огњенијем благодат Духа.“

„Ходите, и не бојте се више огња

који страх задаваше на Сипају да му се приступити не могаше, станимо на гори Сионској, у граду Бога живогa, пјевајући с ученицима његовијем, на којима је Дух.“

„Дух је свети“ вели Григорије „видјело и живот и жив извор, дух премудрости, дух разума, благ, прав, уман, он надвлађује и очишћа гријехе, он је Бог и као Бог твори, огањ, који од огња псходи, говори, ради, дијели даре, којим се сви пророци и божанствени апостоли с мученицима вјепчаше; — чудно је чути, чудно видјети! огањ се раздјељује да се раздаду дари.“

Прије јеванђеља о првом састанку спаситељеву с ученицима поју псабране стихове из псалтира, који проричу да ће се јавити Дух Божји на земљи.

„Небеса казују славу Божију“ пјева једна страна; „Духом уста његовијех сва је сила њихова“ одговара друга. — „Свједочанство је Господње вјерно и дјецу разумљује“ кротко запјева прва, а друга страшно одговара: „Земља се затресе и

небеса се растапаху од лица Бога Синајскога.“ — Па ево и трудове апостолске пјевају псалми: „По свој земљи отиде глас њихов и на крај васељенога свијета ријечи њихове;“ — „Пошљеш Духа својега и стварају се и понављаш лице земљи;“ — „Господ даје говор онима, који проповиједају великом силом, Господ ће благословити народ свој миром.“

Као што Јевреји после жетве празноваху празник сјеница и то значаше ускрсење из мртвијех о којем ћемо по што се разруше наше тјелесне сјенице уживати плод трудова својих у сјеницама небеским, тако и сад на Духове народ не без духовног значења накинтивши шумом цркве и куће претвара их у зелене путничке сјенице, које за мало трају, а у Русији и гробље се обасипа цвијећем.

Послије литургије одмах се почне вечерња, која се у Јерусалиму на гори Сионској свршује на гробовима покојне браће. На свршетку вечерње најстарији свештеник клекнувши са цијелим народом и обротивши се лицем к њему на дверима чита на глас седам молитава раздијељених на

троје у част свакоме лицу св. Тројице за гријехе наше и за спасење које чекамо од озго по благодати св. Духа, и најпослије за покојну браћу којој је од потребе да је спомињемо. Све побожне молитве, које је још св. Василије велики уредио, нагоне нас да се нехотице заплачемо, сјећајући се гријеха својих и душа, које су преминуле, и дивно је у овај час видјети, гдје је све у цркви попадало на кољена, као да чека огњене језике, који не видећи се силазе на угоднике Божије.

Послије недјељу дана спомиње црква све своје праведнике, да ни један између њих који је добра дјела своја затајао пред свијетом, не би остао без поштовања њезина, и да би се још јасније показало обиље св. Духа, које се излило на земљу и подигао наш прах, кад је видљиво сишао на апостоле.

„Духовни говорници, ученици спасови, који вјером посташе оруђе св. Духу, расијаше се по свој земљи православно снјући часно проповиједање, и иза њих по божанственој радњи и благодати нише војска мученика, који се, показујући страда-

ње Господње многим ранама својим, без страха моле за душе.“

Тако је сав промисао Божји о човјеку од како је Адам згријешно па докле Бог Ријеч није постао тијело и докле нас св. Дух није извео на небеса, — све је ово описано у два триода, у посном и цвјетном, да бисмо јачали и спасавали се сјећајући се толикога добра, што нам је Бог учинио.

ПИСМО 23.

Осим Ускрса не празнује црква ни једног јеванђелског догађаја с толиком духовном радошћу с коликом рођење спаситељево (Божин), и ни за један дан није сабрала толико радоснијех пјесама једнаких по ствари а различнијех по богатоме размишљању. Угледајући се на пастире Витлејемске, које апђео позва те приступише колијевци Христовој, многи су пастири и пјевачи црквени спјевали око ње своје високе пјесме. Човјек би рекао да

су божанственоме дјетету у јаслама лакше могле приступити њихове свете мисли него одрасломе страдалцу на Голготи, и да је у дјетињском осмијевању мање страха задало божанство његово него у крвавом зноју. Њиховијем устима допрла је и до нас анђелска пјесма: „Слава на висини Богу и на земљи мир, међу људима добра воља.“

Али као што за сваку хришћанску светковину треба и духовно спремање да бисмо с чистијем срцем приступили да гледамо тајне Божије, тако је и пред велики спомен о томе како је син Божји постао човјек, нас ради начинивши се слуга, постављен пост од четрдесет дана као пред Ускрс. У неспавању и у молитвама треба да укротимо земаљску охолост своју да бисмо дошли до духовнога сиромаштва пастира Витлејемских, који лако вјероваше дијете Христа не само по томе што небо отворише анђелске пјесме, него и по томе што је и срце њихово било већ готово да смјести у себе небеске пјесме и као убоге јасле да прими земаљско сиромаштво небескога господара.

„Христос се рађа!“ пјева Григорије Богослов још усред поста на јутрењем канону, „славите га! Христос с небеса — сретајте га, Христос на земљи, — радујте се!“ и дивну пјесму завршује: „тајну чудну видим и преславну: небо — пећина! пријесто херувимски — дјевојка! јасле — мјесто на којем лежи Христос Бог, којему се не може приступити!“

Празник, који се приближује обасјава свјетлошћу својом и оне дане који су пред њим и оне који су за њим, као да је звијезда, која је водила мударце к јаслама, остала за свагда на црквеном небу, јер је према тихој свјетлости њезиној скупила црква око дјетета, које слави, сву божанствену родбину његову и саме праоце. Тако су спомену Адама и Јеве, које је опростило клетве божанствено сјеме жепино, сатрвши по ријечи Мојсијевој змији лукавој главу, и спомену свијех отаца Христовијех по тијелу посвећене двије педјеље пред Божић, и потоња слави кроткога прадједа његова Давида и по мишљењу оца Јосифа и брата Јакова, првога владика Јерусалимског. И безазлена дјеца ни-

јесу заборављена, коју поби љути Ирод, хотећи убити Христа. А други дап Божића даје црква хвалу пресвстој дјевојци матери, која бјеше оруђе нашему спасењу.

Пет дана напријед већ настаје почетак празнику:

„Сунце, које не заходи, иде да сине из дјевојачкога облака и обасја све што је испод сунца, пјевају духовни пјевачи. Похитимо да га сретемо чистијем очима и чистијем дјелима, и приправимо се духом да примимо сад онога који к својима иде чуднијем рођењем, да би нас који смо се удаљили од живота рајскога опет к њему вратио и за то се роду људском за љубав рађа у Витлејему.“

„Бог ријеч, којега херувими посе на раменима, обукавши се у тијело усели се у чисту утробу и постаде човјек, и иде на земљу да се роди од племена Јудина: света се пећина украшава за цара свему као највећи двор, и јасле као пријесто с огњенијем зракама, у које дјевојка Марија полаже неописано дијете, да се понови што је створено.“

„Спремај се, Витлејеме; отворите се вра-

та рајска, краси се доме Давидов, Ефра-
то! ево дрво од живота процвјета у пе-
ћини из дјевојке, и утроба њезина поста-
де за нас рај духовни с божанственим би-
љем; једући с њега не ћемо умријети као
Адам, него ћемо живјети: Христос се рађа
да подигне обличје, које је прије пало.“

„Прими Витлејеме Божију митрополију,
јер видјело које не заходи иде у теби да
се роди. Анђели дивите се на небесима,
људи пјевајте на земљи, мударци из Пер-
сије славне даре принесите, пастири уз
свирале трисвету пјесму слатко пјевајте:
све што дише нека хвали свемогућега.“

Слушајући овако високе пјесме, чини
ти се да слушаш небеске антифоне сами-
јех анђела, које је земља чула с неба и
устима пастирским предала цркви.

„Анђелске силе ходите, спремите јасле
у Витлејему: ријеч се рађа, мудрост ниче,
прима поздрав црква.“

„Капљите, горе, сладошћу, ево Бог иде
с југа; народи покорите се, радујте се
пророци, патријарси поиграјте, људи за-
пљештите рукама: велики и јаки кпез Хри-
стос рађа се, цар небески иде на земљу.“

„Ходи Израиљу тврдога срца, збаци облак, који лежи на срцу твојем, познај творца који се рађа у пећини; он је надање незнабошцима, он ће укинути твоје празнике, јер не ћеш да му вичеш: Христос цар Израиљев!“

Пошљедњи дан пред Божић, бадњи дан, особито је посвећен посту и молитви, и вјерни опомињући се звијезде, која је водила мударце, не прекидају поста док у вече не изађе прва звијезда, коју дочекају на молитви, јер се овај дан литургија св. Василија саставља с вечерњом. Имају за овај дан и особити часови, који се зову царски, састављени из псалама, пророштава и књига новог завјета, као и часови на велики петак; — спаситеља у смјерном облику човјечијем с оноликом славом чека црква с коликом и потоње страдање онога који је и Бог и човјек. Царски су Грчки свагда бивали на овим часовима, отуда се они овако зову, отуда је и „многа љста,“ које се послје њих на вечерњи поје.

Ова се служба служи наред цркве: најприје Давид пјева у псалмима потоњу славу својега божанственога сина, који је

по доброти бољи од свакога сина човје-
чијега: „пријесто твој, Боже, стоји до ви-
јека; омиљела ти је правда и мрзиш на
безакоње; тога ради помаза те, Боже, Бог
твој уљем радости више него заједничаре
твоје.“

И пророк Михеј обраћа се у духу к
Витлејему: „тако каже Господ: и ти Вит-
лејеме, доме Ефратин, пијеси ли мали да
будеш међу старјешинама Јудиним? јер
ће ми из тебе изаћи старјешина, који ће
бити кнез у Израелу; — а постанак му
је од почетка вијека.“

По том апостол Павле у посланици к
Јеврејима описује овај без почетка по-
станак сина Божијега, сијање славе очине
и слике суштаства његова; а јеванђелист
Матеј јавља времену његово рођење од
Духа светогa и дјевојке Марије, које је
објавио апђео заручнику њезину Јосифу.

Оваки се ред као на првом часу држи
и на трећем, шестом и деветом: свагда
почиње Давид лијући хвале из преопунога
отачког срца:

„Рече Господ Господу мојему: сједи ме-
ни с десне стране док положим неприја-

теље твоје подножје ногама твојима. С тобом је старјешинство у дан силе твоје у свјетлости светијех твојих; из утробе прије данице родих те. Закле се Господ, и не ће се раскајати, ти си свештеник ва вијек по реду Мелхиседекову.“

За Давидом устају онет пророци и најприје Варух показује Христа: „Ово је Бог наш, други се с њим не може изједначити; он је нашао сваки пут мудрости и дао Јакову слуги својему, и Израиљу миломе својему; а по том се на земљи јави и с људима поживје. Ово је књига заповијести Божијих и закон вјечни: свјема је на живот који је се држе, а који је оставе помријеће; обрати се Јакове и држп је се; иди к сијању управо на видјело њезино; не дај другоме славе своје ни користи своје народу туђему. Благо нама, Израиљу, јер знамо шта је угодно Богу!“

За њим говори Исаја као из јеванђеља: „Чујте дакле, доме Давидов: мало ли вам је што вријећате људе, него и Господа вријећате? За то вам сам Господ даје знак: ево дјевојка ће затрудњети и родиће сина и даће му име Емануло. —

Дијете нам се роди, и даде нам се син, којег је старјешинство на рамену његову и име му је: великога савјета анђео, чудан, савјетник, Бог јак, властелин, кнез мира, отац будућег влјеска.“

Тада опет апостол Павле призивље нас све к слободној вјери испод закона Јудејског, да бисмо били синови Божји у Христу Исусу крстећи се у њега и облачећи се у њега, и разлаже Јеврејима достојност јединороднога сина Божијега; а јеванђелисти: Лука и Матеј описују најприје небески позив, којим позвани бише пастири Витлејемски к земаљској колијевци његовој, по том како су се поклонили мударци, који идоше за звијездом с истока, и најпоследње како се Прод разгњевно и побно дјесу по Витлејему и како је божанствено дијете побјегло у Мисир.

Пред заход сунчани почиње се литургија с вечерњом, и прве стихире патријарха Германа и Анатолија већ подижу све мисли вјернима к празнику који настаје: „Ходите да се радујемо Господу, јављајући тајпу која настаје: преграда мржње оборена је, пламени мач обратио се натраг и

херувим одступа од дрвета животнога и ја примам дно радосне хране рајске, од које бијах одагнап за непослушност; јер непромјенито обличје очино, обличје његова вјечнога суштаства прима обличје ропско рађајући се од педириуте мајке, али промјене не подноси: Бог је истинити, те остаје какав је био и узе на себе што није био, поставши човјек човјеку за љубав; вапијмо к њему: Боже, који си се родио од дјевојке, помилуј нас.“

„Што ћемо ти припијети, Христе, за то што си се нас ради на земљи јавно као човјек? свака твар, коју си створио, приноси ти хвалу: анђели пјесму, небеса звијезду, мударци даре, пастири чудо, земља пећину, пустиња јасле а ми мајку дјевојку; Боже, који си прије вијека, помилуј нас.“

Али да видиш прије хода с јеванђељем и тихе пјесме: „видјело тихо,“ како вјерно описује црква у пјесмама својим свијет непзабожачки о доласку Христову; и ова је пјесма пустинице Касије:

„Кад Август сам владаше на земљи пре-
стаде владати много људи, и ти кад по-
стаде човјек од чисте дјевојке, укидоше се

идолски многи богови: под једињем свјетским царством бијаху сви градови, и једну владу божанства повјероваше сви народи; по заповијести Тесаревој бијаше пријепис народима, и ми се у твоје име, Боже наш, који постаде човјек, уписасмо међу вјерне: велика је твоја милост, Господе, слава теби!“

Тада се као и на велику суботу читају паримје, на број осам. У њима су састављени сви знаци и пророштва о рођењу спаситељеву, али им је онет почетак књига о постању да би се познао спаситељ исти и у колијевци и у гробу.

Из књиге Мојсијеве *бројеви* узета је друга паримија: Дух Божји сиђе на Валама, којег дозвоља цар Моавски, да прокуне Израњце, који пролажаху идући из Мисира, али их Валам благослови: „Како су добри домови твоји, Јакове, и шатори твоји, Изрању! они су као густе шуме, као вртови крај ријеке и као шатор који разане Господ, као кедри на води; изаћи ће човјек од сјемена његова и завладати народима многима и царство ће његово нарасти; Бог ће га водити из Мисира, као

славу јединца својега. Леже и заспа као лав и лавић — ко ће га пробудити? који те благоспљају, да су благословени, а који те проклињу да су проклетн; синуће звијезда од Јакова и устаће човјек од Израџа.

Споменуто пророштво Михејево о Витлејему завршује први днo паримија, послнје којега пјевачи уставши поју: „Тајпо си се родно у пећни, спаситељу, али небо свјема тебе каза као устима, поставивши звијезду пред тобом да свијетли и доведавши мударце к теби, који се с вјером поклањаху, с њима помиљу и нас.“

Пошљедње се ријечи припијевају уз стихове рјечитога псалма о слави Сионовој, који чита чатац: „Темељи су његови на горама светим; љуби Господ врата Сионска више свијех станова Јаковљевијех; славпо је речено за тебе граде Божји! — И о Сиону рећи ће се: и овај и овај роди се у њему, и њега основа сам влшњи.“

За тнјем иду друга пророштва: „Тако каже Господ,“ виче Исаја, „изаћи ће шнба из коријена Јесејева и цвијет ће изаћи из коријена његова; и на њему ће починути дух Божји, дух мудрости и разума, дух

савјета и крјепости, дух знања и побожности, дух страха Божијега испуниће га; не ће судити по ономе што се види, нити ће карати по ономе што се говори, него ће судити по правди ништина и по правци ће покарати оне који се славе на земљи, и удариће земљу ријечју уста својих и духом усана својих убиће безбожнога. — Онда ће вук пасти с јагњетом и рис ће почивати с јаретом, теле и лав и јуне заједно ће пасти и мало ће их дијете водити.“ Пророк описујући даље мир између свијех твари на земљи, о којем ће се сва земља испунити познањем Господа, још вели: „У онај ће дан коријеп Јесејев завладати народима, у њега ће се уздати незнабошци, и мир ће његов бити славан.“

Послије прорицања Јеремијина да ће се јавити на земљи Бог и да ће живјети међу људима, устаје Данило, те казује поплашеноме цару Навуходоносору страшни сан његов: како се разбио велики идол златне главе, сребрнијех прсију и руку, трбуха и бедара од мједи, до кољена од гвожђа, и стопала земљаних, и како се из ненада одвали од брда камен и разби га у прах

и сам постаде гора велика и напуни сву земљу. „Бог ће поставити небеско царство, које нигда не ће пропасти, него ће потрти сва царства као што се камен без руку од горе одвали и сатр земљу, гвожђе, мјед, сребро и злато.“

Тада пјевачи опет пјевају други тропар: „Засјао си из дјевојке, Христе, разумно сунце правде и звијезда показу тебе, који се нигдје смјестити не можеш, гдје се смјести у пећини; ти си упутно мударце да ти се поклоне, с њима величамо тебе, који живот дајеш, слава теби!“

И опет им пјевање прекида чатац псалмом: „Господ царује, у њепоту се обукао,“ у којем цијело јестаство гласом стихија својих казује радост своју Господу, који се рађа: „Подигоше ријеке, Господе, подигоше ријеке гласове своје; дивне су висине морске, диван је на висини Господ! свједочапства су твоја веома вјерна; дому твојему припада светиња, Господе, докле тече дāпā.“

Најпослије још се једном прочитају два пророштва Исаијина, која се читају и на царским часовима о дивноме дјетету и о

тајне пуноме рођењу Емануилову, и пошљедње се заврши овим ријечима, које се на свеноћници и пјевају: „С нама је Бог, разумијте народи и покорите се, чујте до краја земље, јер је с нама Бог.“

Кад се сврши литургија сви свештеници као пастири, који се скупише из ноћне своје долине, гдје су пасли стада, пјевају пред дверима према свијећи као према звијезди вечерњој ове пјесме:

„Рођење твоје, Христе Боже наш, обасја свијет видјелом разума; јер о њему оне који звијездама служе звијезда научи да се клањају теби, сунцу правде, и да тебе познаду с висине истока, Господе, слава теби.“

„Дјевојка данас вјечнога рађа, и земља приноси пећину ономе који се нигдје смјестити не може; анђели га славе с пастирима, а мударци са звијездом путују, јер се нас ради роди дијете младо, Бог превјечни.“

Овако се на бадњи дан духовно спремају вјерни да би достојно дочекали дан рођења Христова. Али кад бадњи дан падне у суботу или у педјељу, дане који

управо пијесу одређени за пост и неспавање, онда се царски часови пренесу у петак, а литургија у очи празника бива у обично вријеме, па за вече остане само вечерња са паримијама. Али се велико павечерје и јутрења нигда не мијења, ове су обје службе пуне прекраснијех пјесама, јер два велика пјевача, Кузма Мајумски и Јован Дамаскин излише побожна срца своја у стихирама и канонима:

„Небо и земљу данас састави рођење Христово, данас Бог сиђе на земљу и човјек изиде на небо; данас се онај који се по јестаству не види, човјека ради види, и ми славећи га пјевајмо му: слава на висини Богу и на земљи мир, што га даде твој долазак, спаситељу.“

„Небо донесе теби дјетету у јаслама новину незнабожаца, и мударци које звијезда дозва препадоше се видећи не скиптре ни пријестоле, него крајње сиромаштво; јер шта је сиромашније од пећине и шта је смјерније од пелена, у којима је синуло богатство твојега божанства? Ево дара, које су примијели: злато, као цару од вијекова, и тамјан, као Богу од свега,

и смирна, као бесмртноме мртвацу за три дана. С молитвама посла их кћери Давидовој кћи Вавплонска, која негда одвуче у ропство дјецу Сионску, и свирке њихове, које се онда одбише од пјесама плачнијех у земљи туђој, сад се замјењују музичким гласовима у Витлејему над колијевком Христовом.“

У Русији се на Божић спомиње како се она избавила од Француза и од двадесет народа њиховијех другова, који се сви разбише о камени угал светиње Московске, о Кремаљ, и послје литургије читају се молитве, у којима синови Руски клечећи захваљују Богу на овом добру.

Послије Божића на осам дана осим свјетскога празника, *новога љета*, за које се читају красне молитве да би нам ова година била благословена, да бисмо је проживјели побожно души на корист и и спасење, празнује се и црквени, *обрезање Христово*, од којег се Христос није поносио него га је примио кад је био од осам дана по мајци, јер је по оцу без

почетка. Красно је послије молитава јеванђеље, у ком спаситељ сам говори о себи: „Дух је Господњи на мени; за то ме помаза да јавим јеванђеље сиромасима; посла ме да исцијелим скрушене у срцу; да проповједим заробљенима да ће се отпустити и слијепима да ће прогледати; да отпустим сужње; и да проповиједам пријатну годину Господњу.“

На ново се љето служи служба Василија великога за то што спомен овог светитељу пада у овај дан. Велику љубав има црква к њему за његово старање да би се вјери сачувала чистота, јер послије великога Атапасија, патријарха Александријског нико се није толико борно с богохулним Аријанима колико овај кротки владика у Тесарији Кападокијској и вјерни му друг св. Григорије Богослов. Јован је златоуст био достојан наслѣдник овијем васељенскијем учитељима а Богослову и на владичанској столици у Цариграду. За то се овијем трима јерарсима свима заједно и свакоме на по се пјева да су „оруђа Духа, трубе божанственога грома, муње проповиједања, који примивши премудрост

од Бога као три апостола, силом св. Духа постадоше рибари у разуму и утврдише догмате простој нашој вјери.“

Други дан нове године почиње се слава крштењу Господњему. Овај је початак испуњен красијем пјесмама као и Божић. Ова два велика празника негда су слављена заједно под једнијем именом *Богојављење*, јер као што се у Христу јавио Бог људма, тако се и о крштењу спаситељеву јавила свијету тајна свете Тројице. Али кад се богохулне јереси Арије и Македонија стадоше дизати на догмате о св. Тројици, онда још веће њезине славе ради св. оци раздвојише ова два празника да би се сваки достојно светковао и на дан крштења Господњег да би се боље угледали на самога Господа они који кад што до пошљедњег часа одгађаху крстити се. По томе се празник овај звао и *иросојештење* или дан *светијех видјела* и на литургији се поје као и на велику суботу стих за крштење: „који се у Христа крстите у Христа се обукосте,“ а све пјесме, стихире и капони гласе о Јордану живо нам га водећи пред очи и сазивајући нас на брегове његове;

јер на њима процвјеташе духовни пјевачи Јован и Кузма, пустиници у плачној долини.

„Свијетао је празник који прође, још је свјетлији који иде: ономе бјеше добар гласник анђео, а овај приправља претеча; онда се проли крв побијене дјеце, те без дјеце ридаше Витлејем, а сад се благослови вода, те крстоница пма много дјеце; онда звијезда јави за тебе мударцима, а сада те отац показа свијету.“

„Јордане ријеко, напуни се весела, земљо и море, горе и хумови и човјечија срца сад играјте примајући духовно видјело.“

„Али како ће ријеке примити тебе, Господе, ријеку свијета и извор живота? — го излазиш из воде, који облажеш небо облацима, и скинувши сваку злоћу ђаволску, у пераспадљивост одијеваш људе.“

„Анђелске силе ходите из Витлејема на Јордан воду, ходи Јоване, остави пустињу; радуј се ријеко и спрем се, а сва земља нека се радује: Христос иде да очисти грџехе Адамове.“

И гле на звање ово дође крститељ „чиста ластавица, која јавља духовно прољеће онима

који су у зими грјеховној и подносе мрачну буру страсти.“

И Господ приступа к ријечи „пун воде тајне, као ријека свега свијета, па ниште да се крсти малом капљом.“

Тада настаје тајне пуно препирање између Христа и претече, и Јордан подиже глас свој: „Ходите сви вјерни, оставивши Јудејску страну пријеђимо у пустињу Јорданску; ондје ћемо видјети Господа, који се нас ради јави, гдје ниште крштење у води Јорданској, и крститеља, гдје се опире са страхом: не смијем се дланом од земље дохватити огња! Јордан и море побјегоше од тебе, а како ћу ја ставити руку на главу твоју, пред којом дркћу серафими? Побјеже Јордан кад замочи у њ Јелисије Илијину хаљину, а како се сад не би скрио у пропасти земаљске видећи тебе нага у својим таласима? — Што оклијеваш крститељу, те не крстиш Господа мојега? вапије Јордан претечи, што закраћујеш очишћење многих? Сваку је твар осветио Господ, пусти нек освети и воду, јер се за то јавно.“

У пјесмама одговара и спаситељ Јовану: „Нек се паврши очина воља! ја дођох на

земљу обукавши се у сиромаштво ; небо ми је пријесто а земља подножје, али пред тобом сагибам главу : крсти ме, који у себи очишћам гријехе људске.“

Такову красоту отвора црква у пјесмама својим још прије онога дана у који слави управо крштење Господње, а дан пред њим проводи у молитви и посту за спомен крштења Јованова, које се наводи тијем што се у вече послје царских часова и литургије св. Василија свети вода.

На овим часовима псалми описују како душа чезне за Богом као јелен за изворима ; пророштва Исајина зову на ову живу воду ; дјела и посланице апостолске јављају тајну крштења и на пошлетку јеванђеље описује крштење најприје Јованово а по том и Христово.

Као што нам сунце на заходу зракама својима у већој и љепшој свјетлости показује јестаство у вече, привлачећи к њему и мисли и очи, тако и црква избира вечерње доба за побожност развијајући на измак дана своја дивна разматрања. Она износи из старог завјета прилике о очишћању једну за другом да би нас припра-

вила за тајну крштења, и на свакој тече Јордан тихо ударајући о библијске брегове своје докле не утече у јеванђелску приповијест. Овијех тринаест паримија раздјељују на троје тропари и псалми.

Опет је и њима у почетку стварање неба и земље и тама над безданом и Дух Божји изнад воде, освећујући јој животворно јестество. По том долази први знак крштењу: Израиљ пролази кроз Црвено море, које је Мојсије на силу раздвојно палицом; у пустињи Суру претвара Мојсије горку воду у слатку, мстнувши у њу дрво пуно тајне, и најпослије Израиљ начини стап код дванаест извора у хладу испод седамдесет палмовијех дрвѣта, које напомиње број апостола и ученика Христовијех.

Послије Мојсија јавља се Исус Навин; он треба да преведе Израиљце у земљу обећану преко Јордана, по којег дну прегазе свештеници с ковчегом, а за њима сав народ.

Опет се раздјељује Јордан на глас Илијин, али пророк који преко њега пријеђе већ не иде земаљским путем, него отиде горе на огњенијем колима оставивши огр-

тач свој Јелисију, који у име Бога Илијина и ударивши огртачем његовијем по води, још је једном раздијели, те пријеђе по суху. На Јордап шаље кнеза Сиријског Немана да седам пута зарони и тако се очисти од губе, и Неман се из прва шчињање мислећи шта је мутна вода Јорданска према бистријем водама у Дамаску, према Арвану и Фарфару, али учинивши вољу пророку, изиде из воде чист.

Још једна прилика патријархалнога живота долази из књига Мојсијевих: како су се састала два брата на обали Јорданској, пастир Јаков и војник Исав. Јаков бојећи се љутога брата раздијели породицу и стадо на двоје, да би му барем једна половина остала ако другу изгуби, и захваљујући Богу отаца својих на свему земаљском добру које му је дао, смјерно спомиње како је негда само са штаном у руци прешао преко Јордана.

Али где, и онај који је све ово писао, плови у дјетињству у колијевци по води Нилу; дође да се купа кћи Фараонова, те избави дијете, и надјене му име Мојсије, т. ј. из воде извађени.

По том долази из књиге: „судије“ знак пун тајне, који је Бог два пута дао по молитви Израњског војводе Гедеопа за свједочанство да је народ избављен: један пут роса небеска паде само на руно Гедеоново, а око њега остаде земља суха, а други пут сву поћ роса бјеше по свој земљи а руно тајне пуно остаде сухо.

Пророци Илија и Јелиспје на пово се јављају те чине чудеса на води. Први трудећи се за Бога Израњева а против идола Валовијех начини пред заслијенљенијем народом жртвеник Богу живоме и у три пута обли водом и жртвеник и дрва на њему да се опкоп око њега нануни воде, па се помоли Богу те паде огањ с неба на жртву, и тако обрати народ к истиноме Богу. Други пак очисти сољу нездраву воду Јерихонцима на молбу њихову.

Најпослије Исаија завршује паримије пророштвом о спаситељу, који је дат у дан спасења незнабошцима за завјет да уреди земљу и наслиједи пустињу, да опрости, просвијетли и намири жедпе и сазове их са свијех крајева земље: „нека се веселе небеса и радује земља, нека горе

одвикују весеље а хумови правду, јер Господ помилова народ свој и утјеши пиште. Сион рече: остави ме Господ, Бог ме заборави! — али хоће ли мајка заборавити своје дијете и не ће ли жалити пород свој? па ако и заборави, ја не ћу заборавити тебе, каже Господ.“

Кад се сврши литургија, свештеници иду с крстовима у препрату, гдје је намештена велика када с водом, које значи мјесто гдје је крштавао Јован на Јордану близу Витаваре; пред њима идући пјевачи пјевају:

„Глас Господњи на води вапије говорећи: ходите, примите сви духа премудрости, духа разума, духа страха Божијега, Христа, који се јави.“

Исаија из старог завјета јавља у три пророштва ово крштавање Јована, који стајаше на сумеђи оба завјета, и разлаже какову силу оно има: „Тако каже Господ: нека се весели суха пустиња и нека се радује пустиња и цвјета као лиљан; и цвјетаће и веселиће се пусти брегови Јордански и слава ће им се дати Ливанова и дика Кармилова и народ ће мој видјети

славу Господњу и висину Божију; укрјепите се руке изнемогле и кољена изнемогла, утјешите се и кажите бојазнима: охрабрите се и не бојте се, ево Бог наш суди, он ће доћи и спашће нас; тада ће отворити очи слијепима и уши глухих зачуће, тада ће хроми поскочити као јелен и јасан ће бити језик мутавијех, јер потече вода пустињом и потоци по земљи сухој. — Који сте жедни, ходите па воду, и који немате новаца ходите без новаца и цијене купите и пијте вино и једите претилипу. — Ево, незнабошци, који те не знаху, призваће тебе, и пароди, који те не познаше, к теби ће прибјећи ради Господа твојега и светога Израиљева, јер те ја прославих. Тражите Господа, и кад га нађете призовите, а кад вам се приближи, онда безбожник нека остави свој пут и безаконик своје намјере, и обратите се ка Господу Богу својему и бићете помиловани и много ће вам опростити гријехе. Јер моје мисли нијесу као ваше мисли, ни путеви моји као ваши, каже Господ; него колико је од земље до неба, толико је од ваших путова до мојега пута и од мисли

ваших до моје мисли; јер као год што дажд или снџег слази с неба и не престаје докле не напоји земљу и она роди и даде сјеме сијачу и хљеб за јело, тако ће бити и говор мој, који кад изађе из уста мојих, не ће се вратити к мени празан докле не сврши све што сам хтио.“

Кад се прочита посланица апостола Павла о томе како су Јудејци тајно крште-ни у име Мојсијево у облаку и у мору и како се духовно хранише у пустињи и пише из духовне стијене, „која иђаше за њима и бјеше Христос,“ јеванђеље по Марку јавља како се Господ крстио.

Тада се започну молитве над водом да би се она осветила, да би јој се даровала благодат св. Духа и да би била душама нашим на спасење. Ове су молитве са свијем као оне које се читају пред крштење; а кад се замочи животворни крст у воду, онда се запјева тропар празнику који настаје. Овај тропар већ пјева како се св. Тројица јавила: „У Јордану, кад си се крстио, Господе, јави се Тројичко клањање: јер ти глас родитељев свједочаше именујући те милим сином, и Дух у обличју

голубињем потврђиваше бесједу; Христе Боже, који си се јавио и свијет просвијетлио, слава теби.“

Ово спомињање крштења Јовапова, које бива у очи празника у свакој цркви да би се вјерни утврђивали, на сам празник послѣ литургије обраћа се у весело спомињање крштења спаситељева. Али онда већ не свети воду сам свештеник у маломе стаду свом, него све мјесно свештество пред владиком с крстовима и барјацима пјевајући радосне пјесме изађе на воду, која се онда мисли да је Јордан, и свешта воду с истијем молитвама.

Нама пак кад побожно гледамо долази спаситељ, који се, облачећи се у видјело као у хаљину, облачи за нас у таласе Јорданске и излазећи из воде са собом изводи свијет који је собом очистио, отвора небеса затворена Адаму, и преко слуга тајна својих од анђела прима Гаврила, од људи дјевојку и претечу, од небеса звијезду и од вода Јордан.

ПИСМО 24.

У овијем писмима већ сам ти, мили пријатељу, говорио о неким празницима, којима се споминују јеванђелски догађаји из земаљскога живота Господа и пречисте мајке његове. Већ си му видно сиромашко *рођење* у пећини, тајне *пупо крштење* у Јордану и славни *улазак у Јерусалим* пред што ће страдати. Свијетли *ускрс* његов, као празник над празницима, не може се међу њих бројити; али *излазак његов на небо* иде међу празнике а тако и *силазак св. Духа* на апостоле. Још ти је остало да видиш славу његова *преображења* на Тавору, и да га као дијете *сретеш* са Симеуном у цркви и да чујеш *благовијест* анђелову пречистој дјевојци о његову *рођењу*. Побожно ћеш се обратити и к *незинуом рођењу*, и тајне пуноме *аведсњу* (увођењу) у цркву Соломунову за знак да је заручена божанству, и к *смртном*е санку *њезину*у на земљи да би се пробудила на

небу. Најпослије *подизање крста* Господњег завршиће ти овај вијенац високијех празника, да би се и ти по ријечима апостола Павла хвалио само крстом Господа Исуса.

Ово је двапесст великих празника. Има и других дана, који се мање славе, али су исто тако свети: дан за спомен рођењу претече, највећег између свијех рођењих од жена по ријечима Христовијем, за спомен како је он посјечен за то што је проповиједао истину; за спомен врховнијем апостолима Петру и Павлу, и Јовану другу Христову и Андрији, који је Русију просвијетлио, и другим апостолима, великим мученицима, свештеницима, као што су три владике: Василије, Богослов и Златоуст, и светитељима нашега рода.

Сви ови спомени, који нупе Хришћанску годину, свезују у молитви земљу и небо једно за друго и чине да оно одсјаје у души нашој као у чистијем таласима тихог Галилејског мора, призивајући и данас духовне рибаре као негда апостоле да гледају тајни лов Христов, јер сав ред црквени преко године није

друго пего мрежа, која нас извлачи из бездапе земаљскога живота.

Мала просторија коју имају писма не да ми да пред тобом развијем сву свезу црквенијех празника, а може бити да ти се већ и досадило читајући по мало и у мртвој бесједи оно што живо можеш гледати у цркви кад се сва браћа Богу моле. Али кад ти већ описах пеке између дванаест главнијех празника рад сам ти у кратко рећи што и за остале. Почећу од она два, која долазећи понајвише око почетка и свршетка поспог трпода састављају спомен о Христу са споменом о светој мајци његовој, — почећу од Сретења и Благовијести.

Сви пјерни треба као старац Симеун да приправе руке како ће примити творца свега свијета који као дијете у наручју благодатне своје мајке иде у цркву.

Три паримије на свеноћници папомпњу најприје зановијест дану Изрању и извршену на Христу; да се за спомен како је народ избављен из Египта посвећује Господу свака мушка првина у четрдесети дан по рођењу. По том се описује како је

Исаија видно Господа славе у тријему затресене цркве као на супрот кроткоме силаску његову у обличју детињем, а најпослије долази пророштво како ће ово божанствопо дијете уништити идоле Мисирске, а Мисир у св. писму свагда значи таму грјеховну.

„Старац по данима, који негда даде на Синају закон Мојсију, данас се види као дијете“ пјевају пјевачи, „и који је начинио закон, сам га извршује и по закону се приноси у цркву и даје се старцу, који радосно вапије: сад отпушташ с миром слугу својега, господару, по ријечи својој, јер видјеше очи моје спасење твоје, које си приправио пред лицем свијех народа, видјело, да обасја незнабошце и славу народа твојега Израњља.“

„Старац по данима нас ради је дијете по тијелу, њојега носе херувими и пјевају серафими, сад као на пријестолу сједи на рукама старцу и прима на дар од Јосифа два голуба, — пречисту цркву и изабране незнабошце.“

„Сионе, украси кућу своју, дочекај цара Христа, цјелуј Марију небеска врата; облак

је свјетлости дјевојка, која носи онога који се родно прије данице, којег Симеун узевши од ње јавља да је господар од живота и смрти и спас свијету.“

И гле шта у овијем слатким пјесмама говори безазлено кротко дијете: „не држи старац мене, већ ја њега, јер он мене моли за опроштење.“

Спремање за празник *Благовијести* и сам празник испунила је црква најдубљим размишљањем, јер се онда открива тајна која је сакривена још од почетка свијета, и син Божји постаје син човечији да би примивши од нас што је најгоре дао нам што је најбоље.

„Негда се превари Адам пожељевши бити Бог и не би, а Бог постаде човјек да Адаму даде божанство. Тајну ову, које од како је свијета, не дознаше ни анђели, сад јавља арханђео Гаврило јединој непорочној и доброј голубици, првину рода нашега, да би ријечју примила у крило своје Бога ријеч.“

„Али земља, жалосно обрасла у трње страсти, позивље се на весеље, јер иде тежак бесмртни да скине с ње клетву.“

Пет паримија на вечерњи папомиње пам прилике из старога завјета, које казиваху да ће Бог постати човјек спасења нашега ради: Јаков, стари трудбеник, на далекоме својем путу заспавши види љествицу тајне пуну од земље до неба и анђеле по њој гдје слазе и пењу се, а на врху Господа, који му обриче велику породицу и свој земљи благослов ради сјемепа његова. — Мојсије у пустињи Хориву пасући стадо са страхом гледа купину гдје огњем гори а не сагоријева, и чује из ње глас Божји, који га шаље у Мисир да изведе оданде Израиљце у земљу обећану. — А пророк Језекиљ, којега Господ изведе на пут к вратима цркве Соломупове, која гледаху на исток и бијаху затворена, чује да ће на ова врата проћи Господ Бог Израиљев, али да ће остати затворена.

Тада Соломун говори најприје о мудрости, која је сазидала себи дом, и утврдила седам ступова, а по том како пема почетка пребивању њезину у Бога, и како се она, вјечна будући као Бог, прије свијех дана радовала њему и он се радовао њој.

По овоме и у пјесмама о Благовијести

и у акатисту пресветој дјевојци арханђео Гаврило јављајући јој вјечну паредбу поздравља је приликама из старог завјета: „радуј се земљо незасијана, купино неопалена, дубино неизмјерена, мосте, који водиш па небо, и љествицо, коју видје Јаков.“

„Чуда!“ виче црква од радости, „Бог међу људима! опај, који се нигдје не може смјестити, у утроби! вјечни у времену! и гле тајне! заметак је његов без сјемена, понижење његово не може се исказати.“

Упошење ковчега завјетнога у шатор у пустињи, који је Мојсије начинио и који одмах облак осјени те се напуни славе Господње, — и упошење истог ковчега у прекрасну цркву Соломунову, која се такође напуни облака и славе Господње, које ни сами Левити не могоше поднијети — обоје ово напријед показује пун тајне улазак мале Марије у ову цркву. Опдје је она као св. ковчег приправљајући се да смјести у себе Господа, провела по казивању апостолском прве године својега дјевојаштва и ово *ваведење* (увођење) мајке Божије светкују вјерни почињући још од овога дана пје-

вати пјесме о рођењу божанственога сина њезина.

С оваке висине гледа црква у својим пјесмама и светковинама ову божанствену дјевојку, живи двор Бога који се обузети не може, и у овакој побожности пристајући да прослави смрт њезину, којом нам је постала бранитељка на небу, црква је поставила пост од двије недјеље дана. И пред дан мученичке смрти врховнијех апостола Петра и Павла уређен је пост, који се почиње послје недјеље свијех светих, јер по ријечима св. писма апостоли и мајка Божија бијаху заједно у посту и у молитви, па вјерни треба да се угледају на њих ако ће само за мало дана посвећенијех њихову спомену. Тако четири поста Хришћанске године подударајући се са четири доба године одвајају као десетак од свакога доба на угодну жртву Господу, који држи времена и љета.

Госпођин се пост почиње на дан премилостивога спаса (1 Августа), и за спомен како су цар Грчки Мануило и кнез Андрија Богољупски у једно вријеме али на двије стране далеко један од другога

прославили часни крст, надвладавши први Сарадине а други Бугаре, носе се крсти на воду, јер је часни крст пред војском оба ова господара био пошеп. Усред поста други велики празник, *преображење* Господње, напомиње како ће опет у слави доћи син човјечији на облацима небеским да суди свијету, и тако завршује јеванђелско казивање о искупљењу нашем.

Али ми треба да имамо срце чисто, оно треба да нам је као висока гора, с које бисмо могли гледати преображење Христово, које просвјетљује душу; онда ћемо само моћи изаћи на гору Господњу, у дом Бога својега, да видимо славу његову као јединца очина, и примивши од видјела видјело узвишеном духом да пјевамо једносушну Тројицу, као што пјесме гласе: „Преобрази си се на гори, Христе Боже, показавши ученицима славу своју по могућству њихову; нека засја и нама грјешницима видјело твоје, које је свагда.“

Што су на Тавору била двојца, који су Бога гледали: Мојсије, који даде закопе, и Илија, који се на огњенијем колима подиже на небо, то је црква у тај-

ни протумачила: јер у овој двојници закон и пророци служе ономе који је начинио и извршио закон, Христу Богу, који се негда Мојсију дајући му закон јавио на гори Синајској у тами, а сад се на Тавору јавља у свјетлости која се гледати не може, замијенивши мрак од закона свијетлијем облаком преображења. Они као слуге стоје пред онијем, који им је негда говорио у громовима и муњама и у тихојме вјетрићу, и говоре о мукама његовијем на крсту да би се апостоли послије славе Таворске могли одржати кад га виде ра-запета драге воље и јављати свијету очно сијање у сину.

„Као пред владоцем над небом и пред господарем од земље, који има власт над паклом, стајаху пред тобом, Христе, на Тавору са земље апостоли а с неба Тесвићанин Илија и од мртвијех Мојсије.“

У очи празника читају се три паримије, које описују како је у старом завјету гледан Господ славе на Синају и на Хориву: „По заповијести Господњој изиде Мојсије на гору, и облак покри гору, и сиђе слава Божија на гору Синајску и покри је облак

за шест дана, а шести дан зазва Господ Мојсија испред облака и слава се Господња виђаше као огањ живи на врх горе пред синовима Израњевим; и уђе Мојсије усред облака и остаде ондје на гори четрдесет дана и четрдесет ноћи.“ — Други пут усуди се Мојсије молити Господа, да му покаже славу своју, и Господ му одговори: „Не можеш видјети лица мојега, јер не ће остати жив човјек који ми лице сагледа; него ево мјеста код мене и станп на камен док не прође слава моја, и оставићу те у расјелини каменој и заклопићу те руком својом док не прођем, пак ћу дигнути руку своју и видјећеш ме с леђа, а лице ти се моје не ће показати.“

А на Тавору већ гледа Мојсије лицем к лицу Господа, којему се приступити не може, који се истина бјеше преобразио и обукао у свјетлост као у хаљину, али умањиваше славу своју кротким обличјем човјечијим које једино могаше учинити Бога људима приступачна; с апостолима, који дрхтаху, чу и он божанствени глас из облака: „ово је син мој љубазни, који је по мојој вољи; њега послушајте.“

А чује га и Илија, који је негда глас Божји слушао на Хориву кад му заповједи анђео да изађе из пећине и стане на гори пред Господа: „ево Господ ће проћи, и биће вјетар велик и јак, који разваљује горе и разбија камење пред Господом, али није у вјетру Господ; и за вјетром потрешће се земља, али ни у потресу није Господ; и за потресом доћи ће огањ, али ни у огњу није Господ; и за огњем биће тишина и глас тапак — и ондје је Господ.“

Послије Преображења, које нам даје радост напомињући нам да ће се и наша тјелеса преобразити кад буде опште ускрсење, празник *велике Госпође* поси другу небеску потврду овоме радосном надању нашем, јер по казивању црквеном пречисто тијело мајке Божије би узето на небеса трећи дан по погребу у Гетсиманској пећини. Патријарах Јенох прије потона и пророк Илија за царства Израњскога живи бише пренесени на небеса колико ради своје праведности толико и за знак славне промјене наше на овом свијету; а свети ковчег божанства, мајка дјевојка, по вољи сина својега достоја се само за мало

окусити смрт, на које је врата славно
прошао и он поставши човјек из дјевоја-
чке утробе, па се као и он прославити
трећи дан и подићи се па крило Богу, кога
је негда она у наручју носила.

„Дивнога чуда!“ поје црква, „извор жи-
вота полаже се у гроб, и гроб постаде ђе-
ствица на небо; весели се, Гетсиманија, свети
доме Богородичин, вапијмо вјерни, ко-
јима је Гаврило начелник: радуј се благо-
датна, с тобом је Господ, који преко тебе
даје свијету милост.“

„Дивне су твоје тајне, Богородице! ти
се, госпођо, показа да си пријесто вишњег
и сад се пресели са земље на небо; слава
твоја, која Богу приличи, сјаје чудесма
која Богу приличе; дјевојке, подигните се
у висину с мајком царевом; врата небеска,
отворите се видећи врата вишњег гдје
са славом иду к сину и Богу.“

Али црква ако и пјева одлазак њезин на
небо, опет се не растаје с њом: „У порођају
дјевојаштво си сачувала и у смрти нијеси
свијета оставила, Богородице, као мајка
живота преселила си се к животу и молтва-
ма својима избављаш од смрти душе наше.“

„Ходите да сложимо пјесме, ходите да о починку ковчега Божијега у пјесмама прославимо цркву, јер сад небо шири своја њедра да прими родитељку онога који се нигдје не може смјестити, и земља, извор живота, враћајући пебу благослов који јој је дат, украшава се љепотом.“

Као што у Јерусалиму само неколико корака има од гробнице мајке Божије у долни плачној до мјеста гдје се родила у граду на вратима Гетсиманским, тако и у празновању црквеном спомен о смрти њезиној (празник велику Госпођу) само неколико дана раставља од спомена о рођењу њезину (од празника мале Госпође), које је донијело свијету спасење, јер као што духовне пјесме веле: „што је год небеско, сад се радује, а с њима празнује и род човјечији и у тишини се веселе сви пророци, јер се она сад рађа, коју су они у стара времена напријед видјели у облику купине, жбана и палице, облака, врата и пријестола и горе велике.“

На јутрењем канону састављена су у славу Богородици сва ова пророштва, која су се навршила њезинијем рођењем:

„Сад Бог, који почива на умишљеном анђелским пријестолима, приправи себи на земљи свет пријесто; који утврди премудрошћу небеса, по љубави к људима сазда небо с душом, јер учини те пам из нероднога коријена нарасте животан врт, мајка његова, као Бог од чудеса и надање оних који су без надања.“

Пошљедњи дванаести празник, *подизање часнога крста* Господњег, знатан је како по величини својих обичаја на свеноћници, који нам описују сам празник тако и по томе што од овога дана па до Ускрса свеноћнице не бивају више у вече него опет из јутра. Њим се завршује духовни низ празника, који се почиње од Божића.

У очи Крстова дне, на дан у који се слави спомен како је Јерусалимска црква поновљена, чита се силно пророштво Исаијино о томе како је народима за спасење потребан духован Јерусалим, т. ј. црква, и о слави крстовој: „ово каже Господ: биће отворена врата твоја, Јерусалиме, свагда дан и ноћ, и не ће се затворити, да се увде у тебе сила незнабожаца и царевн њихови. Јер ће и незнабошци и

цареви, који ти не послуже, изгинути и незнабошци ће опустјети; и слава ће Диванова доћи к теби у кипарису, бору и кедру, и прославиће се свето мјесто моје и прославићу мјесто ногу својих. И ево, са страхом ће поћи к теби синови онијех, који те оборише и удвијелише, и поклониће се стопама ногу твојих сви који те удвијелише, и зваћеш се град Господњи, Спон свеца Израњева. За то што си био остављен и што на тебе омрзнуше и нико ти не поможе, ја ћу учинити те ћеш бити радост вјечна од кољена на кољено; и списаћеш млијеко незнабошцима и богатством царева хранићеш се и сазнаћеш да сам ја Господ, који те спасава и Бог Израњев који те избавља.“

Два су била узрока те је постављен овај празник. Кад је Костантин велики видно на небу крст, онда се подиже побожна му мајка царица Јелена, те потражи у њедрина земље Јудејске овај чудесни знак, којим јој је син надвладао непријатеље, и нашавши га подиже га да му се клања свијет, јер онда вјера Хришћанска облада и би признана за прву у држави послије

три стотине година за које бјеше прогоњена. Други узрок умножи празнику славу и додаде му пост: у почетку седмога вијека цар Персијски Хозроје похаравши Јерусалим однесе и овај крст, а цар Ираклије опет га оте из овога ропства; радујући се томе Ираклије шћаше на коњу, под вијенцем и царским плаштем унијети на врата Јерусалимска животворни крст али коњ под њим стаде, и патријарах Захарија, који се с крстом зароби и сад опет избави, напомену цару да син Божји није с таком славом вукао исто дрво по улицама Јерусалимским; тада се ражали Ираклију, те се поништи: пјешке, бос, без вијенца и плашта на плећима својима изнесе часно дрво на Голготу. По томе се за спомен и једнога и другога овог догађаја поју стихире веселе и жалосне.

„Крст се подиже данас и свијет се освећује; јер онај, који сједи с оцем и Духом светим, рашири на њему руке; сав је свијет привучен да те позна, Христе, а ти оне који се у тебе уздају удостој божанствене славе.“

„Сад иде крст Господњп и вјерни га

примају жељно, и добијају исцјељење души и тијелу и свакој болести: цјелујмо га с радошћу и страхом: са страхом ради грјеха, као недостојни, а с радошћу ради спасења које даје свијету Христос Бог наш, који бјеше на њему прикован а има велику милост.“

Послије велике пјесме: „слава на висини Богу,“ поје се „свети Боже,“ а владика у потпуноме одијелу усред осталијех свештеника дигне часни крст накићен цвијећем с часне трпезе на главу, и не на двери, на царска врата, него на тијесна сјеверна врата као из њедара земљи изнесе га у цркву на амвон пред олтаром. Тада се он угледа на св. архиепископа Јерусалимског Макарија, који увјеривши се да је крст који је пашла царица доиста прави животворни спаситељев по томе што је њим једна жена подигнута из мртвијех, стаде с крстом на високо мјесто и једнако га држаше у вис да га народ гледа и поклања му се, ако велики крст и бијаше тежак старијем рукама те кад што шћаху клонути; он па све стране благосиљаше крстом, а народ непрестано ви-

каше: „Господе, помилуј! Господе, помилуј!“ Овако и данас по староме црквеном правилу владика држећи на глави крст сагиба се под њим до земље као показујући тешка страдања, која је црква подносила за три вијека, и по том се опет исправља као она кад је надвладала; а пјевачи за све ово вријеме поју полако и љупко: „Господе, помилуј“ спуштајући глас кад се крст спушта и подижући кад се он подиже. Кратке молитве за спасење свега свијета читају се између сваког подизања, јер се владика поклања на све четири стране, да би обасјао крстом све крајеве свијета, и најпослије пети пут опет се обрати к истоку, чим се спомиње пет удруженијех васељенских цркава: Јерусалимска, Антиохијска, Александријска, Цариградска и негда Римска, а сад мјесто ње Руска.

ПИСМО 25.

Бесједећи с тобом о светковинама, које бивају у веселој цркви, зар ништа да не

речем о светковини која бива кад се она свети, кад се, у њој подиже пријесто и жртвеник Богу и она цијела постане дом за молитву? Ова је светковина пуна оне благодати које су пуни били св. оци, који су је уредили, а особито Василије велики, главни уредник црквенијех обичаја; у њој нема ни једне молитве, ни једне радње, у којој не би било дубоких мисли, сакривенога значења. У цркви, која се види разумијевао је овај васељенски учитељ другу, унутрашњу цркву, живу цркву, Бога живог, збор вјернијех чланова једнога тијела, којему је глава сам Христос; а по том је нова црква пред његовијем очима као човјек те се на њој свршују свете тајне као на човјеку, кад се облачи у Христа крштењем и миропомазањем, а с овијем се саставља још нешто од тајне свештенства, јер се црква посвећује на вјечну службу Господу.

Кад се све спреми за свештање, владика с осталијем свештеницима сврх свега црквенога одијела обуче бијели стихар, да се остало не упрља. По том уђе у олтар а за њим свештеници унесу на двери сто

застрт застирачем, на којем лежи крст, јеванђеље, посуђе и све што треба за свештање; а свето миро стоји на другом таквом столу на горњем мјесту, и олтар се затвори да не гледају који нијесу посвећени, чим се одмах напомиње светиња којој је одређен.

Владика најприје благословивши оне који ће с њим служити, покروпи светом водом четири стуба на којима ће стајати часна трпеза и залије их од озго унакрст врућом мастиком (смолом из дрвета које се Грчки тако зове), коју свештеници духајући хладе. Она се меће да се озго утврди плоча, и значи ону скупоцјену маст којом је Јосиф из Ариматеје помазао тијело Господње полагајући га у гроб, јер се и овдје сад зида јагњету Божијему и пријесто и гроб. Владика по краткој молитви да би Господ, који је почео и довршио спасење наше, дао да без пријекора освети нову цркву, — покропи с обје стране плочу, коју ставе на стубове пјевајући псалом: „Узвишњаћу те, Боже мој, царе мој, и благосиљаћу име твоје до вијека,“ и други још силнији: „Господ је пастир мој, и ништа ми не ће

недостајати; на добру пашу изведе ме, на води тихој отхрани ме; душу моју обрати, упути ме на стазе правде ради имена својега; јер ако пођем и посред смртног мрака, не ћу се зла бојати, јер си ти са мнош; штап твој и палица твоја, то ме тјеши; поставио си преда мнош трпезу на видикѹ мојим непријатељима, намазао си уљем главу моју, и чаша ме твоја напаја пресипајући се и милост твоја нека ме прати у све дане живота мојега да бих наставао у дому Господњем докле тече дана̃.“

Тада благосиљајући име Господње покропи четири клина, те по један метне трпези у углове и притврди каменом, у чему му свештеници помогу.

Овдје је први почицак од посла којим се црква зида, као да би се назначио први дан стварању свијета, кад Бог рече: „да буде свјетлост, и би свјетлост; и видје Бог свјетлост да је добра, и би вече и би јутро, дан први.“ Тада се први пут отворе двери, да би вјерни могли видјети почетак грађевини, а владика окренувши се к њима — јер су онда они сами освештана црква — клечећи прочита велику молитву, која је нај-

више састављена од ријечи које је говорио Соломун кад је довршио цркву Јерусалимску. Владика кротко призивље Бога, који нема почетка и живи у свјетлости којој се не може приступити, којему је пријесто небо а подножје земља, који је дао Мојсију написан шатор да онаки начини, а Соломуну пространо срце да сазида цркву и св. апостолима благодат нове службе у духу и истини и преко њих распространио цркву своју по свему свијету да се припоси жртва без крви на славу њему и јединородноме сину и светом Духу, — и тако се моли да се не разгњеви на наше грјехе и не раскине својега завјета с нама, него да пошаље Духа својега светог да би се освештала црква и да је напуни свјетлости вјечне, да је избере себи за стан, гдје ће пребивати слава његова, да је украси божанственим дарима и да учини да буде пристаниште невољницима, лекарница од страсти, прибјежиште болесницима и у њој да се изгоне печастиви. И јоште моли да би дап ноћ отворене биле уши Господње онима који се узмоле у овој цркви са страхом и побожношћу и да испуња

на небу оно за што га узмоле на земљи и да се овај жртвеник новог завјета прослави сврх онога у старом завјету, а жртве без крви које узиду с њега горе к духовному небеском жртвенику, да нам допесе од озго благодат, јер се не уздамо у службу својих руку него у неисказану благодат Божију.

Послије обичне велике јектеније, коју ђакон прочита, владика настави започети посао, духовно зидање, и сад већ само свети оно, што је прије називао. Најприје благослови топлу воду коју му принесу тихо се молећи да би сипао на њу благослов Јордански, и поливши њом трпезу три пута, као на крштењу у име оца и сина и св. Духа, стане је утирати са свештеницима појући всалам: „како су мили станови твоји, Господе над силама! Гине дуна моја желећи у дворе Господње, срце моје и тијело моје радује се Богу жињоме; јер птица налази себи кућу и грлица гнијездо себи гдје меће птиће своје: олтари твоји! Господе над силама, царе мој и Боже мој! Благо онима који живе у дому твојем! до вијека ће те хвалити; јер је боље један

дан у дворима твојим него тисућа других; волим бити на прагу дома Бога својега, него живјети у дворима безбожничким.“

За овнијем првијем прањем долази друго још знаменитије. Будући да на часној трпези треба да се понавља жртва Голготска, а Голгота би покропљена крвљу и водом из ребара спаситељевих, за то се вином помијешаним с водом од руже унакрст прелије трпеза, и тако јој се да чистота и мирис, као што светињи приличи.

Истом се смјесом покропи и антиминос, који треба да стоји на трпези по старом обичају, јер кад црква бјеше гоњена, те вјерни не имађаху сталнијех часних трпеза, владике даваху благослов да се литургија служи на оваким антиминосима, који се могу ласно преносити. Крпећи овако владика чита 50-ти псалм почевши од овога стиха: „окрочи ме снопом и очистићу се, умиј ме и бићу бјежи од снџега,“ и утрвиши трпезу сунђером, благосиљајући име Божије поће да миром помаже часну трпезу.

Најприје начини миром три крста на трпези назначујући мјеста гдје ће стајати јеванђеље, дискос и путир; по том по три

крста на свакој страни часне трпезе, да би била освећена од свуда и најпослије три крста на антиминсу онако, као и на плочи. У томе ђакоп показујући како је важно што бива, како владика пође да начини који крст, викне: „пазимо,“ а владика показујући чега ради свети и како је јако духовно помазање, дода: „алилуја;“ пјевачи пак поју: „Где како је добро и како је красно кад браћа сложено живе; као миро на глави, које се стаче на браду, браду Аронову, те пада на скут хаљине његове, као роса Аермонска, која пада на горе Сионске; јер ондје обрече Господ благослов и живот до вијека.“

Владика покروпи и доњи бијели простирач, који се меће на трпезу као на дијете на крштењу крзница, и узме крај од врвце којом се трпеза опаше три пута тако да се крст покаже са све четири стране, а пјевачи опет пјевају псалм, који последије три тисуће година спомиње кротост Давидову и живу жељу његову да сазна Господу кућу, које је било дано тек сицу његову: „Опомени се, Господе, Давида и кротости његове, како се кунијаше Го-

споду и затједаше Богу Јаковљеву: не ћу ући у стан дома својега, нити ћу лећи на постељу одра својега, не ћу дати сна очима својима ни веђама својима дрије-мања, док не нађем мјесто Господу, стан Богу Јаковљеву. Ево чусмо га у Ефрати, нађосмо га у пољима шумским; уђимо у станове његове, поклопимо се на мјесту гдје стајаше ноге његове. Устани Господе у покој свој, ти и ковчег светиње твоје; свештеници твоји нека се обуку у правду и сведци твоји нека се радују.“

Тада свештеници донесу горњи протирач часне трпезе, као свештеничку хаљину, и простру га по доњем по што га владика покропи, јер ће од тада часна трпеза носити свету тајну; по њему разастру антиминс и литон, т. ј. платно у које се антиминс завија за спомен упокојенога убруса којим је било повезано мртво чело спаситељу и који је апостолима кад су га у празном гробу нашли посвједочио да је Христос донста ускрсао. Послије тога положи и часно јеванђеље и крст и све покрију покривачем, и кад се тако са свијем украси часна трпеза или пријесто,

онда се чита псалам: „Господ царује, у љеноту се обукао; обукао се Господ у силу и опасао се, јер утврди васељену да се не ће помјестити; пријесто је његов готов од искона, од вијека ти си. Подигаше ријеке гласе своје, подигнуће ријеке таласе своје од гласа воде многе; дивне су висине морске, диван је на висини Господ, свједочанства су твоја тврда веома; дому твојему приличи светиња, Господе, докле тече дана.“

Кад се тако трпеза намјести, владика каже свештенику, који је послјије њега најстарији, те покрије жртвеник покропивши га светом водом, и постави на њ свето посуђе без и какве молитве, јер се ондје оно само чува и жртва спрема а не свршује као на часној трпези.

Тада владика и остали свештеници свуку бијеле стихаре, и он узевши кадоницу окади најприје часну трпезу и жртвеник и сав олтар, а у томе се поје псалам: „Суди ми, Господе, јер у безазлености својој ходих, и устајући се у Господа не ћу се усколебати;“ по том изађе и у цркву са два свештеника, од којих један покрони

зидове светом водом, а други их миром помаже сва четири унакрст; наприје над горњим мјестом у олтару, па над вратима западнијем, јужнијем и сјевернијем.

Кад се врате у олтар онда настане други починак, те се опет чита молитва. Владика снимивши митру с главе и обративши се не к народу него већ освећеној часној трпези на глас моли Господа неба и земље, који је неисказаном мудрошћу основао свету цркву и поставио на земљи свештенство, као што је анђелска служба на небесима, да прими молитву недостојнијех слуга по величини своје благодати, коју је показао тијем што је послао сина, који је постао човјек на спасење роду људском, и што је излио Духа светог, којим апостоли утврдише цркву и предаше јој свете тајне. У ово се уздајући моли владика Бога да се нова црква и жртвеник испуни славе Господње а свештеници да без пријекора приносе жртву без крви за грехе људске.

Кад ђакон позове вјерне да сагну главе, владика тихо захвали Господу, што без престанка излијева благодат која је од

апостола дошла и на њега и наставивши молитву да би се и на овом жртвенику у тајни претварало тијело и крв Христова свему свијету на спасење, на глас изрече славу пресветој Тројици.

Послије тога запали прву свијећу и стави на горње мјесто иза трпезе као далеко у сам исток, од куда ваља да се излијева духовна свјетлост на сву цркву; по том разда јеванђеље, крст и иконе свештеницима у олтару а народу на амвону свијеће, и узевши штаку пође за њима са славом рекавши на глас: „с миром изидимо,“ а пјевачи идући за заставама пјевају: „Црква твоја, Христе Боже, која се украси у свему свијету крвљу мученика твојих као пурпуром, устима њиховијем вапије к теби: пошљи народу својему добра, даруј мир својему стану и душама нашим велику милост.“

„Као новину од свега што јест творцу свијех твари васељена приноси теби, Господе, богоносне мученике; много милости ти, ради молитава њиховијех и Богородичинијех чувај у дубоком миру цркву, свој став.“

Али куда отидоше? за што изиде сав духовни збор? те нова црква остаде празна? За што се пјева о мученицима? — По њихове мошти иде збор; подигнут је Богу жртвеник, али није утврђен докле му се у темељ не ставе остади светијех мошти, јер се на костима мученичким утврдила црква васељенска у прва три вијека док бјеше гоњена, и на њиховијем су гробовима биле ограђене прве светиње Хришћанске. Црква у слави не ће да заборави старога страдања, него се као војник дичи својим ранама; она слуша откривење св. Јована Богослова, који видје у духу на небесима пред Богом олтар и под олтаром душе побијених за ријеч Божију и за свједочанство које имаху, пак је рада да се ово што је на пебу виђено чини на земљи колико се може.

У најближој цркви спреме се још у вече свете мошти, те на дискосу покривене *ваздухом* чекају на часној трпези владiku. — Он дошавши уђе у олтар без штаци и без митре, и на малу јектенију ђаконову одговори: „јер си свет, Боже наш, који почи-ваш на часнијем мученицима који за те стра-

даше, и теби славу пошлјемо оцу и сину и светоме духу, сад и свагда и ва вијек.“

По томе се моли Господу, вјерноме у својим ријечима и непревртљивоме у обрницању, који је дао светим својим мученицима да се у добром труду труде, да трку побожности доврше и сачувају вјеру истиниту, — да он и недостојнијем слугама својим да дпо у нашљедству с њима и учини да се на њих лијено угледају.

Послије дуге тихе молитве давши им част тамјаном, подигне дискос објема рукама на главу и с цијелијем збором, с иконама и заставама врати се к повој цркви а свештеници га путем придржавају; дошавши обнесе мошти око ње, а један свештеник покропи јој водом зидове с поља, и у том се пјевају прве двије пјесме, које се пјевају у олтару кад се свршује тајна свештенства :

„Свети мученици, који добро страдасте и вјенчасте се, молитe се Господу да помилује душе наше.“

„Слава теби, Христе Боже, апостолима похвало и мученицима радости, којих је проповијед Тројица јединосупна.“

Обишавши тако око цркве кад дођу на западна врата, пјевачи уђу у цркву и закључају је, а владика са свима осталима остане на пољу и спривши с главе ди-скос с монштима стави га на налоњу пред вратима.

Што сад бива, оно иде међу највеће красоте у нашој цркви. Као што апђели кад Господ изиде на небо, видјевши га у обличју човјечијем, од страха повикаше: ко је тај цар славе? Кад му се врата небеска отворише, — тако и кад владика благословивши име Христа Бога као мјесто њега зазове према закључанијем вратима: „примите, врата, кнзове своје и отворите се врата вјечна, да уђе цар славе;“ из закључане цркве тихо му одговоре пјевачи као из дубине небеске: „ко је тај цар славе?“ владика још једном онако зазове а пјевачи овако одговоре.

Тада се владика помоли Богу оцу Господа Исуса, који нам је тијем што је син његов постао човјек дао да уђемо у небеску радосну цркву, — да погледа и на ову цркву, која се зида по обличју нас самијех, т. ј. живе цркве, чланова тијела

Христова, и да је утврди до свршетка вијека да би се у њој приносила достојна хвала пресветој Тројици. Он још моли да би са свештеницима ушли и свети анђели на врата црквена, која прекрсти моштима на дискосу и јасно покликне одговарајући пјевачима: „Господ над силама то је цар славе!“

Ове ријечи одговоре и пјевачи из цркве, и одмах се врата отворе Господу над силама, и владика отиде управо у олтар, гдје ставивши дискос на часну трпезу окади мошти тамјапом и помазавши их миром метне мало у антиминс а остало у ковчежић. По том каже те се овај ковчежић метне на ступац испод часне трпезе на сриједи, да би јој био непоколебљив темељ; а он се обрати к Богу, који је и ову славу дао мученицима који за њега пострадаше да се сију по свој земљи кости њихове црквама за темељ и да рађају род за исељевање, — да ради молитава њиховијех и у име њихове платс за страдања њихова дарује нам спасење.

Тако негда Соломун саградивши пре-
красну цркву Богу Израиљеву на висинама

Јерусалимским, с Левитима и свештеницима изиде на гору Сионску у град оца својега; ондје из старог шатора који се премјешташе по пустињи, узеше ковчег завјета, који начини Мојсије, и пјевајући псалме Давидове, који напријед описаше ову духовну славу, и приносећи небројене жртве, упесоше светињу којој се приступити не може, залог завјета Божјега с Израиљем, у цркву у светињу над светињом, херувимима под крила, и на један пут се сва црква напуни облака славе Господње тако да је ни Левити не могоше подијети, него оставише жртве своје и Солому пред свијем народом запјева Богу отаца својих.

И у новој цркви сад настале трећи починак молитвени; владика са свијем пародом клекавши помоли се Господу творцу, који нас је поновно преко сипа својега по благодати св. Духа, и који је од искона вољан био понављати своје створење приликима новог завјета у шатору Синајском и у цркви Соломуновој, — да милостиво погледа на слуге своје у новом стану славе своје и да их понови Духом светијем, да дарује цару побједу, свештеницима мир и

слогу, а побожнијем Хришћанима који су градили цркву спасење и опроштење грјеха и даре духовне, да би се клањали јединоме Богу и Господу, ради молитава Богородице и свијех светијех.

Најпослије изиде владика на амвон усред цркве, и послје жеље да би Бог много година подржао цара и црквену власт благослови на све стране животворним крстом.

ПИСМО 26.

Између многих обичаја и молитава којима је црква Христова засијала дјеци својој пут овога живота да би се на сваком кораку с њима сретала и тако се сачувала да не залутају, има једна света радња која се у неколико година један пут ради, али је веома важна, јер друге свете тајне не могу без ње бити; то је *свештање мира*, које само владике свршују и то у Русији само у Успенској Московској и у Кијевској Софинској цркви.

Ја мислим да треба да ти кажем што и о овој ствари, јер сам више пута она-

збо да не разазнајеш *светога мира*, које се употребљава на миропомазању као печат дара Духа светогa, од *освећенога уља*, којим помазују болесника на другој тајни, на свештању масла, него мијешаш једно с другим, шта више, ти га не разликујеш ни од *простога уља*, које се благосиља на свеноћници уочи празника или се узима из кандила испред светијех икона и мошти, те се њим превлачи крст по челу вјернима за знак духовне радости и благослова од онога кога светкују.

Али је значење светогa мира са свијем друго, много више. Њега је пророк Мојсије по ријечи Божијој први излио на главу брату својему Ароу кад га је поставио за старјешину свештеничког у Израиљу; а други је пророк Самуило исто учинио на Саулу и на Давиду помазавши их на царство. Старјешине свештеничке и царски по закону а пророци Јудејски и Израиљски по особитој заповијести Божијој примаху ово тајне пуно помазање из руку других пророка или старјешина свештеничких за знак да силази на њих Дух Божји, којим владике свршују тајне, царски царују и

пророци проричу. Јеврејска ријеч месија и Грчка Христос значе помазаник; ово је име у тројаком смислу дано на земљи сину Божијему у обличју сина човјечијега: као пророку небескога оца својега, као цару над Израњлем и над свијетом од кољена Давидова и најнослије као старјешини свештеничком Бога вишњјега, који замијени свештенике Јудејске, који приношаху жртве, сам себе на жртву припесавши за грјехе свијета.

За то је и у новом завјету свето миро непропадљиви печат дарова, које Дух свети даје онима који се крсте и печат самога имена Хришћанин. Кад се владоци вјенчавају, миро значи умножену благодат Божију која им даје снагу за тежки посао у царовању. Оно најнослије освећује свима црквама часне трпезе или барем антимисе, на којима ваља свршивати без крви жртву Христову, да се не би затреле и просјеле као Голготска стијена, која не може поднијети страхоте њезине.

Казавши ти шта значи свето миро, сад ћу ти казати и како се готови и свети, и то у Москви.

Од црстопоклопе недјесље у часни пост почиње се сиремати уље и вино, мирисне траве и коријење, од чега се вари миро; а на велики понедјељник скупн се свештенство у Кремљу код саборне Успенске цркве у стари двор патријарашки, гдје се приправе котлови и друго посуђе. Владика благословивши као у почетку обичнијех мојтава, освети воду, а у том се пјевају тропари о силаску св. Духа и о смрти мајке Божије, и покрони њом све од чега ће бити миро; он ове воде налије у котлове а свештеници долију уља и вина и подметну живо угљевље; по том владика посланје кратке молитве ка Господу Исусу да би се започето дјело свршило, које именом пресвете Тројице благослови, отиде оставивши ђаконе и свештенике, те они још три дана варе миро без престанка читајући св. јеванђеље, а на велику сриједу метну мирисе у миро готово и разлију га у двацает новеликих судова, који бројем овијем напомињу апостоле.

Само свештање мира бива на литургији на велики четвртак, и онда се изостави прање ног; али не свештање масла, које

у Москви у саборној цркви била као у Јерусалиму прије литургије за спомен жени која је помазала Исуса на смрт; ко год жели свештеници га помажу светињем уљем и тако прими ову тајну.

Прије часова владика с цијелијем свештенством отиде из цркве у двор по приправљене судове с миром, и свештеници их унесу са славом у олтар, гдје га ставе око жртвеника, а док они овако иду, пјевачи поју: „Благословен јеси Христе Боже наш, који премудре ловце сазва и посла им Духа светога, и њима улови сав свијет, човјескољупче слава теби!“

Овијех двапает судова преносе свештеници на великом ходу пред светим дарима, јер миро треба као и они да се освекта на часној трпези; пред свјема иде најстарији архимандрит носећи под сјенком од двију рипида као под крилима херувимским драгоцјени суд од алавастра са скупоцјеним миром, који је излила Исусу на главу и на ноге Магдалина кајући се. За њим иду други судови, који се ставе покрај трпезе с обје стране, а сау алавастар прими на дверима владика и стави га на

трпезу; а кад дође да се освете дари, онда он откривши све судове прекрсти их сваки на по се по три пута благосиљајући их у име оца и сина и светог Духа.

По том чита на глас да чује сва црква молитву над миром да би се осветило, призивајући Господа милости и оца свјетлости да да и њему благодат да сврши тајну као што је дао Мојсију, Самуилу и апостолима, и да пошаље Духа светог на мире да би било помазање духовно, да би чувало живот, светило душе и тјелеса и да би било уље радости, које из старогавјета сјаје у новоме. Он се моли Богу да би по овом печату савршенства духовнога све који излазе из бање крштења свети анђели признавали за домаће Божије, а ђаволи да би од њих бјежали. „Да буду они“, вели даље владика „људи изабрани, царско свештенство, народ свет, запечаћен тајном, који носи у срцима својим Христа, да би се у њима начинила обител свој свстој Тројици.“

Тада се обрати владика к народу желећи му мир, и кад ђакон позове вјерне да сагну главе, он опет приступи к ча-

сној трпези и у себи захвали Господу што му је дао благодат да служи, и моли га да излије светињу и на њега самога као на миро, јер је изливено миро име самога Христа јединороднога сина Божијега, у ком сав видљиви и невидљиви свијет бива пун мириса. — Изрекавши славу пресветој Тројици, опет благослови три пута прекрстивши сваки суд, који се послѣ литургије опет онако са славом однесу и оставе, а у томе се ијева псалом: „Изведе срце моје лијепу ријеч“, који описује тајне пуно помазање и славу сина Божијега.

Све ове молитве и радње којима се свешта миро припадају к тајни миропомазања, јер, као што ти прије негдје казах, само владике имају вишу власт да као апостоли занечате Хришћанина у вјери, пак свештају миро за сву цркву да би послѣ могли свештеници одмах на крштењу давати благодатне даре Духа светог живо-творним миропомазањем. А свето миро разлијевајући се по свој цркви из једнога благодатног извора држи је у мирној свези печатом имена Христова као залог општег спасења у једном Христу Исусу.

ПИСМО 27.

На свршетку ових духовних писама још сам ти, мили пријатељу, рад казати што о пошљодњем милостивом дјелу које на нама чини добра мајка наша црква кад већ мртви лежимо пред њом, нити се можемо више старати за јадну душу своју. Погреб је сам по себи тужан, јер осим жалости што се растајемо с покојником, још нам нагомине да ћемо сви за њим; али је још украшен и дивнијем пјесмама Јована Дамаскина. Њих је из краснорјечивих уста светог пустиника извукло сажаљаванье ради утјехе калуђеру који тужане за пријатељем, и љубав пјевачева са свијем се слажући с љубављу цркве наше извела је дивну салгу између мисли и осјећања и ридања, која се одзива у сваком срцу, сакруша сваку душу, али и подиже к небу збуњени дух.

Још на распутици живота вријемнога и вјечнога, на умрлом часу, има једно мољење које даје снагу, мољење на *господ душе*, која се препоручује пречистој девојци; она се призива у помоћ у стихо-

вима дивнога капона; „као капље дажда пролазе зли и мали дани моји с годинама, и већ их нестаје, — госпођо, спаси ме.“

„Сад је душу моју обузео велики страх и тежак ми је неискazани трепет душе моје на поласку, — пречиста, утјешите.“

„Сад је вријеме помоћи, сад је вријеме твојој обрани, сад је, госпођо, вријеме, за које сам дан и ноћ припадао теби у топлијем молитвама.“

„Ходите и ви, свети моји ађели, стањте пред судњску столицу Христову, и у духу савивши кољена плачући му вапјите: творче свега, помилуј и ле одрими дјела руку својих.“

„Уста моја муче, и језик не говори, али срце говори, јер омић скрушења сажмже га, и оно неискazанијем гласом тебе позивље дјевојко.“

Од онога часа кад се душа растави с тијелом па докле се не предаду земљи смртни осаци, читају се молитве за покојника и без престанка се дан ноћ чита над њим псалтир, а по правилу и дуже, за четрдесет дана, да би се молитвама олакшао души страшни прелазак у незна-

ни свијет, и да би се избавила од испитивања којему треба да се подвргне првијех дана својега одласка по казивању црквеном. Како је уређено да се мртво тијело трећи дан погребе, јер се смрт већ почиње јако показивати на њему, то спомену и молитве у девети и двадесети и четрдесети дан одговарају рапчињању његову у гробу, које за ово вријеме бива по законима јестаственим. А број четрдесет дана црква од искона особито поштује као оно вријеме које је Господ изволио провести на земљи по својем ускресу у тијелу прослављеном, које и нас чека у дан општега ускрсења.

За покој души која отиде на онај свијет ваде се на литургији из поскура честице и међу се на дискос к *јагњету* Божијему да би и душа на небесима свагда пред њим стајала; и причестивши се свештеници их спусте у Божанствену крв Христову, да би се њом спрали гријеси поменутому.

Опијело се започиње псалтиром, овијем чудеснијем излијевањем радости и плача, празновања и сјетовања, оруђем за

молитву са много жица, које је цар пророк удесно на све гласе човјечијега срца тако да свака смртна слаба рука може слободно у њих ударати а срце казивати себе Богу. Кратке молитве за покој самртнику прекидају тихо читање псалама, којих се само први и последњи стихови кад што на глас отијевају као јавук, који се по кад кад отме из разбијенога срца, као тешки уздицаји, који нехотице и само за тренуће ока олакшавају стијешњене груди.

„Благо онима који су без мене на путу, који ходе у закону Господњем, алилуја.“

„Погледај на ме и помилуј ме по сузу очију које љубе име твоје, алилуја.“

„Благословен јеси, Господе, научи ме наредбама својим.“

Овај се стих често припијева уз друге стихове од новог завјета, који дивно описују на што је човјек одређен:

„Светитељски збор пађе извор живота и врата рајска, да пађем и ја пут кајањем; изгубљена овца ја сам, изазови ме, спасе, и спаси ме.“

„Јагње Божије који проковцједасте и заклани бисте као јагањци и преселисте

се у вјечни живот, који не стари, свети мученици, молите Господа да нам дарује опроштење гријеха.“

„Сви који тужни пођосте тијеснијем путем и узесте на себе у животу јарам крсти и за мноштво идосте у вјери, ходите и радујте се почастима које сам вам приправно и вијенцима небеским.“

Тако говори спаситељ својима вјернима, а они одговарају:

„Ја сам слика твоје неисказане славе, ако и носим ране од гријеха; пожали своје створење, господару, и очисти по својој милости и врати ми жељену отаџбину учинивши да опет живим у рају.“

„Најприје који си ме створио од онога чега не бјеше и обличја свога божанственога достојно, а за пријеступ заповијести опет вратио у земљу од које бих узет, врати ме у своју слику, у обличје пређашње красоте.“

Тада се почне канон погребни, који опет прекидају молитве за покој мртвоме, и последије прве молитве папониће се како је залудно све што је времено:

„Ва истину све је сујета, а живот само

сјенка и сан, и узалуд се мучи који је на земљи рођен, јер, као што свето писмо каже, да сав свијет добијемо опет ћемо се у гроб преселити, гдје су заједно царевн и сиромаси.“

А кад нам шеста пјесма опише буру овога живота: „Море живота видећи усколебано од буре напастѝ, и у тихо пристаниште утекавши, вапијем к теби: изведи из трулежа живот мој, много милостиви,“ — онда свештеници стојећи са свијећама у руци око сандука показујући свјетлост Христову, коју тада види пред собом покојник, у име цијеле цркве желе му миран станак:

„Са светима упокој, Христе, душу слуге својега, гдје нема муке, ни жалости, ни уздисања, него је живот без краја.“

Кад се сврши канон, једна страпа другој стану отпијевати тужне антифоне изведене из горке истине нашега живота:

„Која се сладост у животу не помијеша са жалошћу? која ли слава стоји на земљи непромјепито? Није ли све слабије од сјенке? није ли све варљивије од сна? Једно тренуће, и све смрт прими! него у свје-

тлости лица својега, Христе, и у сладости красоте своје упокој којега си изабрао, човјекољубче!“

„Плачем и ридам кад мислим о смрти и видим у гробу по обличју Божијем саздану пашу красоту, нагрђену, без славе, без части. О чуда! каква тајна би на нама? како се предасмо трулежу? како се свезасмо са смрћу? У истину по зановијести Бога који даје покој самртнику.“

Усред овога плача земље која не може да се утјеши, као негда Рахила за својом побијеном дјецом — јер их нема, јављају се вјернима два радосна јемства за будући живот у ријечима апостола и јеванђеља, јер само небески глас о ускрсењу мртвијех може помирити духовно јестаство у човјеку са страшном приликом, која стоји пред њим показујући времену смрт тијела његова.

„Браћо!“ говори апостол Павле, „не ћу вам затајати за оне, који су умрли, да не жалите као и остали који немају наџа. Јер ако вјерујемо да Исус умрије и васкрсе, тако ће Бог и оне који су умрли у Исусу довести с њим. Јер вам ово казујемо ријечју Господњом да ми који живимо и оста-

немо за долазак Господњи, не ћемо пре-
тећи оних који су помрли. Јер ће сам
Господ са заповијешћу, с гласом архан-
ђеловијем и с трубом Божијом сићи с неба;
и мртви у Христу васкрснуће најприје; а
по том ми живи који смо остали, заједно
с њима бићемо узети у облаке на сусрет
Господу на небо, и тако ћемо свагда с
Господом бити.“ (I Сол. IV, 13—17.)

А Господ Исус устима јеванђелиста Јо-
вана обриче нам још већу радост: „За-
нста, занста вам кажем: ко моју ријеч слу-
ша и вјерује ономе који ме је послао, има
живот вјечни, и не долази на суд, него је
прешао из смрти у живот. Занста, занста
вам кажем: иде час, и већ је настао, кад
ће мртви чути глас сина Божијега, и чувши
оживјети.“ (V, 24—25.)

Кад се погребавају свештеници, који су
најближе слуге Христове, онда се пет апо-
стола и пет јеванђеља чита вјернима, који
изгубише пастира, као утјехе ради од пет
васељенских цркава, које се за њих ста-
рају и с њима заједно жале.

Тада пошљедњи пут приступи духовник
к својему покојном сину и прочитавши опро-

спо писмо, у којем се по власти коју је Господ дао ученицима својим опраштају покојнику сви гријеси, и савивши га метне га покојнику у хладне руке, као пошљедњи залог Хришћанске љубави. По том се пратници сви позивају да се и они опросте с милим својим докле још није предаи земљи. Ненсказано су тужни стихови, који се поју о овом праштању.

„Ходите, браћо, и захваљујући Богу цјелујте покојника пошљедњи пут, јер он оставља своју родбину и иде у гроб, не мерећи више за сујету и за тијело које много страда. Гдје су сад сродници и пријатељи? Ево се растајемо! него помолимо се да га упокоји Господ.“

„Какав растанак, браћо! какав плач! какво ридање у овај час! Ходите, цјелујте га који је до скоро био с нама; — он се предаје гробу, покрива се каменом, сели се у мрак, погребава се с мртвима, него помолимо се да га упокоји Господ.“

„Сад се раскида сва зла радост сујети овога живота! душа се оте из своје колибе, помрачни се блато, разби се суд! ево га без гласа и без осјећања, мртав је, не миче

се. Предајући га гробу помолимо се да му Господ да покој до вијека.“

„Велики је плач и риданье, велико је-цање и жалост кад се душа растаје! — онда је сав привремени живот њојзи пакао и погибао, сјенка непостојана, сав варљиви, живот је земаљски само труд, који у певријеме вара. Бјежимо далеко од гријеха свјетскога, да паслиједимо небеска добра.“

„Видећи мртваца гдје лежи пред нама, сви помислимо на пошљедњи час; као пара одлази човјек са земље, и као цвијет вене; као трава суши се, увија се у крпу, покрива се земљом; остављајући га поништена помолимо се Христу да му да покој до вијека.“

„Кад страшни анђели силом хоће да ишчупају душу из тијела, она заборавља сву родбину и знанце, и само мисли како ће изаћи на страшни суд и како ће се опростити сујете тијела, које задаје много труда. И ми прибјегавајући к судији помолимо се сви да Господ опрости што човјек учини.“

„Који ме гледате гдје лежим без гласа и без дисања, плачите за мном сви, браћо и родбину и знанци. Јуче још бесјеђах с вама, и на један пут нађе ме страшни час

смртни; него ходите сви, који ме љубите, и цјелујте ме пошљедњим цјеливом. Не ћу више живјети с вама, пити ћу се с вама разговарати у напредак; идем к судији, гдје се не гледа ко је ко: ондје слуга и господар једнако стоје, цар и војник, богати и убоги на једнако; јер ће се сваки по својим дјелима прославити или пости-
дјети. Него вас молим, непрестано се за ме молити Христу Богу, да не будем по гријесима својим одведен на мјесто гдје су муке, него да се настанем у свјетлости животној.“

Најпослије кад сина Адамова већ спу-
сте у земљу, одакле је био узет праотац
му, свештеник га поспе пепелом од тамјана
из кадioniце, јер се и он онако угасио,
говорећи: „земља си, у земљу ћеш отићи,“
и у име свијех који ће скоро за њим, рече
му на глас: „вјечна памет!“

ПИСМО 28.

И тако сврших посао! — С помоћу Бо-
жијом описах ти, мили пријатељу, како знах,
готово све службе црквене. Најприје по-

старах се да ти покажем у чему управо пролази Хришћанину молитвени дан, и говорих ти о служби јутрењој и вечерњој, о часовима и о литургији трију великих владика; по том пријеђох к оном времену у години које је црква одредила само за кајање пред велики спомен славнога ускрса Христова; даље жељох да познаш колико нам добра чини светијех седам тајна за свега живота нашега, управљајући њим по заповијестима Христовијем и држећи нас једнако у свези с њим; најпоследње описивање Хришћанске године доврших говорећи о дванаест главнијех празника и о четири поста, а све ово заврших опцијелом, које опет живот завршује сваком Хришћанину. — И тако сврших посао!

Јесам ли учинио оно чему си се надао, — не знам; али бих рекао да сам испунио пријатељску дужност, јер не могах остати немаран према користи душе твоје; још једном велим, прими ријечи моје с оном љубављу која их је дала срцу мојему, пак ћу бити задовољан.

Али писма ова, која су најприје писана само за тебе, да би ти остало у памети

оно што смо у пријатељском разговору бесједили о светој цркви, ево сад на свијет изидоше, и свакоме не ће бити једнако по вољи. Може бити да би неко волио да сам више говорио о свачем што бива у служби Божијој, да сам протумачио сваку молитву, сваки обичај; другима може бити да би милије било да сам се држао историје, тражећи свему овоме постапак да сам му показао све промјене за толико стотина година. Али, пријатељу, ти знаш да је моја намјера била са свијем друга. Осим тога што сам се бојао да ти не досадим ситницама, још нијесам могао помислити да би историјска истраживања могла учинити да се више и усрдније Богу молиш и да се опростиш немара који те у цркви попада за то што не разумијеш службе Божије. Него ја сам био тврдо увјерен да је за ово доста било раскрилити пред тобом смисао молитава и обичаја и гдјекоју ти молитву казати језиком који боље разумијеш; јер су сви свети обичаји наше православне цркве сами по себи тако високи и тако дубоки, молитве су њезине с толиким обилем благодати истекле из срца светих

отада, да се ни најрјечиџа проповијед не може с њима испоредити ни учинити онолико добра у души.

Завршујући ова писма још бих те, милн пријатељу, молио да их читаш што се боље може. На ову молбу не нагонн ме ништава љубав према себи самом, јер у овом описивању наше службе Божије није готово ништа моје, него сам све само извадио из других књига; него желим да из овога, истина, слабог описивања сам себи саставиш у мисли велику слику наше цркве, која као какво гранато дрво на саставку путова људских призива све уморне путнике у хлад свој да се одморе. Да хоће Бог дати да нађемо и ми под сјенком њезином заклоп гдје ћемо се утјешити, и у најживљој захвалности подигнимо у молитви глас Господу Исусу, да би нас испод штита ове цркве на земљи, гдје војује, кадгод примно у њедра њезина на небу, гдје слави.

